

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Ročník V.
Číslo 1/2010

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume V

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Ročník V.

Číslo 1/2010

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume V

Redakcia:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava

Tel.: 00421 2 624 11 856

E-mail: skvrnda@dec.euba.sk

Hlavný redaktor:

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Redakčná rada:

prof. Ing. Vítázoslav Balhar, CSc.

prof. Kiyoshi Kasahara

doc. Milan Kurucz, CSc.

prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.

doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Ing. Ladislav Lysák, DrSc.

prof. PhDr. Ľudmila Malíková, CSc.

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.

doc. PhDr. René Pawera, CSc.

doc. PhDr. Dalibor Vlček, CSc.

Výkonný redaktor:

Mgr. Lucia Milošovičová

Recenzenti:

prof. Ing. Vítázoslav Balhar, CSc.

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.

Vydavateľ:

Vydavateľstvo EKONÓM

Za obsahovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

Príspevky neprešli jazykovou úpravou.

Registračné číslo: 3622/2006

Obsah

State

Ćwięk Henryk

Działalność Korpusu Ochrony Pogranicza w systemie bezpieczeństwa II Rzeczypospolitej__ 5

Juza Peter

Historicko-civilizačný aspekt ruskej geopolitiky v 21. storočí_____ 17

Grančay Martin

Uprednostňovanie domácich výrobcov v medzinárodnom civilnom letectve_____ 35

Diskusia

Bodziany Marek

Verschiedene Identitätsformen von Soldaten in multinationalen Truppenteilen_____ 59

Hulmanová Margita

Európska dimenzia riešenia problematiky rómskej minority_____ 77

Szikorová Nóra

O zmenách v čínsko - severokórejských vzťahoch v 21. storočí_____ 89

Informácie

Billý Ľubomír

Migranti v Českej republike_____ 102

Cséfalvayová Katarína

Spor o sústavu vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros a jeho vplyv na medzinárodné využitie rieky Dunaj_____ 113

Černota Mikuláš

Medzinárodné aspekty environmentálnej migrácie_____ 120

Mojžišová Lucia

Problémy spojené s implementáciou environmentálnej daňovej reformy_____ 128

Reťkovský Peter

Vývoj a budúcnosť povstaleckých skupín v Kolumbii_____ 136

Novosadová Veronika

Hospodársky vývoj Nikaraguy po roku 1990_____ 147

Štefančíková Michaela

Protirečivosť humanitárnych intervencií v teórii a praxi_____ 156

Działalność Korpusu Ochrony Pogranicza w systemie bezpieczeństwa II Rzeczypospolitej

Činnost' Zboru ochrany pohraničia v II. Poľskej republike

Henryk Ćwięk

Abstract

In september of 1924 r. the minister of army ordered to summon a Korpus Ochrony Pogranicza. This formation was supposed to conduct certain security actions in the Eastern Lands. The work environment was hard for the KOP. The Eastern Lands which were sharing the boarder with the USSR were inhabited mainly by ethnic minorities, which attitude towards Poland was negative. The KOP counterintelligence worked through a lot of cases involving the Soviet intelligence. It failed however, to control the Eastern Lands. It is essential to include the possibilities of this formation. The cooperation with other intelligence agencies left a lot to be desired. It is safe to say, that the KOP counterintelligence, despite obvious limitations, worked well enough.

Keywords: Security, Poland, USSR, Korpus Ochrony Pogranicza, counterintelligence.

Abstrakt

V septembri 1924 minister vojenských záležitostí vydal rozkaz o vytvorení Korpusu Ochrony Pogranicza - KOP (Zbor ochrany pohraničia). Zbor mal realizovať vymedzené bezpečnostné úlohy na východnej hranici. Podmienky činnosti Zboru boli mimoriadne ťažké. Pohraničie so Sovietskym zväzom bolo obývané prevažne národnostnými menšinami. Jeho obyvateľstvo bolo nevraživo naladené voči poľskému štátu.

Kontrarozviedka KOP rozpracovala pomerne veľký počet prípadov sovietskych špiónov. Napriek tomu sa mu nepodarilo úplne ovládnuť východnú hranicu. Treba prihliadnuť k možnostiam pôsobenia Zboru. Spolupráca s inými službami zodpovednými za bezpečnosti štátu mala ďaleko od želaní. Možno pripustiť, že kontrarozviedka KOP napriek existujúcim prekážkam vykonávala úlohy na hranici vlastných možností.

Kľúčové slová: Bezpečnosť, Poľsko, ZSSR, Zbor ochrany pohraničia, kontrarozviedka

Zagrożenie bezpieczeństwa na kresach wschodnich II Rzeczypospolitej wywołane działaniami dywersyjnymi i wywiadowczymi Rosji bolszewickiej, a później Związku Sowieckiego było zjawiskiem niebezpiecznym i powodowało zaniepokojenie władz

polskich¹. Wschodni sąsiad permanentnie doskonalił metody i formy działań specjalnych przeciwko Polsce. Do tych celów wykorzystywano w dużym stopniu mniejszości narodowe zamieszkujące kresy wschodnie Polski. Niekorzystne reakcje społeczne występujące wśród mniejszości narodowych potęgowały stan ciągłych zaburzeń społecznych na tym obszarze.

W sierpniu 1924 r. na posiedzeniu Rady Ministrów zapadła decyzja o utworzeniu specjalnej formacji przeznaczonej do walki z dywersją, sabotażem i wywiadem na Wschodzie². We wrześniu 1924 r. minister spraw wojskowych wydał rozkaz powołujący do życia Korpus Ochrony Pogranicza (KOP). Dowódca tej formacji pod względem służby granicznej był podporządkowany ministrowi spraw wewnętrznych, a w przypadku wojny pod względem przygotowania, dyscyplinarnym i szkoleniowym – ministrowi spraw wojskowych. W 1938 r. ustalono, że dowódca KOP w sprawach personalnych i operacyjnych ma podlegać Generalnemu Inspektorowi Sił Zbrojnych³.

KOP miał realizować określone zadania z zakresu bezpieczeństwa nie tylko na terenach przygranicznych, lecz także w głębi kraju. W ramach jego struktury organizacyjnej utworzono komórki wywiadu i kontrwywiadu. W listopadzie 1924 r. Oddział II Sztabu Generalnego (od 1928 Sztabu Głównego) - SG zlikwidował własne agendy wywiadu przeciwdywersyjnego, przekazując posiadane środki i agentów placówkom KOP. Po przeprowadzeniu reorganizacji ochrony granic udało się częściowo opanować sytuację na wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej. Ograniczono działalność dywersyjną prowadzoną przez Rosjan⁴. Należy podkreślić, że wywiad sowiecki w większym bądź mniejszym stopniu wykorzystywał dywersję do prowadzenia działań destabilizujących. W okresie pokoju organizowano struktury dywersyjne zwłaszcza w rejonach gdzie była usytuowana infrastruktura obronna.

Jesienią 1924r. w ramach przeprowadzonych zmian organizacyjnych wytyczono Korpusowi Ochrony Pogranicza zakres zadań kontrwywiadowczych na Kresach Wschodnich⁵. W gestii Samodzielnych Referatów Informacyjnych (SRI) pozostawiono niektóre zadania obronne oraz ochronę kontrwywiadowczą miast garnizonowych i zakładów przemysłowych. Działalność kontrwywiadu w drugiej połowie lat dwudziestych pozostawiała

¹A. Misiuk, *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998, s. 142.

²Zadania KOP zostały znacznie rozszerzone i obejmowały sprawy zabezpieczenia granicy oraz obszaru przygranicznego pod względem politycznym, bezpieczeństwa publicznego, wojskowym i skarbowo – celnym. Szerzej: H. Dominiczak, *Ochrona granicy wschodniej w latach 1919 – 1939. Z dziejów formacji granicznych*, Warszawa 1983, s. 138-139; A. Misiuk, op. cit., s. 144.

³A. Misiuk, op. cit., s. 144.

⁴A. Krzak, *Kontrwywiad wojskowy II Rzeczypospolitej przeciwko radzieckim służbom specjalnym 1921-1939*, Toruń 2007, s. 170-171.

⁵Ibidem, s. 45-46.

wiele do życzenia⁶. Brak było odpowiedniej kadry, środki finansowe były niewystarczające a struktura organizacyjna wadliwa. W tej sytuacji w lipcu 1929r. przeprowadzono reorganizację służby informacyjno – wywiadowczej KOP. W zakresie jej kompetencji było prowadzenie wywiadu zaczepnego i kontrwywiadu poza granicami państwa, zgodnie z ustaleniami właściwej ekspozytury Oddziału II SG. Istotną rolę spełniał Referat Kontrwywiadowczy, koordynujący poczynania defensywne⁷. Placówki wywiadowcze KOP zajmujące się zwalczaniem działalności szpiegowskiej Związku Sowieckiego zostały podporządkowane kierownikom SRI Dowództw Okręgów Korpusów. Oddział II SG dążył do stworzenia jednolitego nadzoru nad wywiadem i kontrwywiadem. Notabene te formy działalności tajnych służb na Kresach Wschodnich miały stanowić swoisty układ naczyń połączonych. Działania wywiadu ofensywnego KOP skupiały się w obszarze pasa granicznego krajów ościennych. Kierownictwo Oddziału II SG liczyło na określone korzyści wynikające ze współpracy organów wywiadowczych. Ustalono łączników odpowiedzialnych za rozwój współdziałania. Oficerowie wywiadu w brygadach i batalionach KOP byli odpowiedzialni za wykonanie zadań zleconych przez ekspozyturę Oddziału II SG⁸.

Często dobra praca kontrwywiadu przyniosła znaczne korzyści wywiadowi ofensywnemu⁹. Istotne znaczenie miały umiejętnie przeprowadzone rozmowy i przesłuchania osób podejrzanych o działalność szpiegowską. Od nich uzyskiwano wartościowe informacje o charakterze wywiadowczym dotyczące uzbrojenia, wyszkolenia oddziałów Armii Czerwonej, obiektów wojskowych czy nastrojów wśród żołnierzy.

Współpraca Samodzielnych Referatów Informacyjnych z organami kontrwywiadu KOP miała skomplikowany charakter. W Szefostwie Wywiadu KOP funkcjonował Referat Kontrwywiadowczy, któremu podporządkowano referaty kontrwywiadowcze w Ekspozyturze nr 1 w Wilnie i nr 5 we Lwowie. Natomiast w placówkach wywiadowczych KOP działali referenci kontrwywiadu. W najbardziej zagrożonych rejonach pełnili służbę oficerowie eksponowani, którzy nie prowadzili samodzielnie spraw kontrwywiadowczych, a uzyskiwane wiadomości przekazywali oficerom kontrwywiadu KOP. Rezydenci tworzyli sieć agenturalną kontrwywiadu. Do 1933 r. wywiad KOP wykorzystywał sieć agentów płatnych bądź współpracujących na zasadach honorowych. Ze względu na trudności komunikacyjne i problemy z zakonspirowaniem zbyt licznych agentów byli szybko ujawniani przez służby

⁶M. Jabłonowski, J. Prochwicz, *Wywiad Korpusu Ochrony Pogranicza 1924-1939*, Warszawa 2003/2004, s. 59-60.

⁷Szerzej: A. Krzak, op.cit., s. 61-63.

⁸A. Misiuk, op.cit., s. 145.

⁹A. Peplowski, *Kontrwywiad II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2002, s. 57.

sowieckie. W tej sytuacji w połowie 1934 r. wywiad KOP rozpoczął reorganizację sieci, w ramach której działali stali rezydenci. Organizowali oni własne sieci informatorów, z którymi utrzymywali kontakty. Z rezydentami łączność utrzymywał tylko oficer kontrwywiadu placówki wywiadowczej lub oficer eksponowany. Specyficzne warunki pracy kontrwywiadu w rejonie pasa granicznego potwierdzały rezultaty walki z tajnymi służbami Związku Sowieckiego¹⁰.

Współpraca kontrwywiadu z placówkami prowadzącymi wywiad płytki nie zawsze była zadowalająca. We wschodnich rejonach przygranicznych pokrywały się kompetencje SRI z kompetencjami placówek wywiadowczych Korpusu Ochrony Pogranicza. Obserwację osób podejrzanych o współpracę z wywiadem sowieckim w miasteczkach pogranicza organizowały ekspozytury SRI, lecz nie były upoważnione do ich inwigilacji poza obszarem tych miejscowości. Częste zwracanie się o pomoc do organów wywiadowczych KOP utrudniało działania¹¹.

Warunki pracy polskiego kontrwywiadu zaczętego były wyjątkowo trudne. Władze sowieckie konsekwentnie wcielały w życie zarządzenia stwarzające z pasa granicznego barierę nie do pokonania. Jej przekroczenie należało do zadań niezwykle trudnych. W rejonie granicznym stacjonowały pokaźne siły Straży Granicznej, wykorzystujące jeźdźców i dobrze wyszkolone psy, by zapewnić należyłą ochronę granic i w razie potrzeby podejmować pościgi. Na terenie całego pogranicza przeprowadzono kolektywizację, połączoną z osadnictwem osób wnikliwie sprawdzonych, całkowicie oddanych reżimowi sowieckiemu. Każdy obywatel tego rejonu musiał mieć specjalną wizę bezpieczeństwa w ramach przeprowadzonej wcześniej akcji przymusowego posiadania paszportu¹².

Straż Graniczna wywierała decydujący wpływ na wszystkie urzędy administracji państwowej w obrębie pasa granicznego a w stosunku do społeczeństwa posiadała władzę nieograniczoną. Sprzyjało to zwalczaniu polskich akcji wywiadowczych i ułatwiało pozyskiwanie agentów do działań szpiegowskich. Zmuszano ludność całego pogranicza do współpracy z władzami w zwalczaniu przestępstw skierowanych przeciwko państwu. Wystarczył cień podejrzenia o nielojalność wobec socjalistycznego ustroju, by całą rodzinę wysiedlić z pogranicza. Rozbudowywano, stworzone wcześniej przy każdym kolektywie,

¹⁰ Szerzej: Ibidem, s. 58.

¹¹ Ibidem, s. 58-59.

¹² J. Smaga, *Narodziny i upadek imperium ZSRR 1917 – 1991*, Kraków 1992, s. 136; Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (CA MSW), sygn. 363, Korpus Ochrony Pogranicza (KOP), Szefostwo Wywiadu, ZSRR Ochrona granicy polsko – sowieckiej, zeszyt (z) VIII, Zakazana strefa nadgraniczna, Warszawa 1936, s. 2-19.

zakonspirowane grupy bojowe, używane do specjalnych zadań zwalczania szpiegostwa. W tym rejonie stosowano także zaostrzone formy kontroli dokumentów.

Istotnym czynnikiem hamującym działania wywiadowcze była trudność w poruszaniu się na obszarze pasa granicznego, stopniowo lecz stale poszerzanego z 22 do 100 km¹³. Notowano nasilające się kontrole w pociągach, na stacjach kolejowych i w lokalach publicznych. Nawet na ludność sowiecką w rejonie pogranicza nałożono obowiązek legitymowania, zatrzymywania i doprowadzania do najbliższych organów władzy osób obcych, pod rygorem zsyłki do obozów koncentracyjnych. Ludność cywilna zatrzymywała więcej osób aniżeli Straż Graniczna czy milicja¹⁴.

Agentom polskim zalecano unikanie kontaktów z ludźmi w promieniu 80-150 km od granicy. Każde zetknięcie się z człowiekiem na tym obszarze było niebezpieczne. Wszelkie pytania bądź prośby o pomoc, posiłek czy nocleg mogły spowodować zatrzymanie i inne fatalne konsekwencje. Utrudnieniem w działalności wywiadowczej było wyraźne zmniejszenie się w drugiej połowie lat trzydziestych ucieczek obywateli Związku Sowieckiego do Polski, a zwłaszcza żołnierzy, którzy mogli być odpowiednio wykorzystani. Trudna sytuacja ekonomiczna Polski i wynikające stąd problemy z uzyskaniem opłacalnej pracy były istotną barierą. Ponadto strona polska nie opiekowała się należycie uciekinierami zza wschodniej granicy. Pozbawieni możliwości otrzymania pracy, głodujący, nieufnie traktowani przez władze polskie, zawiedzeni w całej rozciągłości, stawali się łatwym łupem wywiadu sowieckiego.

Pogranicze ze Związkiem Sowieckim zamieszkiwane było w dużej mierze przez mniejszości narodowe. Społeczeństwo w dużym stopniu było, jeśli nie obojętne to wrogo usposobione do państwa polskiego. Brak było jednolitej doktryny państwowej w ujmowaniu zagadnień mniejszościowych, wyrażającej się w indywidualnym i niejednokrotnie sprzecznym traktowaniu tych zagadnień przez poszczególnych przedstawicieli administracji państwowej. Pogranicze było gospodarczo upośledzone, skutkiem czego panowało tam ubóstwo¹⁵. Dobór urzędników państwowych pozostawiał wiele do życzenia. Dominował ponadto uciążliwy system podatkowy. Czynniki te powodowały, że organa bezpieczeństwa nie mogły liczyć na pomoc ludności miejscowej. Wywiad sowiecki skrupulatnie wykorzystywał ten stan, prowadząc na pograniczu wschodnim działalność szpiegowską,

¹³CA MSW, sygn. 363, KOP, Szefostwo Wywiadu, ZSRR Ochrona granicy polsko – sowieckiej, z. VIII, Zakazana..., s. 3-5.

¹⁴CA MSW, sygn. 363, KOP, Szefostwo Wywiadu, ZSRR Ochrona granicy polsko – sowieckiej, z. II, System ochrony granicy, Warszawa 1936, s. 3-4.

¹⁵Por. A. Krzak, op.cit., s. 172.

obliczoną celowo nie na jakość, lecz na ilość. Osiągał bardzo istotny cel – zdemoralizowanie ludności i utrzymywanie wśród niej niestabilności, co utrudniało integrowanie się kresów z Rzeczpospolitą. Ponadto wywiad sowiecki stwarzał podatny grunt i dogodne warunki dla przygotowywania już od połowy lat trzydziestych akcji szpiegowskich, sabotażowych i dywersyjnych na wypadek wojny z Polską.

Nie tylko społeczeństwo, lecz także władze, a nierzadko wojsko lekceważyły zasady ochrony tajemnic państwowych oraz konieczność zwalczania szpiegostwa¹⁶. W pasie granicznym nie było ustalonego przepisami prawnymi ograniczenia swobód obywatelskich. Obsada granicy przez KOP była daleka od dostatecznej, wskutek czego nie było kłopotów z jej przekroczeniem, jeśli ktoś znał dobrze teren. Łączność pozostawiała jeszcze więcej do życzenia. Do mankamentów polskiego przeciwdziałania należy dodać niewłaściwą politykę represyjną władz sądowych za udzielanie wywiadowi sowieckiemu informacji przez uciekinierów z Polski. Wymiar sprawiedliwości nie doceniał niebezpieczeństwa wynikającego z tego procederu. Taka działalność przyczyniła się w istotnym stopniu do demoralizowania ludności polskiego pogranicza.

W zasadzie działalność kontrwywiadowcza KOP do schyłku lat dwudziestych skupiała się na rozpoznawaniu sowieckich jednostek ochrony granicy¹⁷. Wykorzystywano tradycyjne metody pracy: obserwację, przesłuchania podejrzanych o szpiegostwo czy nielegalnie przekraczających granicę a także podsłuch rozmów telefonicznych. Strona polska uzyskiwała wiele wartościowych informacji dotyczących obiektów wojskowych, uzbrojenia, organizacji, wyszkolenia Armii Czerwonej oraz sytuacji społeczno – politycznej Związku Sowieckiego.

Na początku lat trzydziestych nastąpiło wzmocnienie KOP, co spowodowało poprawę efektów pracy. W latach 1930-1935 placówki kontrwywiadu KOP prowadziły 620 spraw dotyczących działalności obcych wywiadów, w tym 499 było związanych ze szpiegostwem sowieckim¹⁸. W 1932r. kontrwywiad KOP rozpracował w ramach 116 spraw działalność szpiegowską 247 agentów wywiadu sowieckiego a w roku następnym prowadził 92 sprawy o szpiegostwo z udziałem 195 podejrzanych¹⁹. Można przyjąć, że wprowadzenie w 1931r. sądów doraźnych odniosło pożądany efekt. Placówki kontrwywiadu ochrony pogranicza

¹⁶Szerzej : A. Peplowski, op.cit., s. 100-101.

¹⁷M. Jabłonowski, J. Prochwicz, op.cit., s. 107.

¹⁸Ibidem, s. 108.

¹⁹A. Peplowski, op.cit., s. 307.

rozpracowały kilka istotnych ośrodków szpiegowskich wschodniego sąsiada. W sierpniu 1933r. wywiad KOP opracował materiał pt. „Zarząd i obozy koncentracyjne w ZSRR”²⁰.

W latach 1934-1935 organa kontrwywiadu KOP przekazały SRI Dowództw Okręgów Korpusów 31 spraw dotyczących działalności obcych wywiadów. Mimo odnoszonych sukcesów istniały problemy utrudniające pracę. Dotyczyły one szczególnie szeroko rozumianej współpracy z jednostkami zwalczającymi wpływy obcych wywiadów. W połowie lat trzydziestych przeprowadzono zmiany w strukturze organizacyjnej KOP w celu polepszenia rozpoznania ochranianego obszaru. Rozbudowano sieć agenturalną w rejonie przygranicznym, zreformowano system ochrony granic wprowadzając działania patrolowo - rozpoznawcze. Dokonano także przekształceń dotychczasowej sieci wojskowych honorowych rezydentów nadgranicznych. Do tej pory współpraca dowódców jednostek KOP z organami kontrwywiadu ochrony pogranicza opierała się na dobrej woli i chęci dowódcy, spełniającego funkcje honorowego rezydenta wojskowego. Po wprowadzeniu zmian rozpoznanie terenu przy pomocy sieci informatorów oddziałów granicznych i współpraca w tym względzie z organami kontrwywiadu była obowiązkiem służbowym każdego dowódcy²¹.

W drugiej połowie lat trzydziestych poprawiła się współpraca władz administracyjnych z kontrwywiadem ochrony pogranicza. Stosunki z policją określano w zasadzie jako dobre. Szefostwo wywiadu Korpusu Ochrony Pogranicza posiadało uprawnienia Policji Państwowej, co usprawniało zwalczanie szpiegostwa. Ponadto Szefostwo to mogło za pośrednictwem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych przeprowadzić zmiany służby ochronnej i kontrwywiadowczej. Efektem poprawiającej się współpracy było przekazanie przez Szefostwo Wywiadu KOP Samodzielnym Referatom Informacyjnym oraz organom policji w 1935 r. o prawie 30 procent więcej spraw szpiegowskich aniżeli rok wcześniej. Pewne niedociągnięcia, raczej przypadkowe aniżeli wynikające ze złej woli, zanotowano na marginesie współpracy z organami policyjnymi. Były nimi: niedokładna kontrola dokumentów osobistych, w wyniku której zwalniano agentów sowieckich, posługujących się podrobionymi dokumentami, zawierającymi jaskrawe błędy w pisowni polskiej; niedostateczna ocena zeznań zatrzymywanych agentów; niezachowanie zasad ostrożności w czasie zatrzymywania szpiegów, co było przyczyną ucieczek lub samobójstw²².

²⁰Szerzej: H. Ćwiek, Gułagi w tajnych dokumentach polskiego wywiadu. Niepublikowane dotychczas materiały polskiego wywiadu z 1933r.. „Katolik” nr 47-52 z 1990r., „Katolik” nr 1-16 z 1991r.

²¹M. Jabłonowski, J. Prochwicz, op.cit., s. 108-114.

²²CA MSW, sygn. 2053, Raport kontrwywiadowczy za 1936 rok, cz. 1, s. 17.

Zwalczaniem szpiegostwa sowieckiego zajmowali się oficerowie kontrwywiadu usytuowani w jedenastu placówkach oraz oficerowie placówek wywiadowczych KOP. Podstawowym źródłem informacji była zewnętrzna i wewnętrzna sieć agenturalna. Pomocne w działaniach specjalnych były wiadomości uzyskiwane od zatrzymanych szpiegów oraz uciekinierów ze Związku Sowieckiego. Referaty kontrwywiadu i ekspozytur kierowały pracą operacyjną, prowadziły statystykę, ewidencję i studium organów wywiadu sowieckiego oraz litewskiego. Konieczność przystosowania organizacji służby kontrwywiadowczej do zmieniających się zadań i warunków pracy, spowodowała wdrażanie od 1935 r. reform organizacyjnych²³. Zlikwidowano stanowisko oficera kontrwywiadu placówki KOP nr 11. Pozostało jedynie dziesięciu oficerów. Zlikwidowano także stanowiska oficerów placówek wywiadowczych, funkcjonujących w jednostkach terenowych. W najważniejszych ośrodkach pasa ochrony zastąpiono ich rezydentami. Funkcje te w zasadzie powierzono cywilnym pracownikom kontraktowym. Wyłączono z zakresu prac kontrwywiadowczych zwalczanie przestępstw skarbowo – celnych. Zadania te zlecono oficerom działającym w niektórych wyodrębnionych placówkach.

W rejonie pasa ochrony KOP aktywnie działał kontrwywiad obronny. Rozpracowywał on i likwidował sprawy szpiegowskie, a także prowadził postępowania przekazane przez władze bezpieczeństwa wojskowego i cywilnego. Natomiast kontrwywiad zaczepny rozpracowywał wywiad obcy na przedpolu przeciwnika pod względem organizacji, składu osobowego, metod pracy, zainteresowań, zdobyczy oraz wyposażenia technicznego. Rejestrowano wszelkie zjawiska obrazujące stan bezpieczeństwa oraz sytuację w pasie ochrony KOP pod względem politycznym, narodowościowym, ekonomicznym, społecznym i socjalnym. Zajmowano się ochroną tajemnic państwowych i wojskowych, łącznie z ochroną ćwiczeń i manewrów wojskowych, a także prac o charakterze specjalnym.

Od 1937 r. notowano stałe nasilanie i poszerzanie zakresu działalności kontrwywiadowczej. Organom tym powierzano ochronę całości prac specjalnych we wschodnim pasie granicznym. Polegały między innymi na: ewidencjonowaniu, rozpracowywaniu i pozyskiwaniu do współpracy osób tam zatrudnionych; rozpracowywaniu firm zaangażowanych do prac budowlanych; kontroli ludności w rejonach prac specjalnych. W wyniku przeprowadzonej reorganizacji służby granicznej KOP zlikwidowano niektóre strażnice, a na ich miejsce utworzono placówki zajmujące się ochroną granicy. Poszerzono

²³Szerzej: H. Dominiczak, op. cit., s. 192-205; E. Kozłowski, *Wojsko Polskie 1936-1939*, Warszawa 1974, s. 138-142.

także kompetencje organów kontrwywiadu w zakresie opanowania zagrożonych odcinków granicy poprzez stworzenie sieci agentów.

Placówki kontrwywiadowcze działały w trudnych warunkach²⁴. Mimo nieufności, z jaką ludność kresowa odnosiła się do władz polskich, kontrwywiad musiał jednak zapewniać sobie dopływ informacji z tego rejonu. Po wytypowaniu kandydatów do współpracy byli oni wnikliwie sprawdzani. Jeśli kandydat wyrażał zgodę na podjęcie współpracy, był odpowiednio szkolony, a następnie wykonywał zadania kontrolne. Jeżeli został oceniony pozytywnie, angażowano go jako współpracownika. Działalność agentów kontrwywiadu polegała przede wszystkim na ustalaniu, kto z miejscowej ludności, gdzie, kiedy i w jakich warunkach przekraczał granicę polsko – sowiecką, a także z kim kontaktowała się podejrzana osoba. Te proste zadania rezydenci i agenci wykonywali, w zależności od warunków, sami lub przy pomocy informatorów. Agenci byli szkoleni przez oficerów kontrwywiadu i ich pomocników najczęściej indywidualnie. Początkowe szkolenie obejmowało zasady konspiracji, prowadzenia obserwacji, zdobywania informacji, składania meldunków. Przed otrzymaniem zadania agent był dokładnie informowany o sposobie jego wykonania.

Rezydenci tworzyli podstawę sieci agenturalnej na terenie własnego kraju²⁵. Byli ulokowani w istotnych dla kontrwywiadu środowiskach. Oficerowie tej służby wykorzystywali do działalności dowódców kompanii granicznych i dowódców strażnic KOP, którzy byli obowiązani prowadzić ścisłą ewidencję osób podejrzanych, ich kontakty, opinie oraz rejestr wykroczeń. Dla wykonywania tych poleceń dowódcy kompanii otrzymywali fundusze z placówek kontrwywiadowczych KOP, z których opłacali informatorów. Zadaniem agentów terenowych było informowanie swych mocodawców o zjawiskach interesujących centralę kontrwywiadu. Oficerowie zwalczający obcy wywiad mieli także do dyspozycji po kilku agentów lotnych, którzy sprawdzali informacje uzyskane od rezydentów lub agentów terenowych, a także prowadzili obserwacje. Placówki KOP dążyły do stałej rozbudowy honorowej sieci informacyjnej. Najistotniejsze znaczenie dla działalności kontrwywiadowczej miały operatywnie funkcjonujące sieci składające się z rezydentów, współpracowników terenowych, lotnych oraz informatorów rozmieszczonych na obszarze pasa ochrony KOP.

W latach 1934-1935 przeprowadzono selekcję sieci agenturalnej²⁶. Kolejny rok minął pod znakiem systematycznego jej uzupełniania i powiększania, przy przestrzeganiu zasady, że

²⁴ J. Grudziński, *Szpiegowie i dywersanci*, Warszawa 1924, s. 38-40.

²⁵ CA MSW, sygn. 2053, Raport kontrwywiadowczy za 1936r., s. 20-21.

²⁶ *Ibidem*, s. 21.

o wynikach pracy decyduje jakość, a nie ilość ogniw sieci. Dlatego cały wysiłek organizacyjny został skierowany na jakościowy dobór pracowników i ich należyte wykształcenie, w wyniku czego wzrastały także kryteria doboru agentów, uwzględniające odpowiedni poziom intelektualny i moralny. W 1936 r. zanotowano wzrost o prawie 4 procent liczby pracowników sieci agenturalno – informacyjnej, w porównaniu z rokiem poprzednim. W dużym stopniu rozpoznanie terenu było uzależnione od działań sieci nadgranicznych rezydentur wojskowych, tworzonych od 1937 r. spośród wybranych honorowych informatorów. Ich dobór pozostawiano do wyboru zainteresowanym dowódcom kompanii granicznych i strażnic KOP, z zastrzeżeniem, że sieć pozostawała pod nadzorem właściwych placówek wywiadowczych ochrony pogranicza. Działała na warunkach honorowych i jej organizacja nie opierała się o wynagrodzenie stałe. Jednak praktykowano system wynagradzania osób, które przyczyniły się do zatrzymania podejrzanego o szpiegostwo. Fundusze na ten cel otrzymywali zainteresowani dowódcy od placówek wywiadowczych. Do rozpoznania terenu wykorzystywano kontakty informacyjne jednostek żandarmerii ochrony pogranicza, nawiązywane wśród ludności miejscowej. Uzyskiwane z tych źródeł informacje organa żandarmerii przekazywały placówkom wywiadowczym w ramach ustalonych warunków współpracy. Wydatki na wynagrodzenie dla informatorów pokrywane były z funduszy placówek KOP. Współpraca z organami Policji Państwowej uzupełniała i pogłębiała wysiłek ochrony pogranicza²⁷.

W ramach przeprowadzonej tzw. akcji oczyszczania terenu, uzależnionej od luk w ustawodawstwie granicznym a także od budżetu i położenia gospodarczego kraju, ograniczano się do inicjatyw w zakresie okresowego wysiedlania z pasa granicznego osób skazanych prawomocnymi wyrokami sądowymi, względnie orzeczeniami władz administracyjnych, skarbowych i celnych oraz wydalania z granic państwa cudzoziemców skazanych za szpiegostwo. Zmierzano również do wysiedlania z pogranicza wschodniego bezpaństwowców, azylantów i uciekinierów z obcych armii. Dostrzegano niebezpieczeństwo wpływu agitacji komunistycznej na ludność kresową i w związku z tym Szefostwo Wywiadu KOP postulowało utworzenie specjalnego obozu dla zbiegów i emigrantów ze Związku Sowieckiego, który nie miałby charakteru karnego, lecz skutecznie izolowałby przybyszów na czas potrzebny władzom bezpieczeństwa do działań sprawdzających. Ponadto planowano odpowiednie ich zatrudnienie, w ramach tworzenia warunków normalnej egzystencji. Na tle tych zabiegów korzystne dla kontrwywiadu było zahamowanie napływu uciekinierów w

²⁷CA MSW, sygn. 2059, Samodzielny Referat Informacyjny. Struktura i zadania, Warszawa 1985, s. 9.

wyniku: lokalnych zarządzeń wojewody poleskiego, nowogródzkiego i wileńskiego; ścisłej współpracy wojewódzkich i powiatowych władz administracyjnych z terenowymi organami kontrwywiadu, co miało wpływ na politykę osiedlania w pasie ochrony KOP; zarządzenia MSW nakazującego doprowadzenie zatrzymanych w pasie granicznym i innych rejonach kraju zbiegów ze Związku Sowieckiego do placówek wywiadowczych.

Kolejną akcją było prowadzenie działań propagandowych wśród społeczeństwa²⁸, a zwłaszcza pracowników państwowych wszystkich resortów. Wykorzystywano w tym względzie siłę oddziaływania środków masowego przekazu. Celem tej propagandy było uświadomienie: niebezpieczeństwa grożącego państwu ze strony ogniw szpiegowskich, usytuowanych zwłaszcza w rejonie pasa granicznego; istoty szkód wynikających z biernej postawy społeczeństwa; potrzeby ścisłej współpracy z organami kontrwywiadu; celów i metod walki z obcym szpiegostwem; konieczności ochrony tajemnic państwowych i wojskowych wynikającej z obowiązku obywatelskiego i lojalności wobec państwa.

W drugiej połowie lat trzydziestych Związek Sowiecki prowadził działania szpiegowskie przeciwko Polsce wykorzystując granicę czechosłowacką i litewską w ramach współpracy wojskowej²⁹. Mogło to świadczyć o pewnych trudnościach służb sowieckich. Taka sytuacja była niewątpliwie dowodem poważnego zagrożenia bezpieczeństwa Polski. Wraz ze wzrostem aktywności sowieckiego wywiadu wojskowego poszerzyła się skala zainteresowań tego organu zagadnieniami wojskowymi, przemysłowymi, ekonomicznymi i komunikacyjnymi³⁰. Zwracano uwagę agentów na poszukiwanie wielu informacji, które mogły stworzyć pożądane rozpoznanie.

W okresie poprzedzającym wybuch II wojny światowej placówki wywiadowcze KOP oraz ekspozytury Oddziału II SG usytuowane w Wilnie i Lwowie uzyskiwały wartościowe informacje dotyczące dyslokacji jednostek Armii Czerwonej nie tylko w rejonie pogranicza lecz także w głębi Związku Sowieckiego³¹. Organom kontrwywiadowczym nie udało się jednak zlikwidować dywersji na wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej. Przed wybuchem wojny akcje grup dywersyjnych były powiązane z działaniami wywiadu Związku Sowieckiego. Po 17 września 1939r. dywersanci atakowali wycofujące się oddziały polskie.

²⁸K. Sedlaczek, *Spółeczeństwo w walce ze szpiegostwem*, Toruń 1929, s. 2-3.

²⁹Szerzej: H. Ćwiek, *Zarys działalności wywiadu litewskiego na polskim pograniczu w latach trzydziestych*, Warszawa 1994.

³⁰CA MSW, sygn. 2054, Raport kontrwywiadowczy za 1937 r., cz. 1, s. 25-29.

³¹M. Jabłonowski, J. Prochwicz, op.cit., s. 115-116.

Kontrwywiad KOP pomimo rozpracowania stosunkowo dużej liczby spraw szpiegostwa sowieckiego nie zdołał w pełni opanować Kresów Wschodnich³². Należy jednak uwzględnić możliwości działania tych organów. Nie dysponowały one odpowiednio przygotowaną kadrami. Współdziałanie z innymi służbami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo państwa nie zawsze układało się najlepiej. Warunki pracy w rejonie wschodniego pogranicza były wyjątkowo trudne. Można uznać, że kontrwywiad realizował swe zadania na miarę posiadanych możliwości. Polskie władze wojskowe dzięki informacjom przekazywanym przez tajne służby Oddziału II SG posiadały rozpoznanie rejonu pasa granicznego wschodniego sąsiada³³. W okresie zbliżającego się konfliktu zbrojnego szczególne znaczenie miały informacje na temat potencjału militarnego Związku Sowieckiego i jego możliwości wojennych.

³² Ibidem.

³³W. Włodarkiewicz, Radzieckie zagrożenie Rzeczypospolitej w ocenach polskich naczelnych władz wojskowych 1921-1939, Warszawa 2001, s. 218-219.

Historicko-civilizačný aspekt ruskej geopolitiky v 21. storočí¹

Peter Juza

Abstract

In this article, the author analyses and outlines the main historic milestones in the development of the Russian geopolitical theory and Russia's geopolitical practice. Through the works of selected Russian authors he explains the reasons of why the geopolitical concept of the so-called Third Rome is still a recognised intellectual heritage of the present Russian geo-politicians.

Keywords: Geopolitical concept, Russian geopolitics, post-soviet geopolitics, post-soviet territory, Caucasus, Central Asia.

Abstrakt

V článku autor načrtáva a analyzuje hlavné historické medzníky v rozvoji ruskej geopolitickej teórie a praxe. Prostredníctvom prác vybraných ruských autorov objasňuje dôvody, prečo je tzv. Tretí Rím stále uznávaný za intelektuálne dedičstvo súčasných ruských geopolitikov.

Kľúčové slová: geopolitická koncepcia, ruská geopolitika, postsovietska geopolitika, postsovietsky priestor, Kaukaz, Stredná Ázia.

Úvod

Znovuzrodenie ruskej geopolitickej školy na prelome 20. a 21. storočia nie je - a to treba otvorene priznať - dôsledkom nie akýchsi zásadných (aj keď boli) zmien a posunov vo svetovláde, ale predovšetkým reakciou na úroveň vnútropolitického diškurzu v krajine a na reálnu pozíciu Ruska v rámci *medzinárodných vzťahov*. Preto je vcelku logické, že v podmienkach duchovného vákua a svetonázorového chaosu, sa pri hľadaní a vysvetľovaní vlastnej identity, súčasní ruskí geopolitici začali pevnejšie opierať o národno-historické korene.

V snahe ponúknuť modernizovanú geostratégiu súčasného Ruska sa vcelku objektívne odvolávajú na starú ruskú geopolitickú školu. Tu si preto dovoľíme polemizovať a nesúhlasiť s tvrdením českého autora prof. O. Krejčího, že „...*prvá skutočná geopolitická škola v Rusku*

¹ Text vychádza a je logickým pokračovaním inej state autora: Juza, P.: *Ruská geopolitika - poznámky k historickému vývoju*, In: Medzinárodné otázky č.3/98, Bratislava 1998.

*bola panslovanská škola....*² Totiž klasická ruská geopolitická škola, ktorá formulovala autentický ruský geopolitický koncept, je omnoho strašia než spomenutá *panslovanská škola*. O tom však budeme pojednávať neskôr. Je dlhodobo všeobecne známa opozícia duchovných tradícií Ruska a Západu, pričom ich vzájomné „napätie“ má hlbšie historické korene. Ruský filozof N. Berďajev sformuloval svoje presvedčenie v tomto smere nasledujúco: „...*naše národné a náboženské poslanie treba vnímať len ako poslanie sprostredkovateľa medzi Východom a Západom, ako poslanie zjednotiteľa pravdy Východu s pravdou Západu, transformácia dvoch druhov kresťanskej náboženskej skúsenosti a dvoch druhov kultúry...*“³

O klasickej ruskej geopolitike treba hovoriť bez „závoja nevedomosti“. Naviac, ak sa medzi „mladými“ geopolitikmi všeobecne rozšírila téza, že po sublimácii Sovietskeho zväzu je geopolitika ako taká nepotrebná, lebo v podstate už neexistuje rivalita o globálnu moc. Lenže čas ukázal, že tento a tiež aj podobné koncepty o „konci“ niečoho (*geopolitiky, ideológie, či dokonca histórie...*) boli a sú predčasné, pretože vývoj spoločnosti po špirále pokračuje.

Je známe, že *západná, alebo klasická geopolitika* sa delila (*a delí*) na dve smerovania:

1. *kontinentálne* (preferencia kontinentálnej moci pre potreby Nemecka) - spojené s nemeckými autormi F. Ratzelom (1844-1904), K. Haushoferom (1869-1946), K. Schmidtom (1888-1985), ale taktiež s autorom neologizmu *geopolitika* H. Kjellénom (1864-1922);
2. *morské - oceánske* (preferencia námornej moci ako geostratégia pre potreby atlantickej civilizácie) - presadzovali ho Angličan H. Mackinder⁴ (1861-1947), Američan A. Mahan (1840-1914), či pôvodcom Holanďan a neskôr Američan N. Spykman (1893-1943)⁵.

Geopolitika ako vedecká disciplína sa formovala na styku epoch, keď svet dospel do štádia stabilného rozdelenia medzi centrami moci s odpudzujúcimi sa silami a nové delenie sveta sa zúžilo do „*prerozdelenia rozdeleného*“. Zmena z *delenia* na *prerozdelenie* v konečnom dôsledku znamenala zvýšenie konfliktnosti medzinárodnej politiky. A tá zasa

² Krejčí, O.: *Mezinárodní politika*, Ekopress, Praha 2001, s. 507.

³ Averincev, S.S.: *Vizantija I Rus: dva tipa duchovnosti*, Novij mir, Moskva, 7/1988. s. 212.

⁴ Autor konceptu „Heartlandu“ a tézy: „...*kto vládne nad východnou Európou, ovláda Svetový ostrov. Kto vládne nad Svetovým ostrovom, ten ovláda svet...*“ , Mackinder, H.: *Democratic Ideals and Reality*, Holt N.Y. ,1919, s.226.

⁵ Spykman ponúkol namiesto „Heartlandu“ oblasť zvanú „Rimland“, čím znovu potvrdil dôležitosť námornej moci v tom, čo sa nazýva litorálne (pobrežné) vody a konštatoval: „...*kto ovláda Rimland, ten vládne nad Euráziou. Kto vládne nad Euráziou, ovláda osud sveta...*“, Spykman, N.: *The Geography of Peace*, Harcourt N.Y., 1994, s. 78.

iniciovala hľadanie (*vedecké*) ciest smerujúcich k racionalizácii faktorov súvzťažnosti geopolitických síl na svetovej scéne. Čo bolo akcelerátorom, resp. spúšťačom? V prvom rade to bolo:

1. pochopenie tendencie postupného vytvárania a formovania globálneho trhu spolu uzatváraním sa svetového priestoru;
2. spomalenie, resp. pozastavenie európskej teritoriálno-priestorovej expanzie v dôsledku ukončenia prerozdelenia sveta;
3. presun v dôsledku týchto procesov nestabilnej rovnováhy medzi európskymi mocnosťami do iných častí „uzatvoreného“ sveta;
4. dejiny ľudstva už neboli len dejinami Európy, resp. dejinami Západu, ale stali sa globálnymi dejinami;
5. v nadväznosti na predchádzajúce body sa začali formovať nové teoretické základy silovej politiky na medzinárodnej úrovni, čo je základom tzv. politického realizmu.⁶

Geopolitika, ako časť politickej geografie s najrozšírenejšou kategóriou územia štátu, umožňuje analyzovať politické regióny. Pritom je možné v rámci politických regiónov vypreparovať menšie jednotky, než je územie štátu, alebo konštruovať väčšie - makroregióny a neskĺznuť pritom k nespútanému globalizmu.

Z doteraz identifikovaných geopolitických koncepcií, ktoré mali a majú vplyv na paradigmu rozhodovania v rámci medzinárodnej politiky, v zásade všetky majú duálny vplyvový základ. Vplyv nadstavbový (*duchovný*) a vplyv geograficko-prírodný (*hmotný-materiálny*).

Geograficko-prírodný fenomén sa vymedzuje prostredníctvom geografického štatútu konkrétneho subjektu, pričom je potrebné brať do úvahy “maličkosti” ako: charakteristika a dĺžka hranice,⁷ komplementárnosť vzťahov, dopravno-geografická väzba, možnosť, resp. pravdepodobnosť vnútorných konfliktov, geografické špecifiká teritória a pod.

⁶ Pre zaujímavosť, ako jedného zo zakladateľov geografickej školy, resp. politickej geografie možno vnímať francúzskeho filozofa Ch. Montesquie, ktorý sa snažil vyexcerpovať z geografických podmienok ako samostatnú tému: *morálku, obyčaje a zvyky národov, alebo politický, či ekonomický charakter krajiny*. Napriek tomu hlavnou osobnosťou, ktorá ovplyvnila geopolitiku ako takú, je nemecký etnograf a geograf F. Ratzel.

⁷ Od obdobia Vestfálskeho mieru 1648 sa teritoriálne hranice chápali ako „svätá stabilita“ štátu a medzinárodných vzťahov.

Vznik geopolitiky ako vedy na prelome 19. a 20. storočia bol *dôsledkom nielen logiky vývoja poznania, ale pravdepodobne najmä reakciou na potrebu vysvetlenia a pochopenia novej politickej reality a politických reálií.*

Pritom, ak hovoríme o geopolitike, ako o vede, je možné *súhlasiť* a aj *nesúhlasiť* s názorom slovenského geopolitika R. Ištóka, že geopolitika je definične *hmlistá*, pretože de facto neexistuje akási všeobecne prijatá, či univerzalistická definícia tohto pojmu.⁸ Nesúhlas vychádza z poznania toho, že totiž zatiaľ najvýstižnejšiu definíciu tohto termínu nám poskytuje G. Sloan: „...*je to teória vzťahu priestorových aspektov a historickej kauzácie v perspektíve medzinárodného systému ako celku...*“⁹ A s touto sa stotožňujeme.

Geopolitika tak nie je ani doktrínálnou záležitosťou, ani koncepciou zahraničnej politiky štátu a ani prognózou vychádzajúcou z geografického štatútu. Navyše samotné prognózovanie v tejto oblasti je: „.....*nerozumným prorocťom...*“¹⁰

Historické pozadie geopolitiky Ruska

Počas vlády Petra I. sa paradoxne realitou stávajú okolnosti priaznivo vplyvajúce na vývoj Ruska. Faktom sa stalo posilnenie absolutistickej moci panovníka a súčasne oslabenie postavenia Švédska a Turecka. V hospodárskej sfére je zaznamenaný, tak ako dnes, fakt zatiaľ bezkonceptného využívania prírodných zdrojov za Uralom.¹¹

Samotný proces vrcholiaci za Petra I., bol však zahájený vznikom centralizovaného ruského štátu koncom 15. storočia, keď sa podarilo pripojiť k Moskve Novgorod (1478) a Tverské kniežactvo (1485).

Vymanenie sa Ruska z mongolsko-tatárskeho jarma (1480) a dve spomenuté udalosti, znamenali vznik *ruskej štátnej nezávislosti* a umožnili Rusku vstúpiť do svetových dejín.

Ruská ríša vznikala v pestrom a protivorečivom regióne, čo sa aj zakódovalo do jej podstaty a historicky muselo Rusko viesť súboj s problémami, ktoré mali charakter prírodno-geografický a historicko-politický. Hranice Ruska boli od počiatku nestabilné a pri pohľade na mapu vidíme, že mimo severných oblastí, všetky ostatné hranice neznamenalí skoro žiadnu

⁸ Ištók, R.: *Štát na politickej mape sveta. Politickogeografické a geopolitické aspekty*, Prešovská univerzita, Prešov 1997, s.17.

⁹ Sloan G.: *Geopolitics in United States Strategic Policy, 1890-1897*, Wheatshaf Books Brighthon, 1996, s. 20.

¹⁰ Merton, R.: *Social Theory and Social Structure*, Free Press N.Y., 1968, s. 65.

¹¹ Z. Brzezinski môže teda pokojne, majúci pri tom historickú oporu, označovať Rusko za surovinový príviesok sveta (*Západného*) a nič viac. In: Брзезински З.: *Геостратегия для Евразии*, In: Независимая газета 24.10.1997.

prírodnú prekážku vonkajšej hrozbe. Naviac Čierne more, Baltické more, nekonečné stepi na východe krajiny boli prirodzeným a provokujúcim nástupišťom síl proti Rusku. Na západe bolo Rusko neustále v napätých vzťahoch s Litovským kniežatstvom a Poľskom. V severozápadnom smere sa sformovalo reálne nebezpečenstvo v podobe Švédska, ktoré dlhú dobu vplývalo na vnútoruské pomery.¹² Na juhu a východe tvorili nebezpečenstvo fragmenty Zlatej hordy - Krymské, Kazanské, Astrachánske a Sibírske chánstva.

Prakticky do 18. storočia nemalo Rusko prístup k moru, ak neberieme do úvahy zamrznuté vody Severného ľadového oceánu, ktoré boli v tej dobe nevhodné pre využívanie obchodného a vojenského loďstva.

Tieto faktory znamenali, že Rusko muselo od momentu svojho vzniku riešiť tri zásadné geopolitické tajničky, bez vyriešenia ktorých by zanikla podstata samotného Ruska. Ako bude neskôr analyzované, ich aktuálnosť ostáva z pohľadu dnešného Ruska stále živá.

Jedná sa o:

- nutnosť, zaistiť si bezproblémový prístup k Baltickému moru a zaistiť permanentný prielom “kordon sanitare” v smere na západ,
- potrebu mať spoľahlivý obchodný a vojenský prístup k Čiernemu moru,
- snahu zaistiť bezpečnosť a stabilitu v strategickom smere: severný Kaukaz a Stredná plus Centrálna Ázia, ktorý zodpovedá kultúrno-nábožensko-civilizačným hraniciam (*slovanské pravoslávie - turkistické moslimstvo*).

Tieto tri body potvrdzujú, že hlavnou úlohou ruskej geopolitiky, tak ako v minulosti, tak i teraz je udržanie prirodzených hraníc Ruska, ktoré by zaisťovali bezpečnosť a životaschopnosť krajiny. Na základe tejto skutočnosti možno potom vysvetliť “nervozitu” Moskvy vo vzťahu Severnému Kaukazu a procesom, ktoré tam prebiehajú. Podstatu zložitosti a antagonizmu postojov v línii Kyjev - Moskva - Čierne more, alebo snahu cestou Spoločenstva nezávislých štátov udržať svoj vplyv v islamskom “*mäkkom podbrušku*” Ruska.¹³

Tón geopolitickému postaveniu Ruska určilo obdobie panovania Ivana Hrozného (1533-1584), ktorému sa podarilo vzdialiť a posilniť východné hranice ruského štátu.¹⁴

¹² Až po krvavej tzv. *Severnej vojne* (1700-1721) Rusko vytesnilo Švédsko na druhú koľaj vo vzťahu k Baltickému moru.

¹³ *Bližšie pozri: Juza P.: Urputný boj o Strednú Áziu, In: SLOVO č.30/2010, s.3-33.*

¹⁴ Podmanením si Kazanského (1552) a Astrachánskeho (1556) chánstva.

Prakticky prvý pochopil potrebu získať prístup k Baltickému moru, čím sformuloval jednu z priorit ruskej geopolitiky.

Po hmatateľnom spomalení geopolitického samodefinovania Ruska spôsobeného sublimáciou dynastie Riurikovcov, novú epochu zahájilo panovanie Alexeja Michailoviča (1645-1676), ktorý vystriedal na tróne prvého Romanova - Michaila Romanova (1596-1645)¹⁵. Ten zaistil znovuzjednotenie Ruska a Ukrajiny.

18. storočie v dejinách ruskej geopolitiky je možné charakterizovať ako prelomové obdobie, vďaka Petrovi Veľkému a Kataríne II. Vtedy sa podarilo stabilizovať prítomnosť Ruska v Baltickom mori a po vojne s Tureckom (1768-1774) aj v priestore Čierneho mora.¹⁶ Snaha získať vplyv na Azovské more skončila v roku 1711 pre Rusko fiaskom, napriek tomu boli vytvorené všetky nutné podmienky k tomu, aby Rusko koncom 18. a začiatkom 19. storočia prežilo zásadnú geopolitickú premenu - *stalo sa jedným zo svetových centier moci*, aj keď s limitovanými možnosťami, ale predsa! Nakoniec aj limity, najmä po víťazstve Ruska nad Napoleonom, začali byť menej vplyvnými a Rusko sa transformovalo na eurázijskú veľmoc.

Po stabilizácii svojich geografických a etnografických hraníc na západe sa Rusko obrátilo v 19. storočí na juh a východ. Kaukazská vojna (1817-1864) znamenala vtedy pripojenie k Rusku Čečenska, Horského Dagestanu. V spojení s dnešným vývojom možno túto akciu vnímať ako naštartovanie krvavej paradigmy vzťahov, ktoré smerujú ku stavu pred rokom 1817.¹⁷ Aj keď vtedy ešte nezohrávala svoju vplyvnú úlohu *ropa*, ako tomu je dnes.

Pohyb Ruska smerom k Strednej a Centrálnj Ázii bol zahájený v roku 1864 a jeho hlavným dôvodom bola snaha zaistiť si vzdialenú a jasnú hranicu, získať vplyv na trhy v Taškente a Buchare, ako i eliminovať expanzibilitu Anglicka v tomto priestore zhmotnenú do scenára *Great game*.

V tomto čase vzniká pred ruskou geopolitikou a geopolitickou praxou i potreba jasne formulovať tzv. d'alekovýchodné hranice impérie. T. j. tak ako dnes, aj vtedy bola aktuálna otázka Sibíre a jej surovín.

Z koncepčného prechodu od kvantity ku kvalite, v tomto období Rusko zahájilo proces korekcie geopolitických potrieb Ruska. Záujmy Ruska prestali byť formulované do

¹⁵ Posledný z rodu Romanovcov - Nikolaj II. vládol až do roku 1917.

¹⁶ Bližšie pozri: Juza P.: *Muž, ktorý vrátil Rusko do hry*, In: SLOVO č.1-2/2009, s.19 .

¹⁷ Bližšie pozri: Juza P.: *Vedec, generál, reformátor*, In: SLOVO č.21/2009, s. 15.

teritoriálnych požiadaviek, resp. snahy o teritoriálnu expanziu. Tú nahradila snaha stabilizovať svoje hranice a minimalizovať najmä ekonomický vplyv svojich susedov. V tomto prístupe je potrebné hľadať príčinu vzniku vojny s Japonskom (1904-1905) a následne revolučných pohybov 1905-1907 a 1917, ktoré v konečnom dôsledku vyprovokovali novú - *sovietsku geopolitiku*, ktorá si ale určite zasluhuje osobitnú pozornosť.

Geopolitické myslenie v dosovietskom a postsovietskom Rusku

Historické zlomy a geografické reálie formujúceho Ruska mali zásadný vplyv aj teoretický rozmer *politickej geografie* - v ruskom ponímaní ekvivalentu geopolitiky.

Po prvý krát sa pojem politickej geografie začína používať v odborných diskusiách v roku 1720 vďaka profesorom nemeckého pôvodu Sankt-Peterburgskej Akadémie H.V. Kraftovi a H. N. Winzeheimovi.

Na prelome 19. a 20. storočia v snahe vysvetliť vplyv geografických špecifik na formovanie ruskej štátnosti, sa politická geografia stala súčasťou metodológie prístupu filozofov S. M. Solovieva, alebo V.O. Kľjučevského.

Z tohto obdobia je zaznamenaniahodná koncepcia N. J. Danilevského, podľa ktorej sa Rusko z dôvodov historických a kultúrno-náboženských *nikdy nemôže stať* plnoprávnym členom, resp. členom vôbec, politického systému Európy. Preto sa musí snažiť vytvoriť čosi ako *Všeslovanskú federáciu*. Táto má potom, v rámci konceptu panslavizmu, resp. geopolitického konceptu na báze panslavizmu, zachrániť ľudstvo od smrtonosnej dominancie Európy.¹⁸

V roku 1992 zomrel v emigrácii v Paríži L. N. Gumiľev, ktorý zrozumiteľne doformuloval *ruskú geopolitickú koncepciu*, ktorá sa začala identifikovať začiatkom 20-tych rokov medzi pooktóbrovými emigrantmi.¹⁹ Šlo o predstavu Ruska ako Eurázie so špecifickým typom kultúry, pričom táto je podporená aj geografickými a historicko-politickými osobitosťami Ruska. Napríklad politické hranice Ruska sú prakticky totožné s geografickými

¹⁸ Danilevskij vysvetľuje aj kto by mal byť členom takejto federácie: a) prostredníctvom viery a pokrvného príbuzenstva - Bulhari, Srbi, b) prostredníctvom pokrvného príbuzenstva - Česi a Poliaci, c) prostredníctvom náboženstva - Rumuni a Gréci. In.: Данилевский Н.Я.: *Россия и Европа*, Москва 1991, с.365-434.

¹⁹ K tejto osobnosti pozri aj: Šmihula, D.: *L. N. Gumiľev - veľký ruský historik a geograf*, In.: www.smihula.blog.sme.sk, navštívené 05.08.2010.

hranicami Eurázie. Táto koncepcia nachádza svoju novú reedíciu v podobe snahy sformulovať Spoločenstvo nezávislých štátov ako protiváhu europocentrizmu.²⁰

Geopolitický nádych je možno vystopovať aj v prácach filozofa I. A. Ilina, podľa ktorého Rusko bolo organizmom, ktorý bol donútený k *večnej obrane*.²¹ Vo svojej práci *Geografia víťazstva - základy ruskej geopolitiky* G. Ziuganov prirovnáva I. A. Ilina k R. Kjellénovi. Názory Ilina, že *Rusko sa nevytváralo ako mechanická suma teritórií, ale ako limitovaný jedinec*, mu pripomínajú „*limitovanú teóriu*” Kjelléna²².

Rozhodujúci vplyv na vytváranie konštrukcie geopolitiky v Rusku mala geografia. Myšlienka vplyvu riek na vývoj civilizácie. Geograf a sociológ L. I. Mečnikov formuluje geografickú teóriu progresu a sociálneho rozvoja a konštatuje, že základom moci (*nad prírodou v priestore a čase*) je geografická syntéza histórie - *geochronopolitika*.²³

Začiatkom 20. storočia, v predrevolučnom Rusku sa začínajú objavovať práce čisto posvätené geopolitike. Ide predovšetkým o prácu A. Vandama *Náš stav* z roku 1912²⁴, v ktorej vysvetľuje potrebu expanzie Ruska s cieľom získať prístup k teplému moru. Ďalej obhajuje potrebu vytvorenia koalície Ruska, Francúzska a Nemecka proti Anglicku, ako námornej veľmoci.

Za klasika ruskej geopolitiky možno považovať Semenova-Ťjan-Šanského, ktorý ako syn cestovateľa zrejme zdedil lásku k priestorom a jeden z jeho konceptov vychádzal z faktu delenia veľkého teritória Ruska na *rozvinuté* a relatívne *zaostalé* oblasti. Udržať a následne posilniť súdržnosť takeého systému je, podľa jeho názoru možné len presunutím geografického centra štátnosti. V praxi navrhoval presunúť hlavné mesto do Jekaterinburgu.²⁵

Ruská praktická geopolitika, ktorá sa sformovala v 16. storočí a podmienila aj vznik prvej ruskej geopolitickej doktríny: *Moskva -Tretí Rím*, následne vyprovokovala aj vlastnú geopolitickú teóriu. Treba zobrať do úvahy fakt, že: „.....*obsadením Turkami* „*Druhého*

²⁰ Naviac Gumiľev hovorí ešte o tom, že Rusko je superetnos s historicky prevereným komplementarizmom. In: Лавров С.: *В каком мире мы живем?* In: Санкт-Петербургские Ведомости, 30. 05.1998б с.4-5.

²¹ Ильин И.А.: *Наши задачи*, Москва 1993, Т.2, с.297.

²² Зюганов Г.А.: *География победы-основы российской геополитики*, Москва 1997, с.46.

²³ Bližšie pozri: Juza P.: *Teória geochronopolitiky L . I. Mečnikova*, In: Medzinárodné otázky č.4/1997, Bratislava, s.55-60.

²⁴ Вандам А.: *Наше положение*, Санкт-Петербург 1912, с. 99-100.

²⁵ Семенов-Тянь-Шанский В. П.: *О могущественном территориальном владении применительно к России*, Пг. 1915.

Ríma“ a slovanských štátov na Balkáne, sa v Moskva utvrdila v presvedčení, že práve Rusko je jedinou kresťansko-pravoslávnu pevnosťou na svete...”²⁶

Táto však nie je v zásadných parametroch, vzhľadom na to, že v Rusku bola iná intuitívna motivácia kontroly potrebného priestoru, kompatibilná so základnými svetovými (západnými) geopolitickými teóriami napr. Mackinderovou teóriou “Heartlandu”, Haushoferovou teóriou panregiónov a Spykmanovým konceptom “Heartland-Rimladn”.

Východiská súčasnej geopolitiky Ruska na prahu 21. storočia

Svoju pečať vtlačili ruskej geopolitike nielen geografické (priestorové) špecifiká, ale aj kultúrny dualizmus Ruska. Zlievanie jednotnej ruskej národnej a eurázijskej integračnej myšlienky vytvorilo dve neodškriepiteľné charakteristiky ruskej štátnosti:

- imperiálny charakter,²⁷
- veľmocensť.

Prvá zaznamenala svoj klasický vrchol na prelome 18. a 19. storočia a druhá bola (a dnes ešte je) postavená na téze “nekonečného(geograficky) Ruska” so snahou vytvoriť jednotu (na báze Ruska) s akceptovaním ostatných rozdielností.

Ak urobíme sumarizáciu historických zákrut, prístupov, podmienok a iných faktorov, ktoré vplývali na obsahovú tvár ruskej geopolitiky, môžeme jasne identifikovať nasledujúcich päť základných tém, ktoré boli, sú a zrejme ešte dlhšiu dobu budú v rámci geopolitickej teórie a praxe Ruska *nosnými*:

Koncept	Zdôvodnenie
Moskva - Tretí Rím	V 15. storočí Rusko bolo schopné demonštrovať svoju kultúrnu a geopolitickú zrelosť a vtedajšie názory na svet sa zjednotili na téze <i>Moskva-Tretí Rím</i> , ktorá je základom veľkoruskej štátnosti ²⁸ . Táto téza symbolizuje snahu Moskovskej Rusi stať sa centrom svetového kresťanstva, nezávisle na Ríme a Konštantinopole. Počas vládnutia

²⁶ Vtedy sformuloval Filofej svoj koncept, ktorý je možno parafrázovať: “...Prvý Rím padol z dôvodu svojej amorálnosti, Druhý z dôvodu útoku moslimov, Tretím Rímom je Moskva a Štvrtý – nebude!...“ Lenže, ako neskôr ukázal čas, o Štvrtom Ríme sa viedli diskusie počas Sovietskej éry, no a dnes niektorí optimisti hovoria o „misii Piateho Ríma.“

Bližšie potri taktiež: Урушев, Д.: *Падение Третьего Рима*, In: НГ 21. 07. 2004, s. 7.

²⁷ Samozrejme nie de facto, ale v psychologicko-štrukturálnom a geograficko-energetickom prístupe.

²⁸ Možno túto tézu interpretovať aj ako reálne zhmotnenie veľkoruského nacionalizmu.

	Ivana Hrozného sa dokonca hovorilo o <i>treťom - poslednom Ríme!</i> V rámci geopolitických prístupov sa v tomto období presadil koncept konzervatívneho monarchizmu spojeného s pravoslávím a absolútnou mocou v rámci národnej monarchie.
<i>Legitimizmus a konzervativizmus - mierová misia</i>	Kombinácia kresťanských motívov so zahraničnou politikou a prevaha idealistických a kultúrocentristických snáh reanimovali v ruskej geopolitike princíp legitimizmu a konzervativizmu. Jeho základom bolo osvojenie si základného postulátu - cár je panovníkom z vôle božej a na panovníka nemožno siahat'. Ďalej, že Rusko je predurčené nastolovať mier. Tento prístup, teda modernizovaný legitimizmus a konzervativizmus sa transformoval i do podmienok Sovietskeho zväzu. ²⁹
<i>Osloboditeľská misia</i>	Legitimizmus a konzervativizmus bol doplnený ideou osloboditeľskej misie Ruska najmä na báze udržania posledného kresťanského kráľovstva a oslobodenia iných kresťanských národov spod arabského zajatia a osmanskej potupy. Špecificky tento princíp rozpracoval J. Stalin, ktorý v zásade pracoval s koncepciou <i>Moskva - Štvrtý (komunistický) Rím</i> .
<i>Panslavizmus</i>	Idea čistého panslavizmu, ako stmelujúceho programu pre všetkých etnických Slovanov sa v kryštálovej podobe nikdy neuchytila, resp. nebola vplyvným elementom ruskej geopolitiky. Z teoretického pohľadu, najradikálnejší slovanofilský geopolitický prístup N. J. Danilevského nemožno vnímať ako výlučný panslavizmus. Danilevský ponúkal víziu slovanstva ako vyššiu myšlienku, pričom sa pridržal faktu slovanskej nezávislosti a svojbytnosti s tým, že ale Rusko je slnkom Slovanstva. Mala by vzniknúť Všeslovanská federácia s centrom v Konštantinopole, ktorý by plnil funkciu <i>tretieho - slovansko-pravoslávneho Ríma</i> . ³⁰

²⁹ Keď téma vytvárania rôznych mierových odzbrojovacích iniciatív bola neustále prítomná v zahraničnej politike ZSSR. Čo sa týka získania legitímnej moci v Rusku, konzervativizmus a legitimizmus v predrevolučnom Rusku a Sovietskom zväze možno vnímať nasledujúco: 1) Rusko: *moc daná Bohom*, 2) ZSSR: *moc daná revolúciou*. Paradoxne, v oboch prípadoch bol vzťah k demokracii *mínusový*.

³⁰ Pozri.: Данилевский Н.Я.: Россия и Европа, Москва 1991.

<i>Všeslovanská jednota</i> - <i>panortodoxizmus</i>	Aktivita ruskej geopolitiky po línii pravoslávia, bola dlhodobou konštantou, ktorá limitovala priateľské vzťahy. V prvom rade sa to prejavovalo v geopolitickej praxi Ruska smerom na Balkán, t.j. idea oslobodenia kresťanov spod osmanského zajatia.
--	--

Ruská (postsovietska) geopolitika

Téma geopolitiky sa tak stala jednou z najmódnejších tém autorov, ktorí sa venujú problematike medzinárodných vzťahov. Pritom sám predmet geopolitiky vo väčšine prác nedávno publikovaných v postsovietskom priestore je zväčša zahalený nejasnosťou. Autori ho s obľubou prekrývajú akousi „*geostrategickou analýzou*“, v rámci ktorej osvetľujú modely štátov a vzťahy medzi nimi „...*vymedzené na vymedzenej surovinovej mape s jasnými kontúrami...*“³¹ Pritom, a tu sa ruský píšuci autori vzáčne zhodujú, inou oblasťou sa javí geopolitika ako zosumarizovanie vedomostí *o organizovaní politiky na kvalitatívne vymedzenom priestore*.

Pri pohľade na súčasnú ruskú geopolitickú školu (*ak ju tak možno charakterizovať*) je zjavné že autori cítia potrebu stanoviť, na akom štádiu sa geopolitika reálne nachádza, a či po všetkých jej historických perepetiach a excesoch možno vôbec hovoriť o geopolitike ako o vede. Jej autori sa prikláňajú, nielen z dôvodov funkčného spomienkového faktoru, k tézam:

- Ako *ideológia* môže geopolitika používať akékoľvek argumenty, spojené s geografickými podmienkami. Pritom nie je potrebný žiaden argumentačný systém. V takom prípade geopolitika, jej „geografický“ komponent, tvorí súčasť ideológie.³²
- Ako *veda* musí byť geopolitika slobodná a neprinuteľná pochlebovať, resp. zdôvodňovať akúkoľvek moc.
- Geopolitika ako súčasť *filozofie histórie* je o.i. ovplyvňovaná historickými náhodami. Geografické zákony majú inú logiku a charakter, než zákony ľudských vzťahov. Politika je pokus o zhmotnenie subjektívneho vplyvu v rámci spomenutých ľudských vzťahov.

³¹ Iljin M.V.: Etapy stanovlenia vnútrenej geopolitiky Rossi I Ukrajiny, In.: POLIS 2/1998, s.82.

³² Autor K. Plešakov pod ideologickou paradigmou vníma „...*dynamický vzťah geopolitiky a ideológie, pričom tento vzťah má univerzálny charakter...*“ In: Plešakov K.: *Geopolitičeskaja paradigma*, Meždunarodnaja žižň č. 4-5/1995, s. 110.

- Nakoniec, ak vnímame geopolitiku ako *filozofiu politiky*, musí byť lokalizovaná v oblasti všeobecných zákonomerností, t.j. v oblasti globalizácii politiky. V danom prípade sa predpokladá, že politika je fenomén týkajúci sa celej planéty v kontexte spoločných problémových črt v dejinách ľudstva.

Práca stredovekého politika a mysliteľa N. Machiavelliho, ktorý o týchto parametroch písal už v 16. storočí, je priam ukázkovým dielom a zrejme silnou motiváciou pre časť postsovietskych autorov - geopolitikov.³³

Iný klasik K. Haushofer pripomína: „...vo všeobecnosti nemožno zabúdať, že geopolitický prístup musí byť vždy dopĺňovaný z pohľadu hrdinskej strany človeka, z pohľadu konania hrdinov...“³⁴

Pri takomto prístupe, ktorý je ruskou modernou geopolitikou akceptovaný, je nedostatočné používať len „kontúrne (obrysovú) mapy“, ale je potrebné pracovať s modelmi zjednocujúcimi informácie o charakteristikách priestoru (klimatické podmienky, geomorfologické...) s informáciami o logike politickej organizácie daných území.

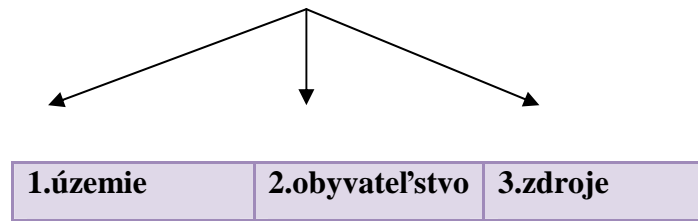
Predovšetkým sa tak analyzuje, aké limity vôbec plynú z geografických faktorov a ich pôsobenia na politickú prax a ktoré z týchto faktorov môžu byť efektívne využité, resp. použité pri formulovaní a činnosti abstraktnej, či konkrétnej politickej organizácie.

Preto je geopolitická analýza objektu, čo je *charakteristikou ruských prác*, spojená s analýzou jeho geografických faktorov a až neskôr konštruovanie (*od tohto faktoru závislého*) politického sveta danej spoločnosti.

Geografická analýza operuje predovšetkým s veľkosťou teritória, jeho dislokáciou vo vzťahu k moriam a oceánom, klimatickými, pôdnymi podmienkami, reliéfom územia, nerastnými surovinami, atď. Sumárne sú tak faktormi, v rámci ruskojazyčného konceptu *geopolitickej moci*:

³³ Machiavelli N.: *Vladař*. Praha: Odeon, 1969. Tu je možné nahliadnuť aj do spisov emigranta a filozofa Nikolaja Berďajeva, ktorý vo svojej knihe *O otroctve a slobode človeka* (vyšla v 1939) písal: „...to čo bolo nemravné pre osobnosť, bolo pokladané za úplne mravné pre štát. Štát vždy používal hanebných prostriedkov, špionáž, klamstvo, násilie, vraždy, rozdiel bol len v ich miere. Také prostriedky, bezosporu veľmi hanebné, boli vždy ospravedlňované dobrým a vznešeným cieľom, ktorý sa nikdy neuskutočnil... Nikto nemohol nikdy jasne vysvetliť a ospravedlniť, prečo to, čo je pre osobnosť nepochybnou nepravosťou – pýcha, domýšľavosť, egoizmus, korisťníctvo, lož a zákernosť – je pokladané za dobré a za hrdinstvo v mene štátu a národa. Je to najväčšia lož svetových dejín...“ In.: Berďajev N.: *O otroctví a slobodě člověka*, Oikoymenh Praha 1995.

³⁴ Citované z predslvu K. Haushofera ku knihe: Fairgrieve J.: *Geografie ud Weltmacht*, Berlin 1928, s. 6.

Samotná geopolitika všeobecne automaticky netvrdí, že najbohatším (*najvplyvnejším*) je ten subjekt, ktorý má k dispozícii najväčšie surovínové bohatstvo. Pri akceptovaní takéhoto geopolitického prístupu, najvplyvnejším je práve ten subjekt, ktorý dokáže zhmotniť predovšetkým psychologicko-fyzické vlastnosti a formuluje svoju politiku akceptujúc ich symbiózu. Mnohé z rozvinutých (*politicky, ekonomický, v dimenzii demokracie...*) štátov nemajú k dispozícii veľké prírodné zdroje, ale dokázali zaistiť svojim obyvateľom vysokú životnú úroveň.

Naopak, štáty zo surovínového pohľadu bohaté – a to sa týka predovšetkým Ruska, ale aj postsovietskych štátov Strednej Ázie (*Uzbekistanu, Kazachstanu, resp. Kirgizska*) sa nenachádzajú na paradigme „zbohatnutia“, pretože inercia špecializácie na surovínový export sa im javí (*politickej praxi, ako aj geopolitickej teórii*) riešením na daný moment.³⁵ Momentálne riešenie však pre nich kóduje perspektívne problémy. Ťažkosti aj pre svet v rámci komplexu energetickej geopolitiky, ale taktiež geopolitiky sociálnej dimenzie globalizovaných vzťahov, ktorých neriešenie môže viesť k ďalšej radikalizácii týchto prvkov. Ich erputivnosť smerom k zhusteniu na základe náboženskej diferenciácie s vyústením do teroristického fenoménu sa javí elementárnym nebezpečenstvom dnešných a budúcich dní.

Autori tento fenomén riešia poukazovaním na vlastnú skúsenosť. Veľmi vypuklo sa najmä v priestore severného a južného Kaukazu, prejavila na konci 20. storočia etnická nenávisť motivovaná a regulovaná významom strategických surovín (*ropy a plynu*) s pomocou religiózneho podtónu, či primitívneho antirusizmu. Schopnosť vplývať a regulovať tento fenomén sa stal zbraňou v rukách veľmocí, ich smerovania a zároveň akcelerátorom nového chápania globalizačného fenoménu.³⁶

³⁵ Keď napr. podľa posledného analytického materiálu CIA (stav k 30.06.2010) v krajinách Strednej Ázie, kde je dokázaných 8% svetových zásob plynu a 2% ropy, sa za hranicou biedy nachádza viac ako 19 mil. obyvateľov z toho: 60% v Turkménsku a v Tadžikistane, 40% v Kirgizsku, 26% v Uzbekistane a 12,1% v Kazachstane. Zdroj: www.cia.gov, navštívené 06.08.2010.

³⁶ Dôkazom je napr. rozpútanie v roku 2008, v čase konania Olympijských hier v Pekingu, nezmyselnej vojny Gruzínskom na Kaukaze, či reakcia Ruska a následná blesková a fatálna porážka Gruzínska. Bližšie pozri: Juza P.: *The South Caucasus Strategy and Further Relations of the European Union and Russia*, In: Korba, M. (eds.): *Europe After Crisis*, CSS Bratislava, 2009. ss. 45-58.

Geopolitika v ponímaní autorov v zásade nazerá na formovanie politického smerovania tej - ktorej krajiny (*s akcentom na postsovietsky priestor bez diferenciacie, či favorizácie Strednej Ázie, resp. Kaukazu, či tzv. slovanského okruhu*) na základe nasledujúcich faktorov:

1. geomorfologický fenomén, t.j. vplyv geologických štruktúr.
2. fenomén vzťahu geomorfológie a rozhraničenie reliéfu,
3. klimatické a prírodné zóny, ktoré predpokladajú (*umožňujú*) variantnosť životných podmienok a politickej praxe v súlade s geomorfológiou a reliéfom,
4. populačné vplyvy a konfigurácia obyvateľstva, kde mimo antropologických kvalít (*fyzické danosti, rasové charakteristiky odrážajúce prispôsobenosť k podmienkam prežívania...*) stále väčší vplyv získavajú sociálne faktory – jazykové, etnokultúrne,
5. hospodárska a dopravná infraštruktúra, resp. antropologické systémy využívania a mobility zdrojov,
6. infraštruktúra komunikačných a organizačných prvkov, ktoré zaisťujú vzájomnú koordinovanosť, vyváženosť, informovanosť s cieľom dosiahnuť dohodnutý cieľ (*akceptovaný*) cieľ.³⁷

Myšlienky a idey, ktoré obyčajne pripisujeme v ľubovoľnej forme *ruskej geopolitike*, vznikli súbežne s fenoménom expanzie štátu a jeho imperiálnym pozadím. Zvláštnu popularitu dosiahli na prelome 19. a 20. storočia, keď sa geopolitika stala jednoducho populárnou, ale predovšetkým vtedy sa sformovala ako samostatná oblasť výskumu medzinárodných vzťahov. Vtedy popísal špecifické politické, ideologické a náboženské vnútorné okolnosti Ruska filozof G. Fedotov: „.....*naľavo je „večný hľadač“, nadšenec, svätý utopista....a napravo úzkoprsý, obmedzený realista - „počvenik“*“³⁸(*почвенник*)....“³⁹

V prípade Ruska, ako eurázijského fenoménu, fakticky a zákonite reč ide špecifickom prístupe, keď geograficko-prírodné parametre mali presahujúci vplyv v porovnaní s duchovným rozmerom problematiky. Otázka, či je tomu i dnes, nie je primárnou témou

³⁷ Bližšie pozri: Šarapova S.Š.: *Vnešnja politika Uzbekistanu - kulturno-istoričeskij i socialnij faktory*, Adolat Taškent 2000, s.27 - na uvedených faktoroch autorka napr. dokazuje strategickú hodnotu Strednej Ázie a predovšetkým Uzbekistanu a predpovedá zmenu schémy záujmu Európy a Ameriky od nestabilného Blízkeho východu smerom k Centrálnaj a neskôr k Strednej Ázii, samozrejme pri predchádzajúcom, či súbežnom vytiesnení Ruska.

³⁸ Počvenik - od slova počva (*почва*), teda pôda. Ide o konzervatívneho slavianofila, ktorý je pripútaný k ruskej pôde.

³⁹ Fedotov, G. P.: *Sud'ba I grechi Rossi: Izbrannijestatji po filosofii russkoj istorii kultury*, II. Tom, Sofia, 1992, s. 173.

d'álšej analýzy, možno sa však stotožniť s názorom, že idealizácia ruskej geopolitiky vychádzala práve z jej potreby idealisticky zvýrazňovať politicko-geografický štatút Ruska.⁴⁰

Záver

Línia ruskej geopolitiky sa rodila a padala na téze geografickej (*priestorovej*) a kultúrnej špecifičnosti Ruska v priamej úmere s otázkou osobnosti. Možné porovnanie minulostných prístupov s dnešnými snahami naznačuje, že bez ohľadu na rôzne “modernizačné” impulzy, Rusko ostane, aj keď sa jeho geografické parametre po sovietskej historickej epizóde vrátili do prakticky pôvodných rozmerov, krajinou s geopolitickým status quo, pričom nie je vylúčené, že modernizovaná terminológia bude šľavnatejšia, pikantnejšia a ostrejšia, ale smutný pravoslávny konzervativizmus ostane primárnym.

Je ešte v štádiu samodefinovania a preto sú zjavné určité výkyvy. Tie však akceptujú historické fakty a to, že geopolitické procesy a výsledky sa vždy formovali pod vplyvom vzťahu Rusko/Veľká Británia, či ZSSR/USA. Vonkajšia periféria ruského geopriestoru v sebe zahŕňa *dva tzv. lúče*:

- *Južným lúčom* je Balkán (*Srbsko, Bulharsko*), Moldavsko, Ukrajina, územie RF - Rostovská oblasť, Krasnodarský kraj, Kaukaz, Kaspické more, ďalej priestor Kazachstanu, Strednej Ázie, časť Číny a Mongolsko.
- *Západný lúč* je nasmerovaný na Poľsko, Kaliningrad, postsovietske republiky Baltického mora, Bielorusko, západnú Ukrajinu, Maďarsko, Rumunsko, Česko a Slovensko.

Po rozpade ZSSR v zahraničnej politike Moskvy voči svojim bývalým zväzovým republikám, ale aj ostatným svetovým partnerom, dominovala tradičná geopolitika a Moskva nemala spočiatku sformulovanú jasnú pozíciu. Viac sa sústredila na *eliminovanie vplyvu Západu v rámci Spoločenstva nezávislých štátov, no súbežne nebola schopná nahradiť možnosti Západu v rámci tejto štruktúry, ale ani dať vnútropolitické garancie existujúcim režimom a elitám v týchto krajinách.*

Geopolitická realita však postavila Moskvu pred novú situáciu. Dôležité je vedieť aj to, čo si v Moskve uvedomujú, že Rusko vstúpilo do 21. storočia v stave, keď nemalo jasnú

⁴⁰ Туровский Р.Ф.: *Русская геополитическая традиция*, In.: Вест. МГУ № 5/1996 s.52.

predstavu v akú spoločnosť sa pretransformuje⁴¹, najmä - a to je rozhodujúce - akú koncepciu demokracie si osvojí. Znovuzrodenie ruskej geopolitickej školy na prelome 20. a 21. storočia je spojené aj s vnútornými posunmi v krajine nasmerovanými na modernizačnú paradigmu⁴² ako aj s novými civilizačnými výzvami.⁴³

Postsovietska ruská geopolitika súčasnosti - napriek svojim slabostiam, ponúka svoju víziu 3. tisícročia, silne pritom *reflektujúc svoje spomienky* - vytvára veľký priestor na erudovanú diskusiu.⁴⁴

Geopolitika ako veda a geopolitické myslenie, bez ohľadu na národnostný pôvod svojich obhajcov či odporcov predpokladá, že mocenské spory sa v prvom rade budú riešiť používaním mocenského potenciálu veľmocí pri minimalizovanej úlohe medzinárodného práva v jeho ponímaní v 20. storočí.

Spornou sa tak v rámci geopolitiky všeobecne stáva nezodpovedná tendencia spájať budúcnosť sveta len s hegemonistickým postavením akejsi novej ríše. Geopolitika sa tak môže oblúkom vrátiť tam, kde kedysi ako začínala....⁴⁵

Použitá literatúra

Averincev, S.S.: *Vizantija I Rus: dva tipa duchovnosti*, Novij mir, Moskva, 7/1988. s. 212.

⁴¹ Богомолов О: Каким курсом пойдет Россия в новый век?, In: Российская Федерация, № 10\1998, с.17.

⁴² Podľa iného - ruského autora - J. V. Tichonravova, by nová (*t.j. svetová, nie len Ruská*) geopolitika mala akceptovať jej súvzťažnosti s geografickou geopolitikou a mala by mať nasledujúcich osem čít:

1. akcent je treba položiť na štúdium vzájomného pôsobenia medzi elementmi teritoriálneho systému a nie len na štúdium rozdielov medzi nimi,
2. geopolitika vzájomností sa musí stať viacrozmernou. Je nedostatočné, aby sa orientovala len na politické, resp. ekonomické parametre,
3. geopolitika vzájomností sa musí vysporiadať s úlohou štúdia a pochopenia činnosti nových subjektov politického konania na svetovej aréne (*napr. transnacionálny obchod, nevládne medzinárodné organizácie, separatistické hnutia, hnutia národov momentálne nemajúcich svoju štátnosť, partizánske a ilegálne opozičné hnutia, medzinárodné teroristické organizácie...*),
4. úloha geopolitiky - analyzovanie a pochopenie predpokladov a výsledkov činnosti medzinárodných a nadnárodných organizácií a skupín, nového geopolitického postavenia štátov,
5. úloha ekológie,
6. štúdium lokálnych konfliktov,
7. nové dimenzie v epoche diskusie o hraniciach ekonomických zón v Svetovom oceáne,
8. prognózovanie nových geopolitických scenárov pri akceptovaní nového svetového geopolitického poriadku

Tichonravov J.V.: *Geopolitika*, Intel-SynteZ Moskva 1998, s. 326-329.

⁴³ Димилевич, Н: *Россия перед геополитическими вызовами XXI века. К визиту Дмитрия Медведева в США*, In: www.fondsk.ru/article.php?id=3111, navštívené 04.8.2010.

⁴⁴ Pozri štúdiu analyzujúcu dve základné práce súčasnej praktickej geopolitiky (Z. Brzezinski: *Veľká šachovnica a A. Dugina: Základy geopolitiky*) In.: Krejčí O.: *Geopolitické hrátky*, MP Praha č. 8./1998.

⁴⁵ Bližšie pozri: Juza, P.: *Geopolitičeskie izmenenia v postsovietskom prostranstve a bezopasnosť* In: *Demokratizacia a čelovečeskie prava* 2/2002, Taškent.

- Berďajev, N.: *O otročtví a slobodě člověka*, Oikoymenh Praha 1995.
- Богомолов, О.: *Каким курсом пойдет Россия в новый век?*, In: Российская Федерация, № 10\1998.
- Брзезински, З.: *Геостратегия для Евразии*, In: Независимая газета 24.10.1997.
- Данилевский, Н.Я.: *Россия и Европа*, Москва 1991.
- Fairgrieve, J.: *Geografie ud Weltmacht*, Berlin 1928.
- Fedotov, G, P.: *Sud'ba I grechi Rossi: Izbrannijestatji po filosofii russoj istorii kultury*, II. Tom, Sofia, 1992.
- Hnizdo, B.: *Základní geopolitické teorie*, In.: Mezinárodní politika č. 4/1994.
- Гаджиев, К.С.: *Геополитика*, Москва 1997.
- Ильин, И.А.: *Наши задачи*, Москва 1993.
- Пјин, М. V.: *Etapy stanovlenia vnutrenoj geopolitiky Rossi I Ukrajiny*, In.: POLIS 2/1998.
- Ištok, R.: *Politická geografia a geopolitika*, Prešov 2003.
- Ištok, R.: *Štát na politickej mape sveta. Politickogeografické a geopolitické aspekty*, Prešov 1997.
- Juza, P.: *Ruská geopolitika - poznámky k historickému vývoju*, In: Medzinárodné otázky č.3/1998.
- Juza, P.: *Muž, ktorý vrátil Rusko do hry*, In: SLOVO č.1-2/2009.
- Juza, P.: *Teória geochronopolitiky L.I.Mečnikova*, In: Medzinárodné otázky č.4/1997.
- Juza, P.: *Urputný boj o Strednú Áziu*, In: SLOVO č.30/2010.
- Juza, P.: *Vedec, generál, reformátor*, In: SLOVO č.21/2009.
- Juza, P.: *Geopolitičeskie izmenenia v postsovietskom prostranstve a bezopasnosť* , In: *Demokratizacia a čelovečeskie prava* No: 2/2002, Taškent.
- Juza, P.: *The South Caucasus Strategy and Further Relations of the European Union and Russia*, In: Korba, M. (eds.): *Europe After Crisis*, CSS Bratislava, 2009.
- Krejčí, O.: *Mezinárodní politika*, Ekopress, Praha 2001.
- Лавров, С.: *В каком мире мы живем?* In: Санкт-Петербургские Ведомости, 30. 05.1998.
- Mackinder, H.: *Democratic Ideals and Reality*, Holt N.Y.,1919.
- Merton, R.: *Social Theory and Social Structure*, Free Press N.Y., 1968.
- Поздняков, Э.А.: *Геополитика - теория и практика*, Москва 1993.
- Plešakov, K.: *Geopolitičeskaja paradigma*, Meždunarodnaja žižň č. 4-5/1995.
- Řezníček, L.: *Cesta velkého mořského hada - počátky expanze ruského impéria*, Hermes 1992.
- Семенов-Тянь-Шанский, В. П.: *О могучественном территориальном владении применительно к Росси*, Пг. 1915.
- Синцина, Н.В.: *Третий Рим*, Москва 1998.
- Sloan, G.: *Geopolitics in United States Strategic Policy, 1890-1897*, Wheatshaf Books Brighthon, 1996.

Spykman, N.: *The Geography of Peace*, Harcourt N.Y., 1994.

Šamin, G.: *Súčasný geopolitický postavenie Ruska*, SEVŠ Skalica, 2010.

Šmihula, D.: *L. N. Gumil'ev - veľký ruský historik a geograf*, In.: www.smihula.blog.sme.sk,

Švankmajer a kol.: *Dějiny Ruska, Lidové noviny Praha 1996*.

Tichonravov, J.V.: *Geopolitika*, Intel-SynteZ Moskva 1998,

Туровский, Р.Ф.: *Русская геополитическая традиция*, In.: Вест. МГУ № 5/1996.

Урушев, Д.: *Падение Третьего Рима*, In: НГ 21. 07. 2004.

Вандам, А.: *Наше положение*, Санкт-Петербург 1912.

Зюганов, Г.А.: *География победы-основы российской геополитики*, Москва 1997.

Uprednostňovanie domácich výrobcov v medzinárodnom civilnom letectve

Martin Grančay

Abstrakt

Cieľom práce je analýza faktora národnosti a regionálnej príslušnosti v rozhodovacom procese pri výbere lietadiel aerolíniami a inými klientmi. Zameriavame sa na dvoch najvýznamnejších producentov lietadiel súčasnosti, Airbus a Boeing. Prostredníctvom skúmania objednávok lietadiel za uplynulých 20 rokov prichádzame k záveru, že národný faktor hrá významnú úlohu – klienti zo Severnej Ameriky uprednostňujú Boeing, kým klienti z Európy uprednostňujú Airbus. Sila národného faktora je pritom silnejšia v Severnej Amerike. Zaoberáme sa tiež objednávkami lietadiel v ostatných regiónoch sveta.

Kľúčové slová: Airbus, Boeing, výrobcovia lietadiel, civilné letectvo, národný záujem.

Abstract

The goal of this paper is to analyze impacts of the factor of national/regional identity on aircraft ordering by airlines and other corporate clients. The main focus is on Airbus and Boeing as these are the most important airliner producers of today. After an extensive study of aircraft orders from the past 20 years we come to a conclusion that national/regional identity plays a significant role – North American clients prefer Boeing whereas customers from Europe favor Airbus. The significance of this factor is higher in North America. Also, we take a look at aircraft orders in other regions of the world.

Key words: Airbus, Boeing, aircraft producers, civil aviation, national interest.

Úvod

Letecká doprava je – napriek aktuálnej hlbokoj kríze – jedným z najdôležitejších hospodárskych odvetví súčasnosti. Zabezpečuje globálnu distribúciu tovarov a priemyselných zariadení a umožňuje prepravu osôb medzi takmer akýmikoľvek dvomi bodmi na Zemi v horizonte do 24 hodín. Zároveň je úzko spätá s vedecko-technickým pokrokom. Na jednej strane umožňuje presun drahých technológií a hi-tec produktov, na druhej strane je samotná letecká doprava jedno z technologicky najvyspelejších a najpokrokovejších odvetví hospodárstva.

Dá sa predpokladať, že tak ako v ostatných sektoroch, aj v leteckej doprave zohráva úlohu národnostný faktor. Mnohí Američania uprednostňujú let s niektorou z amerických

aerolínií pred inými konkurentmi. Rovnako, mnohí Európania radšej volia let domácou spoločnosťou pred zahraničnou. Faktory môžu byť rôzne, počnúc národnou hrdosťou, dôverou v domácu kvalitu až po možnosť rozumieť jazyku posádky.

Vyvstáva otázka, či národnostný faktor vystupuje aj pri obstarávaní civilných lietadiel jednotlivými aerolíniami a inými subjektami. Táto problematika bola doteraz v odbornej literatúre zanedbávaná. Cieľom našej práce je preto analyzovať faktor národnosti, resp. regionálnej príslušnosti a jeho úlohu pri rozhodovacom procese o výbere lietadiel. Zameriame sa na jediných dvoch komplexných výrobcov civilných lietadiel v súčasnosti – Airbus a Boeing. Našu hypotézu predstavuje tvrdenie, že faktor národnosti, resp. regionálnej príslušnosti významným spôsobom vstupuje do rozhodovacieho procesu o nákupe lietadiel. Predpokladáme, že americkí klienti uprednostňujú Boeing, kým európski klienti Airbus.

Práca je štruktúrovaná do šiestich častí. Po úvode nasleduje stručný prehľad súčasných producentov lietadiel vrátane vyrábaných modelov a ich základnej komparácie. Tretí oddiel identifikuje zdroje dát použité pri výskume. Vo štvrtej časti objasňujeme použitú metodológiu práce so štatistickými dátami. Piata časť predstavuje výsledky výskumu, a to vo viacerých dimenziách, vrátane celkových objednávok lietadiel, širokotrupých modelov, úzkotrupých modelov a pod. V záverečnom oddieli sumarizujeme výsledky a na príklade 101 aerolínií zo všetkých regiónov sveta vypracúvame matice objednávok lietadiel typu Boeing a Airbus.

Hlavní světoví výrobci komerčních letadel

Dvomi najvýznamnejšími výrobcami komerčných lietadiel v súčasnosti sú Boeing Commercial Airplanes so sídlom v americkom štáte Washington a Airbus S.A.S. so základňou vo francúzskom Toulouse. Ako jediní ponúkajú širokú paletu produktov vhodnú od domácich letov až po lietadlá na veľmi dlhé interkontinentálne vzdialenosti, pre 110 (Boeing 737-600) až 850 pasažierov (Airbus A380). Vzhľadom na kapitálovú a vedecko-výskumnú náročnosť typickú pre toto priemyselné odvetvie, v žiadnej inej krajine sveta sa doteraz nevyvinul výrobca schopný konkurovať Boeingu a Airbusu. Vo viacerých štátoch však existujú producenti úspešne sa zameriavajúci na sektor regionálnych prúdových lietadiel. Ide o kanadský Bombardier a brazílsky Embraer, pričom do konkurenčného boja v súčasnosti vstupujú čínske konzorcium ACAC (ARJ21), ruský Sukhoi (Sukhoi Superjet 100) a japonská Mitsubishi Aircraft Corporation (Mitsubishi MRJ). Komerčné lietadlá ponúkajú aj ukrajinský Antonov, ruský Tupolev a Il'jušin a francúzsko-talianska spoločnosť ATR.

Podľa štatistík Boeingu bolo v roku 2007 v prevádzke 19.000 komerčných lietadiel, pričom v roku 2027 sa očakáva veľkosť flotily takmer 36.000 kusov.¹ Podobné prognózy udávajú Rolls-Royce (39.000 kusov v r. 2026)², JADC (35.500 v r. 2026)³ a Airbus (33.000 kusov v r. 2026).⁴ Štúdia Consave predpokladá na základe rôznych scenárov v roku 2050 počet komerčných lietadiel medzi 23.400 a 105.600,⁵ pričom je zrejmé, že obe udané hodnoty sú extrémami a skutočné číslo sa bude pohybovať v strede medzi nimi. Z 19.000 komerčných lietadiel v prevádzke v roku 2007 patrilo viac ako 16.000 k typu Boeing alebo Airbus. Trh civilných komerčných lietadiel možno preto označiť za duopolný. Z tohto dôvodu sa naša práca zameriava práve na týchto dvoch výrobcov.

Boeing

Boeing je lídrom v oblasti výroby komerčných lietadiel. To je zapríčinené predovšetkým historickými faktormi, keď Airbus vstúpil na trh až s niekoľkodesaťročným oneskorením v porovnaní so svojím v súčasnosti najväčším konkurentom. História spoločnosti siaha do roku 1916, kedy William E. Boeing uskutočnil svoj prvý let na lietadle vlastnej konštrukcie. V nasledujúcich desaťročiach sa s Boeingom spájala názov výrobcu lietadiel aj aerolínií. Významným míľnikom bolo uvedenie prvého amerického komerčného prúdového lietadla Boeing 707 na trh koncom 50. rokov ako reakcia na kroky európskych producentov. Ním sa Boeing stal najvýznamnejším výrobcu lietadiel na svete. Už o desať rokov neskôr predstavila spoločnosť svoj dodnes zrejme najznámejší produkt – Boeing 747 „jumbo jet“, z ktorého sa doposiaľ vyrobilo viac ako 1400 kusov. Najpredávanejším lietadlom je Boeing 737 s objednávkami presahujúcimi 8000 kusov.⁶

Dnešný Boeing vznikol zlúčením s ďalším významným americkým leteckým producentom McDonnell Douglas v roku 1996. Tým sa de facto dovŕšila duopolizácia trhu výrobcov prúdových lietadiel, keď McDonnell Douglas s MD-11, MD-80, MD-90 a práve vyvíjaným MD-95 predstavoval popri Airbuse jediného ďalšieho významného trhového účastníka. Boeing je odvtedy označovaný za národného výrobcu lietadiel Spojených štátov amerických.

¹ Boeing: Current Market Outlook 2008-2027. s. 3.

² Rolls-Royce: *Market Outlook 2007*. s. 25.

³ Japan Aircraft Development Company: Worldwide Market Forecast for Commercial Air Transport 2007-2026. s. 4.

⁴ Prognózy Airbusu zahŕňajú iba komerčné lietadlá s kapacitou viac ako 100 pasažierov.

Airbus: *Flying by Nature. Global Market Forecast 2007-2026*. s. 7.

⁵ BERGHOF, R. – SCHMITT, A.: *Consave 2050 Executive Summary...*, 2005. s. 10.

⁶ www.boeing.com

Produkčná linka Boeingu v súčasnosti vyrába 4 modely v rôznych verziách: 737, 747, 767 a 777. Vo finálnej fáze vývoja je Boeing 787 „Dreamliner,“ ktorý sa stal najrýchlejšie sa predávajúcim lietadlom s objednávkami dosahujúcimi 850 kusov už pred jeho prvým testovacím letom. Celkom má Boeing k 1.8.2009 nesplnené objednávky na 3469 kusov lietadiel.⁷

Airbus

Airbus, ako konzorcium európskych výrobcov lietadiel bol založený v roku 1970 francúzskou spoločnosťou Aerospatiale a nemeckým Deutsche Airbus. Hlavným úmyslom bolo prostredníctvom medzinárodnej spolupráce vytvoriť hospodársky subjekt schopný konkurovať americkým producentom, ktorí od druhej svetovej vojny nadobudli absolútnu prevahu na trhu. Výsledkom bol úspešný model Airbus A300, prvé dvojuličkové dvojmotorové komerčné lietadlo na svete.⁸ Do konzorcia v sedemdesiatych rokoch vstúpili aj španielska CASA a britský Aerospace.

Vzhľadom k tomu, že konzorčné usporiadanie má viacero nevýhod v oblasti nákladov, logistiky ako aj zamestnaneckého povedomia, prišlo v roku 2001 k pretransformovaniu Airbusu na samostatnú spoločnosť vo väčšinovom vlastníctve Európskeho leteckého a zbrojárskeho koncernu EADS. Airbus má dnes výrobné haly v troch krajinách Európy – v Nemecku, Francúzsku, Španielsku – a novootvorenú montážnu dielňu v Číne, v rámci stratégie prieniku na tento ázijský trh.

V súčasnosti produkuje Airbus v rôznych verziách modely A320, A330, A340 a A380 „superjumbo,“ ktoré je najväčším komerčným lietadlom sveta s kapacitou až 853 pasažierov. Vo vývoji je Airbus A350XWB s plánovaným prvým letom v roku 2011 a prvou dodávkou zákazníkovi v roku 2013. K 1.8.2009 dosahuje počet nesplnených objednávok Airbusu 3529 kusov.⁹

Tabuľka 1 znázorňuje porovnanie celkových objednávok a dodávok dnes vyrábaných komerčných lietadiel Boeingu a Airbusu k 30.6.2009.

Tabuľka 1: Trhová pozícia dnes vyrábaných komerčných lietadiel k 30.6.2009

Model	A320	A330	A340	A350	A380	B737	B747	B767	B777	B787
Objednávky	6368	1022	384	493	200	8217	1523	1036	1106	850
Dodávky	3931	625	366	0	16	6080	1416	975	792	0

Prameň: www.airbus.com a www.boeing.com.

⁷ www.boeing.com.

⁸ Boeing 747 bol úplne prvým dvojuličkovým komerčným lietadlom, mal ale štyri motory.

⁹ www.airbus.com.

Z tabuľky možno vyčítať absolútnu prevahu objednávok Airbusu A320 a Boeingu 737, ktorých celkový počet dosahuje takmer 70 percent všetkých objednávok. Tieto lietadlá sú v súčasnosti jedinými jednouličkovými produktmi oboch výrobcov. Ich vysoká využiteľnosť na takmer akejkol'vek kontinentálnej leteckej linke sa prejavuje v ich dominancii na trhu. V obľube ich majú predovšetkým nízkonákladové aerolínie, ktoré častokrát zakladajú celú svoju flotilu na jednom z uvedených modelov. Napríklad Ryanair, podľa počtu prepravených pasažierov najväčšia európska letecká spoločnosť, prevádzkuje výhradne lietadlá Boeing 737. Šanghajské Spring Airlines zas postavili svoj model na lietadlách Airbus A320. Napriek tomu, že tieto lietadlá boli prvýkrát uvedené na trh už pred niekoľkými desiatkami rokov (B737 v roku 1967 a A320 v roku 1988), sú stále populárne a výrobcovia prichádzajú neustále s novými, ekologickejšími a ekonomickejšími variantmi. Boeing v súčasnosti ponúka ako najnovšie verzie Boeing 737-900 a -900ER. Airbus k pôvodnému modelu A320 v roku 1994 doplnil A321, v roku 1996 A319 a v roku 2003 začal s výrobou A318.¹⁰

Na opačnom konci sortimentu sa nachádzajú Boeing 747 a Airbus A380, vysokokapacitné lietadlá s dlhým doletom. Kým Boeing 747 „jumbo jet“ je na trhu od roku 1969, „superjumbo“ A380 sa do výroby dostalo v roku 2007. Oba modely sú priamymi konkurentmi, aj napriek ich rozdielnym charakteristikám: napríklad maximálna kapacita A380 presahuje kapacitu B747 o 50 percent (853, resp. 550 pasažierov). Neporovnateľné je aj rozpätie krídiel, vzletová hmotnosť, výška lietadla a iné charakteristiky. Boeing síce pripravuje nový model 747-8I, jeho budúcnosť je ale dnes otázná, keďže jedinou leteckou spoločnosťou, ktorá oň prejavila záujem je nemecká Lufthansa (20 kusov). Výroba by tak bola nerentabilná. Naopak, A380 má v súčasnosti 200 objednávok. Toto číslo rovnako zaostáva za očakávaniami, s ohľadom na rýchly rozvoj blízkovýchodného a východoázijského leteckého trhu možno ale predpokladať prílev nových zákazníkov. Boeing 747 aj Airbus A380 sú najčastejšie používané na medzikontinentálne lety, prípadne kontinentálne lety s vysokým dopytom. Ako príklad možno uviesť spojenie Hongkong-Singapur, ktorého vzdušná vzdialenosť síce predstavuje iba 2570 kilometrov, vysoký počet pasažierov ale umožňuje Singapore Airlines prevádzkovať A380 na tejto linke. Je nutné zdôrazniť, že k letu 2009 žiadna letecká spoločnosť nevyužívala A380 v maximálnej možnej kapacite 850 sedadiel, ale v priemere o 300-400 sedadiel menej.

¹⁰ Lietadlá A318, A319, A320 a A321 sa považujú za varianty jedného modelu A320, preto sú aj v štatistikách uvádzané pod hlavičkou A320.

Modely A330, A340, B767 a B777 sú klasickými predstaviteľmi súčasnej generácie širokotrupých lietadiel s dlhým doletom. B767 a B777 sa vyrábajú od roku 1982, resp. 1995, kým oba modely Airbusu sa do komerčnej letovej prevádzky dostali v roku 1993. Najpredávanejším je Boeing 777, ktorý je zároveň držiteľom rekordu v dĺžke doletu, deklarovanej na úrovni viac ako 17000 kilometrov. Viaceré svetové aerolínie zakladajúce svoj obchodný model na preprave pasažierov na veľmi dlhé vzdialenosti s prestupom v hube vlastnia rozsiahle flotily B777; ako príklad môžeme uviesť Emirates alebo Singapore Airlines.

Ďalšími konkurujúcimi si produktmi sú Boeing 787 „Dreamliner“ a Airbus A350XWB. Oba sa v súčasnosti nachádzajú v predvýrobnej fáze, pričom Boeing 787 vstúpi podľa predpokladov na trh o 2-3 roky skôr ako A350XWB. V počte objednávok vedie k 1.8.2009 Boeing počtom 850 kusov v porovnaní s 493 kusmi Airbusu. Marketing A350XWB aj B787 je založený na vysokej inovatívnosti týchto lietadiel, ktorá spočíva predovšetkým v nasledujúcich bodoch:

- trup väčšinou vyrobený z ľahkých kompozitných materiálov, v protiklade s klasickým použitím hliníka;
- efektívnejší dizajn krídla;
- vysoký dolet presahujúci 15000 kilometrov – to postačuje pre priame lety z Európy na akékoľvek miesto na Zemi s výnimkou austrálsko-pacifickej oblasti;
- deklarovaná spotreba minimálne o 20% nižšia ako u priamych predchodcov;
- väčšie pohodlie pre pasažierov vďaka novému typu atmosféry v kabíne.

Obe lietadlá možno pre ich parametre považovať za prvé modely nastupujúcej generácie.

Zdroje dát

Analýza významu faktora regionálnej príslušnosti pri rozhodovaní o objednávke lietadiel vyžaduje prístup ku kompletným dátam výrobcov. Ako sme už uviedli, náš výskum sa sústreďí iba na v súčasnosti jediných producentov s komplexnou ponukou produktov, t.j. Airbus a Boeing. Z tohto dôvodu pochádzajú všetky dáta použité pri výskume z oficiálnych zdrojov Airbusu a Boeingu.

Internetová stránka Boeingu www.boeing.com obsahuje v sekcii „Orders and deliveries“ obsiahlu databázu všetkých objednávok lietadiel od roku 1958. Užívateľské rozhranie sa obsluhuje mimoriadne jednoducho a umožňuje okrem prístupu do štandardných

databáz zadefinovať aj špecifické kritériá pre selekciu dát. Objednávky aj dodávky je možné zoradiť podľa roku, modelu, regiónu, leteckej spoločnosti a iných parametrov. Náš výskum používa chronologicky zoradené objednávky všetkých vyrábaných modelov za posledných viac ako 20 rokov od 1.1.1989 do 30.6.2009.¹¹

Štatistiky Boeingu zaraďujú objednávateľskú inštitúciu do jedného z 12 regiónov: Afrika, Karibik, Stredná Amerika a Mexiko, Stredná Ázia, Východná Ázia, Európa, Blízky východ, Severná Amerika, Oceánia, Južná Amerika, Južná Ázia a Juhovýchodná Ázia. Poslednou možnosťou je neidentifikovaný región, v prípade, ak si klient želal zostať v anonymite.

Online štatistiky Airbusu sú o niečo strohejšie ako je tomu u jeho konkurenta. Užívateľom voliteľné parametre síce zahŕňajú názov leteckej spoločnosti aj model objednaného lietadla, chýba však určenie presného dátumu tej-ktorej objednávky. Existuje štatistika zohľadňujúca faktory roka a modelu, tá ale nečlení objednávky podľa obstarávajúcej inštitúcie. Ako hlavný zdroj dát preto používame tabuľku mesačných objednávok k júnu 2009, ktorá zahŕňa aj zoznam klientov s počtom objednaných lietadiel vrátane delenia podľa jednotlivých variantov. Vzhľadom k nedostupnosti chronologickej dimenzie údajov, do nášho výskumu sme zaradili kompletnú knihu objednávok Airbusu, t.j. od r. 1974 do 30.6.2009. Počas prvých 15 rokov existencie bolo objednaných 956 lietadiel, čo predstavuje iba 10,3% z celkového počtu objednávok do 30.6.2009.¹² Nepresnosť, ktorá vznikne rozdielnou časovou dĺžkou databáz Airbusu a Boeingu, preto nebude významná. Z metodologického hľadiska sa ponúkala aj možnosť vyrovnania dĺžky časových radov prostredníctvom predĺženia datasetu Boeingu až do r. 1974, túto sme ale zavrhlí z viacerých príčin:

¹¹ Zoznam objednávok Boeingu medzi 1.1.1990 a 30.6.2009 tak zahŕňa nasledovné modely a ich jednotlivé varianty:

McDonnell Douglas 11: MD-11, MD-11-ER, MD-11-F.

McDonnell Douglas 80: MD-80-81, MD-80-82, MD-80-82T, MD-80-83, MD-80-87, MD-80-88.

McDonnell Douglas 90: MD-90-30, MD-90-30ER, MD-90-30T.

Boeing 707: B707-E6A (11 ks objednaných v roku 1990 americkou armádou).

Boeing 717: B717-200.

Boeing 737: B737-300, B737-400, B737-500, B737-600, B737-700, B737-700BBJ, B737-700C, B737-800, B737-800BBJ, B737-900, B737-900BBJ, B737-900ER.

Boeing 747: B747-200F, B747-300M, B747-400, B747-400D, B747-400ER, B747-400M, B747-400F, B747-400ERF, B747-8, B747-8F.

Boeing 757: B757-200, B757-200PF, B757-300.

Boeing 767: B767-200, B767-200ER, B767-300, B767-300ER, B767-300F, B767-400ER.

Boeing 777: B777-200, B777-200ER, B777-200LR, B777-300, B777-300ER, B777F.

Boeing 787: B787-3, B787-8, B787-9.

¹² Zoznam objednávok Airbusu tak zahŕňa nasledovné modely a ich jednotlivé varianty:

A300: A300.

A310: A310.

A320: A318, A319, A320, A321.

A330: A330-200, A330-200F, A330-300.

A340: A340-200, A340-300, A340-500, A340-600.

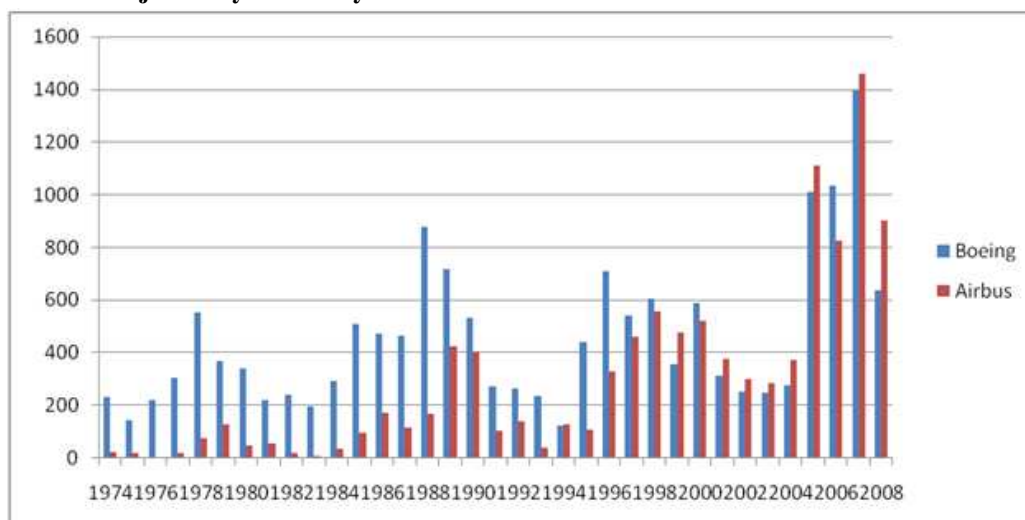
A350: A350-800, A350-900, A350-1000.

A380: A380.

- bilaterálne rozdelenie sveta pred rokom 1989 významným spôsobom deformuje výpovednú hodnotu skúmania národnostného faktora pri rozhodovaní o kúpe lietadla;
- zatiaľ čo Airbus v rokoch 1974-1988 predal iba 956 lietadiel, Boeing (vrátane spoločnosti McDonnell Douglas) získal objednávky na 5435 kusov. To predstavuje 5,5-násobok v porovnaní s Airbusom a až 34% z celkového počtu všetkých objednávok Boeingu do 30.6.2009. Z toho je zjavné, že kým Boeing bol už v tej dobe zrelá spoločnosť, Airbus sa ešte iba začal etablovať na trhu komerčných lietadiel.
- V nami navrhovaných časových obdobiach získal Boeing (1.1.1989-30.6.2009) objednávky na 10649 a Airbus (1974-30.6.2009) na 9283 lietadiel. Obe databázy sú tak približne rovnako veľké.

Nasledujúci graf znázorňuje počet objednaných kusov Boeingu i Airbusu od r. 1974 do r. 2008.

Graf 1: Objednávky komerčných lietadiel 1974-2008

Prameň: www.airbus.com a www.boeing.com. Objednávky Airbusu sú uvedené brutto, t.j. bez zohľadnenia vplyvu storien.

Z grafu je zrejmé, že Airbus sa Boeingu v ročnom počte objednávok priblížil až po takmer dvoch dekádach svojej existencie, na prelome 80. a 90. rokov. Prvýkrát prekonal Boeing v roku 1999. Toto dlhé obdobie je dôsledkom mnohých faktorov špecifických pre sektor výroby civilných lietadiel: vysoká kapitálová náročnosť, nutnosť kontinuálnych investícií do výskumu a vývoja, vernosť zákazníkov overeným producentom a ich relatívne nízka dôvera voči novým trhovým účastníkom atď.

Ako sme spomínali, Boeing rozdeľuje svojich klientov do 12 regiónov. Airbus zvolil inú metodiku a počet regiónov stanovil na 6: Európa, Afrika, Severná Amerika, ázijsko-

pacifická oblasť, Blízky východ a Latinská Amerika/Karibik. Rovnako ako u Boeing, aj u Airbusu možno vymedziť kategóriu neidentifikovaných.

Metodológia

Ako sme videli v predchádzajúcom odseku, Boeing aj Airbus majú odlišný prístup k zaradeniu zákazníkov do jednotlivých regiónov. Kým Boeing rozlišuje 12 svetových regiónov, u Airbusu je tento počet znížený na 6. Prvou úlohou je preto zadefinovať štandardné rozdelenie objednávateľov na regionálne skupiny. Tabuľka 2 obsahuje prehľad regiónov a k nim prináležiacich štátov tak, ako sme ich vyčlenili pre účely nášho výskumu. Uvedené sú všetky štáty, ktorých zástupcovia zadali v skúmanom období objednávku na aspoň 1 ks lietadla typu Airbus alebo Boeing.

Tabuľka 2: Rozdelenie štátov medzi regióny

REGION	ŠTATY
Európa	Belgicko, Bosna a Hercegovina, Cyprus, Česká republika, Dánsko, Faerské ostrovy, Fínsko, Francúzsko, Gibraltár, Grécko, Holandsko, Chorvátsko, Írsko, Island, Luxembursko, Maďarsko, Malta, Nemecko, Nórsko, Poľsko, Portugalsko, Rakúsko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko, Srbsko, Španielsko, Švajčiarsko, Švédsko, Taliansko, Veľká Británia
Severná Amerika	Kanada, USA
SNŠ	Azerbajdžan, Kazachstan, Rusko, Turkmenistan, Ukrajina, Uzbekistan
Azia	Bangladéš, Bhután, Brunej, Čína, Filipíny, India, Indonézia, Japonsko, Južná Kórea, Malajzia, Pakistan, Singapur, Srí Lanka, Tajwan, Thajsko, Vietnam
Blízky východ	Bahrajn, Irak, Irán, Izrael, Jemen, Jordánsko, Katar, Kuvajt, Libanon, Omán, Saudská Arábia, Spojené arabské emiráty, Sýria, Turecko
Latinská Amerika a Karibik	Argentína, Bermudy, Brazília, Čile, Ekvádor, Guadaloupe, Jamajka, Kolumbia, Mexiko, Panama, Peru, Salvador
Oceánia	Austrália, Fidži, Francúzska Polynézia, Nauru, Nová Kaledónia, Nový Zéland, Papua-Nová Guinea
Afrika	Alžírsko, Angola, Egypt, Etiópia, Juhoafrická republika, Keňa, Líbya, Maurícius, Maroko, Mozambik, Namíbia, Nigéria, Pobrežie Slonoviny, Reunion, Senegal, Somálsko, Sudán, Tunisko, Zimbabwe
Neidentifikovaný	Zákazník s nezverejnenou identitou.

Dvomi základnými regiónmi pre náš výskum sú Európa a Severná Amerika. V prípade Severnej Ameriky je zjavné, že do nej patrí Kanada a Spojené štáty americké. Zaradenie štátov do regiónu Európa je problematickejšie. Z politicko-historických dôvodov musíme z Európy vyčleniť krajiny Spoločenstva nezávislých štátov. Rovnako, napriek tomu, že

Turecko sa v štatistikách Boeingu aj Airbusu nachádza v regióne Európa, vzhľadom na jeho blízky vzťah k Spojeným štátom a neistú budúcnosť v Európskej únii sme sa rozhodli zaradiť ho do regiónu Blízky východ. Celkovo tak rozlišujeme 8 svetových regiónov a kategóriu neidentifikovaných.

Ako sme argumentovali v časti 3, do výskumu sme zaradili všetky objednávky modelov Boeingu, ktoré boli oficiálne oznámené medzi 1.1.1989 a 30.6.2009. Objednávky Airbusu zahŕňajú celé obdobie jeho existencie, t.j. 1974-30.6.2009, pričom tento časový nesúlad, ako sme vysvetlili, nespôsobí žiadne štatisticky významné diskrepancie. Celkovo bolo v daných obdobiach objednaných 19.932 komerčných lietadiel Airbusu a Boeingu. Aby sme vylúčili vplyv vládnych objednávok, vyradili sme z uvedeného počtu 51 lietadiel Boeingu, ktorých objednávateľmi boli americká armáda, peruánska, čílska, kuvajtská armáda a niektoré iné vládne entity. Celkovo tak náš dataset obsahuje objednávky na 19.881 kusov.

V nasledujúcej časti ponúkame prehľad objednaných lietadiel Airbusu a Boeingu podľa jednotlivých regiónov sveta. Dôležité bude sledovať pomer objednaných Airbusov k objednaným Boeingom (A/B) a jeho odlišné hodnoty v regiónoch. Vzhľadom k faktu, že Airbus je výrobca spadajúci do regiónu Európa a Boeing do regiónu Severná Amerika, zameriame sa predovšetkým na tieto dva regióny. Zaujímavé ale bude aj sledovanie ostatných regiónov, a to hlavne s ohľadom na ich kultúrno-historické prepojenie s Európou alebo Severnou Amerikou. Ako príklad môžeme uviesť Afriku a Latinskú Ameriku, od ktorých očakávame väčší príklon k Airbusu. Naopak, región Pacifiku by mal podľa predpokladov mať vyšší záujem o lietadlá Boeingu.

Pre názornejšiu komparáciu Severnej Ameriky a Európy použijeme navyše aj dáta pre 5 najväčších sieťových aerolínií z oboch regiónov. Tými sú American, Delta, United, US a Northwest, resp. Lufthansa, Air France, British Airways, KLM a Iberia.¹³ Nízkonákladové aerolínie (napr. Southwest a Ryanair) sme z komparácie vylúčili vzhľadom na špecifiká ich obchodného modelu, keď z dôvodu nižších nákladov preferujú harmonizovanú flotilu jedného výrobcu. Obe spomenuté aerolínie prevádzkujú a majú objednané stovky Boeingov 737. Tento faktor harmonizácie flotily má u sieťových aerolínií omnoho nižší význam ako u nízkonákladových dopravcov.

¹³ Aj keď Air France-KLM je dnes de facto jeden letecký prepravca, v databázach producentov lietadiel do roku 2009 sa ich objednávky stále uvádzajú oddelene.

Výsledky

Prezentované výsledky sú rozdelené do piatich skupín: celkové objednávky komerčných lietadiel, celkové objednávky úzkotrupých lietadiel, celkové objednávky širokotrupých lietadiel, celkové objednávky všetkých v súčasnosti vyrábaných modelov a celkové objednávky modelov A350XWB/Boeing 787.

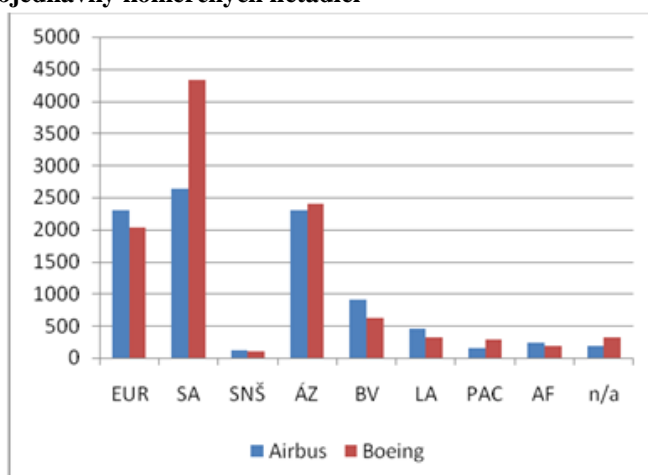
Celkové objednávky komerčných lietadiel

V skúmanom období boli zadane objednávky na 19.881 komerčných lietadiel. Tabuľka 3 a graf 2 prezentujú ich regionálne rozmiestnenie v členení podľa Airbusu a Boeingu.

Najväčší počet objednávok (6.960) zadal región Severnej Ameriky. To nie je prekvapením, nakoľko letecký trh USA je najrozvinutejším leteckým trhom sveta. Nasleduje Ázia (4.701) a Európa (4.325). Na opačnom konci sa nachádzajú krajiny Spoločenstva nezávislých štátov (212), Afrika (418) a Pacifik (432).

Tabuľka 3 a Graf 2: Celkové objednávky komerčných lietadiel

Región	A	B	A/B
EUR	2292	2032	1.13
SA	2635	4325	0.61
SNŠ	110	102	1.08
AZ	2303	2398	0.96
BV	910	627	1.45
LA	460	318	1.45
PAC	153	279	0.55
AF	228	190	1.20
n/a	192	327	0.59
Σ	9283	10598	0.88

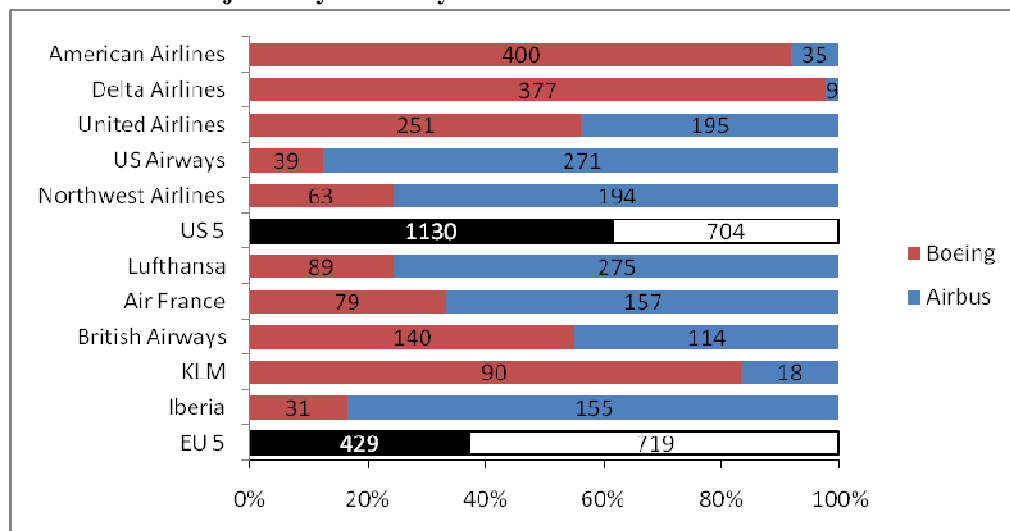
Už prvý pohľad na vnútroregionálne pomery medzi objednávkami Airbusu a Boeingu (A/B) odhalí vysoko nadpriemernú orientáciu severoamerických klientov na modely svojho regionálneho výrobcu – Boeingu. Na každých 100 objednaných Boeingov pripadá len 61 Airbusov. Vyššiu koncentráciu v prospech amerického producenta dosahuje iba oveľa menší letecký trh Pacifiku (100:55). Naopak, regióny s vyšším počtom objednávok Airbusu ako Boeingu sú predovšetkým Blízky východ a Latinská Amerika a Karibik (oba s pomerom 145:100). Rovnako sem patrí Afrika (120:100), SNŠ (108:100), ako aj samotná Európa. Relatívne nízky pomer A/B v prípade Európy (113:100) je prekvapením. Ako uvidíme neskôr, jeho príčiny tkvejú predovšetkým v objednávkach úzkotrupých modelov.

Z uvedených údajov vyplýva, že v skúmanom období bol sklon k nákupu lietadiel regionálneho producenta vyšší v regióne Severnej Ameriky v porovnaní s Európou 1,85-násobne. Dôvody tohto stavu vidíme predovšetkým v nasledovných faktoroch:

- Zatiaľ čo región Severnej Ameriky z veľkej časti predstavuje vnútorný letecký trh USA, Európa je rozdrobená na desiatky krajín. V hypotetickom prípade, ak sklon k uprednostňovaniu domácich výrobkov je rovnaký v oboch regiónoch, domáce nákupy v Severnej Amerike budú prevyšovať podiel domácich nákupov v Európe. Ako príklad uveďme, že maďarskí, poľskí či portugalskí klienti nemusia Airbus nutne považovať za domáceho výrobcu. Národná identita v Európe je významne silnejšia ako kontinentálna „európska identita.“¹⁴
- Vyššia historická tradícia Boeingu v porovnaní s Airbusom. Aj keď modely Airbusu sú na trhu už 35 rokov, stále je európsky producent čiastočne znevýhodnený u klientov presadzujúcich kontinuitu.
- Empiricky zistená väčšia neochota amerických spotrebiteľov používať lietadlá typu Airbus ako neochota európskych spotrebiteľov lietať modelmi Boeingu.
- Vyššie ceny modelov Airbusu v porovnaní s Boeingom.

Graf 3 zobrazuje počet a podiel objednávok lietadiel Airbus a Boeingu u 5 najväčších klasických sieťových aerolínií v regióne Severnej Ameriky a Európy.

Graf 3: Celkové objednávky komerčných lietadiel – 10 aerolínií

¹⁴ Po bližšom preskúmaní tohto faktora prideme k prekvapivému záveru: Kým celkový sklon A/B v regióne Európy dosahuje 1,13, priemerný sklon v štyroch participujúcich krajinách v Airbuse je 1,45. Zvyšných 27 európskych krajín v skúmanom období uprednostňovalo Boeing (sklon bol 0,89). Obe skupiny krajín pritom mali zadané objednávky na 50% lietadiel regiónu Európy.

Dáta uvedené v grafe 3 je nutné považovať za ilustračné, keďže ide iba o úzku vzorku aerolínií. Už zapojenie najväčších nízkonákladových dopravcov v oboch regiónoch (Southwest a Ryanair) by významne zmenilo regionálne priemery. Našu abstrakciu od nich sme vysvetlili v sekcii 4. Odhliadnuc od konkrétnych číselných vyjadrení však daný graf potvrdzuje predchádzajúce zistenia o preferencii Boeingu v Severnej Amerike a Airbusu v Európe.

Ako vyplýva z tabuľky 3, celkovo objednávky Airbusu prevýšili objednávky Boeingu okrem Európy aj v Afrike, Latinskej Amerike a na Blízkom východe. Afrika a Latinská Amerika pozostávajú prevažne z bývalých európskych kolónií a európsky vplyv je vo väčšine krajín dodnes významný. Časť miestnych aerolínií je navyše spoluvlastnená európskymi akcionármi. Blízky východ je v súčasnosti popri Číne najrýchlejšie sa rozvíjajúcim leteckým trhom, preto bude mimoriadne zaujímavé sledovať objednávky v tomto regióne v budúcnosti. Pomer v krajinách Spoločenstva nezávislých štátov je relatívne vyrovnaný, s miernym príklonom k Airbusu, tento ale môže byť zapríčinený štatistickou nepresnosťou vyplývajúcou z väčšej dĺžky časového obdobia skúmaného u európskeho výrobcu.

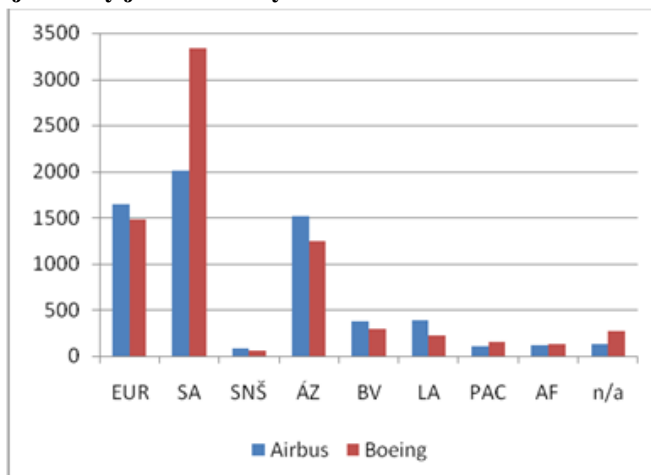
Objednávky Boeingu prevažujú popri regióne Severnej Ameriky v Oceánii a s miernym rozdielom aj v Ázii. Pacifik je tradične sférou vplyvu USA, preto nie je tento stav prekvapivý. O vedúcu pozíciu Boeingu v Ázii sa pričínili najmä japonskí klienti, kde z 599 objednaných kusov viac ako 80% sú modely Boeingu. Naopak, na trhu budúcnosti – v Číne – vyhráva Airbus. Vzhľadom na nedávne otvorenie výrobnéj haly Airbusu v Číne možno predpovedať mierny ústup Boeingu z pozícií v Ázii.

Objednávky úzkotrupých/jednouličkových lietadiel

Tabuľka 4 a graf 4 zobrazujú celkové objednávky jednouličkových lietadiel:

Tabuľka 4 a Graf 4: Celkové objednávky jednouličkových lietadiel

Región	A	B	A/B
EUR	1649	1482	1.11
SA	2005	3333	0.60
SNŠ	82	57	1.44
AZ	1520	1249	1.22
BV	371	288	1.29
LA	385	229	1.68
PAC	100	155	0.65
AF	123	124	0.99
n/a	133	272	0.49
Σ	6368	7189	0.89

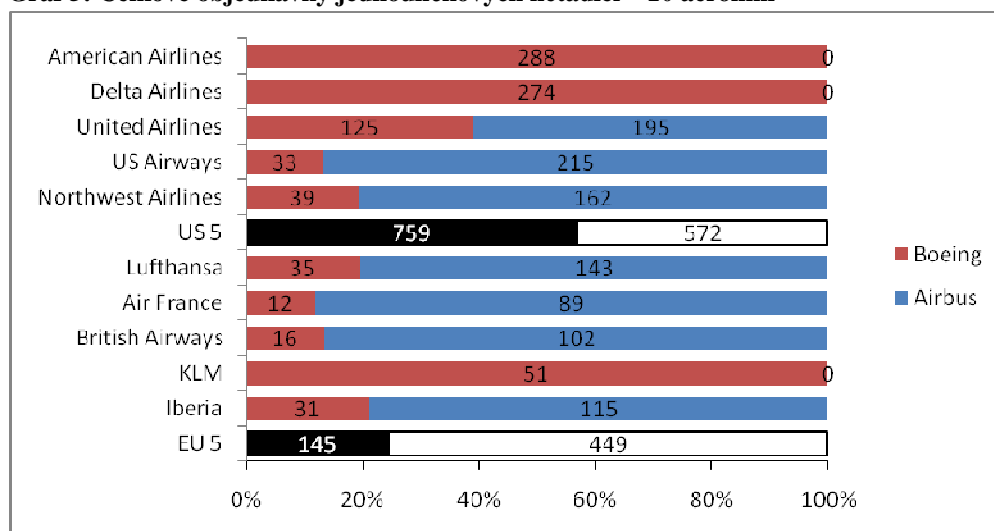

Jednouličkové (úzkotrupé lietadlá) zahŕňajú Airbusy série A320, Boeing 737 a dnes už nevyrábané modely Boeing 717, 757 a MD-80 a MD-90. Trh úzkotrupých lietadiel predstavoval v skúmanom období takmer 70% celkového trhu komerčných prúdových lietadiel. Silným odbytovým regiónom je Severná Amerika vďaka rozvinutej domácej leteckej sieti USA.

Výsledky výskumu objednávok úzkotrupých lietadiel sú z agregátneho hľadiska takmer identické s výsledkami uvedenými v predchádzajúcej časti. Jediné významné rozdiely možno sledovať v prípade Ázie a Afriky. V Ázii je vedúcim dodávateľom úzkotrupých lietadiel Airbus, v protiklade s vedúcim postavením Boeingu u širokotrupých modelov. V Afrike je podiel prakticky vyrovnaný.

Sklon európskych klientov k objednávkam Airbusu je u úzkotrupých lietadiel o 2 stotiny nižší ako v prípade komerčných lietadiel všeobecne. Naopak, sklon severoamerických klientov k objednávkam Airbusu je nižší o 1 stotinu.

Graf 5: Celkové objednávky jednouličkových lietadiel – 10 aerolínii

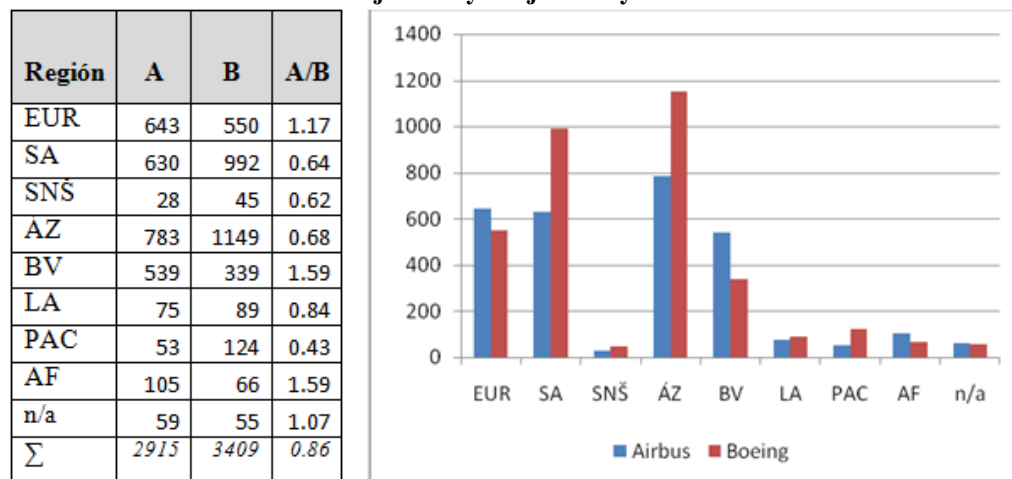
Graf 5 poukazuje na objednávky jednouličkových lietadiel desiatimi najväčšími sieťovými aerolíniami Európy a Severnej Ameriky. Opäť možno badať príklon k regionálnemu výrobcovi, t.j. k Boeingu v prípade Severnej Ameriky a Airbusu v prípade Európy. Na rozdiel od grafu 3 však už v prípade jednouličkových lietadiel u niektorých veľkých aerolínii existuje faktor voľby jediného výrobcu, resp. jediného modelu. To je zapríčinené užším sortimentom týchto lietadiel v porovnaní s dvojličkovými (v súčasnosti iba dva modely – B737 a A320 v rôznych verziách) a snahou aerolínii o využívanie unifikovanej flotily úzkotrupých lietadiel od jedného výrobcu. Cieľom je pritom

minimalizácia nákladov na údržbu, prevádzku, tréning palubného personálu a pod. S takýmto typom lietadlovej flotily sa stretávame hlavne u nízkonákladových dopravcov. Napríklad americký Southwest v skúmanom období zadal objednávky na 519 lietadiel (všetko Boeingy 737), WestJet na 84 lietadiel (B737), európsky Ryanair na 338 kusov (B737), easyJet na 271 kusov (pričom začal objednávkami 44 B737 a postupne prešiel na Airbusy A320), Norwegian na 42 kusov Boeingov 737 a pod.

Objednávky širokotrupých/dvojuličkových lietadiel

Dvojuličkové lietadlá zahŕňajú Airbusy 300, 310, 330, 340, 350 a 380, Boeingy 747, 767, 777 a 787 a MD-11. Tabuľka 5 a graf 6 prezentujú rozdelenie ich objednávok medzi jednotlivé svetové regióny.

Tabuľka 5 a Graf 6: Celkové objednávky dvojuličkových lietadiel

Na prvý pohľad je zrejmy nižší celkový počet objednávok dvojuličkových lietadiel v porovnaní s jednouličkovými, v pomere cca. 1:2. To je zapríčinené rozdielnymi technickými charakteristikami a odlišným využitím dvojuličkových lietadiel, ktoré spočívajú predovšetkým v nasledovných faktoroch:

- Vyššia kapacita – znamená nižšiu potrebu týchto lietadiel, a to z dvoch hľadísk: a) jedno dvojuličkové lietadlo dokáže prepraviť v priemere dvojnásobok počtu pasažierov jednouličkových lietadiel; b) využiteľnosť dvojuličkových lietadiel je obmedzená veľkosťou trhu – ekonomicky výhodné je použiť ich iba na prepravu medzi bodmi, u ktorých dopyt presahuje kapacitu úzkotrupých lietadiel.
- Vyšší dolet – i keď existujú aj verzie upravené na krátke vzdialenosti, väčšina dvojuličkových lietadiel sa využíva na prepravu na stredné až veľmi dlhé vzdialenosti, častokrát medzinárodného charakteru. Ponuka takýchto spojení je nižšia

v porovnaní s krátkou regionálnou prepravou, preto je nižší aj dopyt po dvojuličkových lietadlách.

- Vyššia cena – cena dvojuličkových lietadiel je niekoľkonásobne vyššia ako cena jednouičkových lietadiel. Kým nový Boeing 737-600 bolo v r. 2008 možné nadobudnúť za obstarávaciu cenu od 52 mil. USD, najlacnejší dvojuličkový model, 767-200ER stál najmenej 128 mil. USD. Cena Boeingu 747 sa pritom pohybovala na dvojnásobku poslednej uvedenej úrovne.¹⁵

Objednávky dvojuličkových modelov v Európe sú v porovnaní s jednouičkovými modelmi viac naklonené v prospech Airbusu. To je zapríčinené predovšetkým takmer úplnou absenciou nízkonákladových dopravcov v tejto skupine objednávok. Ako bolo uvedené v predchádzajúcej časti, nízkonákladoví dopravcovia sa v rámci stratégie znižovania nákladovej bázy veľmi často orientujú iba na nákup jedného modelu (v prevažnej väčšine prípadov jednouičkového) od jedného výrobcu. V Európe je v tomto smere úspešnejší Boeing. V prípade dvojuličkových lietadiel je tento faktor minimalizovaný. Pomer A/B preto dosahuje 1,17 v porovnaní s 1,11 u jednouičkových modelov. O niečo úspešnejšia je pozícia Airbusu na trhu dvojuličkových lietadiel aj v Severnej Amerike (0,64 oproti 0,60).

Vo väčšine ostatných regiónov možno sledovať významný kontrast objednávok dvojuličkových a jednouičkových lietadiel: SNŠ 0,62:1,44; Ázia 0,68:1,22; Blízky východ 1,59:1,29; Latinská Amerika 0,84:1,68; Pacifik 0,43:0,65; Afrika 1,59:0,99. Významný je hlavne zmenený pomer v Ázii, keďže ide o región s vysokým počtom objednaných lietadiel. Kým jednouičkovému trhu dominuje Airbus a vďaka novootvorenej výrobnéj prevádzke v Číne do budúcnosti s najväčšou pravdepodobnosťou aj bude, na trhu širokotrupých lietadiel je na čele Boeing. Aby sme objasnili tento jav, je nutné bližšie preskúmať objednávky v regióne. Podrobné štúdium nás dovedie k poznatku, že zatiaľ čo vo väčšine ázijských krajín je rozdelenie objednávok medzi Airbus a Boeing takmer rovnomerné, klienti v Japonsku – krajine s najväčším počtom objednávok dvojuličkových lietadiel v regióne – významným spôsobom preferujú Boeing: z celkovo objednaných 391 kusov je iba 35 Airbusov, t.j. ani nie 10%. Kým pomer A/B v sledovanej kategórii v Ázii je 0,68, ak zo štatistík vylúčime Japonsko, pomer sa zmení na 0,94.

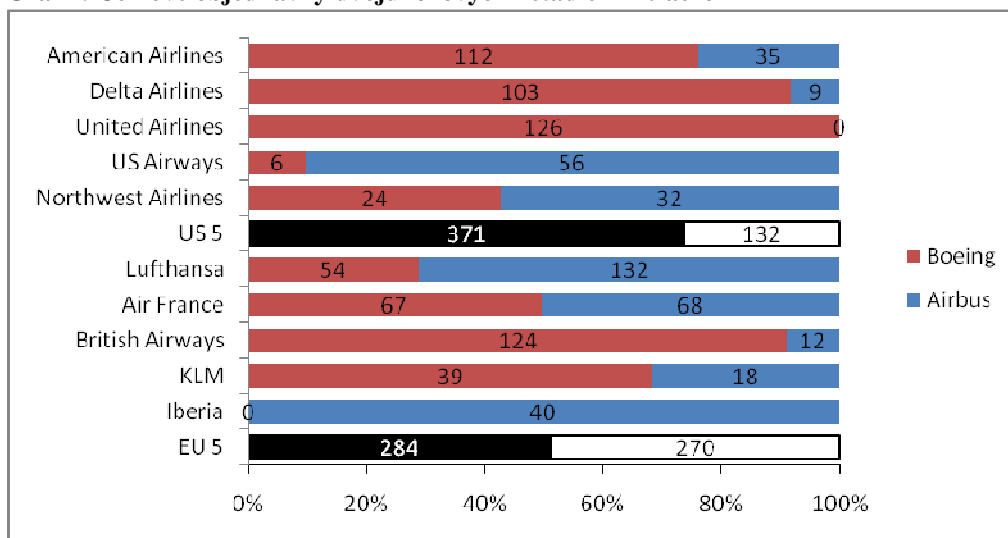
Blízky východ je jediným regiónom, ktorý tak v kategórii úzkotrupých ako aj širokotrupých lietadiel uprednostňuje modely Airbusu. V ostatných regiónoch možno vysoké

¹⁵ <http://www.boeing.com/commercial/prices/>.

rozdiely v pomeroch pripísať nízkemu celkovému počtu objednávok, t.j. problému, ktorý vyplýva z práce s malými štatistickými súbormi.¹⁶

Graf 7 znázorňuje objednávky dvojuličkových lietadiel 5 veľkými sieťovými aerolíniami z Európy a 5 aerolíniami zo Severnej Ameriky. Prekvapivo, v oboch skupinách majú prevahu objednávky modelov Boeing. Zo skúmaných aerolíní iba dve – španielska Iberia a americké United – založili svoju stratégiu na nákupe širokotrupých strojov od jediného výrobcu.

Graf 7: Celkové objednávky dvojuličkových lietadiel – 10 aerolíní

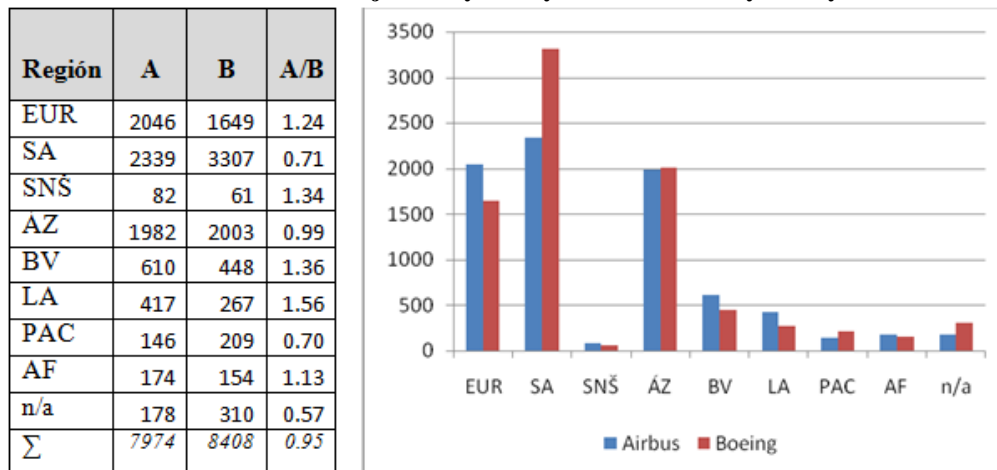

Objednávky všetkých v súčasnosti vyrábaných modelov

Zoznam v súčasnosti vyrábaných modelov zahŕňa na strane Boeingu 737, 747, 767 a 777 a na strane Airbusu A320, A330, A340 a A380. Najnovšie lietadlá Boeing 787 „Dreamliner“ a Airbus A350XWB sme do tohto odseku nezaradili, vzhľadom na to, že k 1.9.2009 nie sú certifikované. Venovaná im je však neskoršia časť tejto práce.

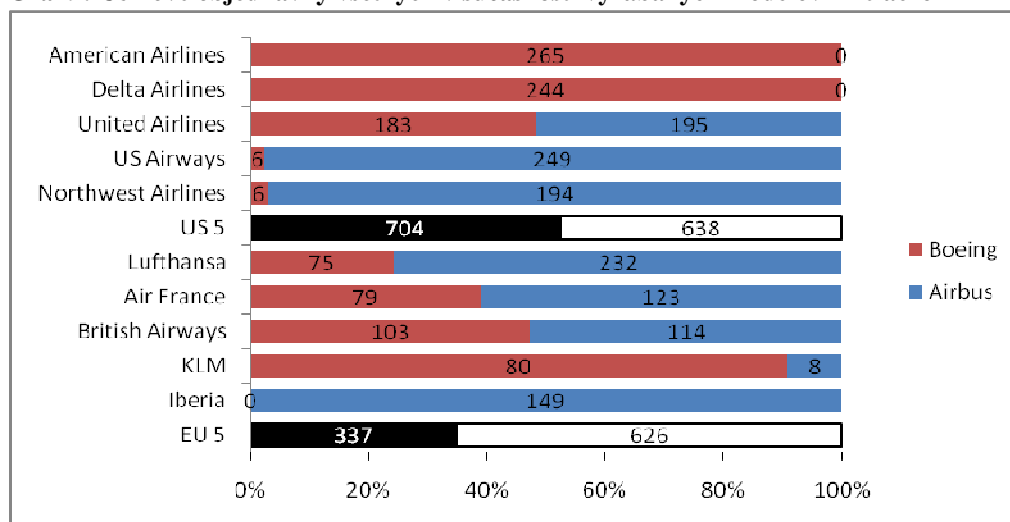
¹⁶ Napr. región SNŠ zadal v skúmanom období objednávky iba na 212 kusov lietadiel, čo predstavuje štatisticky relatívne malý súbor – aj jediná nová objednávka má preto potenciál významným spôsobom zmeniť pomer A/B. Na druhej strane, región Latinskej Ameriky má relatívne vysoký počet objednávok (778), z neho ale iba 164 predstavujú objednávky dvojuličkových lietadiel. To zapríčiňuje podobný problém ako v SNŠ.

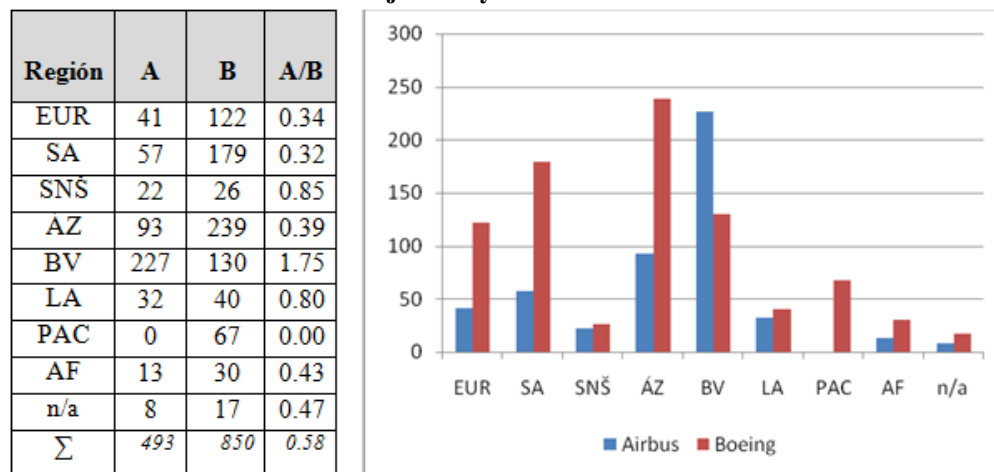
Tabuľka 6 a Graf 8: Celkové objednávky všetkých v súčasnosti vyrábaných modelov

Ak porovnáme tabuľku 6 (objednávky v súčasnosti vyrábaných modelov) a tabuľku 3 (celkové objednávky komerčných lietadiel) zistíme, že výsledky sú z hľadiska preferencie výrobcu v jednotlivých regiónoch absolútne identické. Pomery A/B sa líšia iba o niekoľko stotín bodu, pričom takmer vo všetkých regiónoch možno sledovať lepšie postavenie Airbusu u v súčasnosti vyrábaných modelov. Tento výsledok je očakávaný – zo štatistík v tabuľke 6 vypadávajú staršie modely, t.j. objednávky z obdobia, keď Airbus ešte nebol plne etablovaný na trhu a veľkosťou produkcie nebol Boeingu priamym konkurentom. Zlepšenie pozície Airbusu možno demonštrovať rovnako v grafe 9.

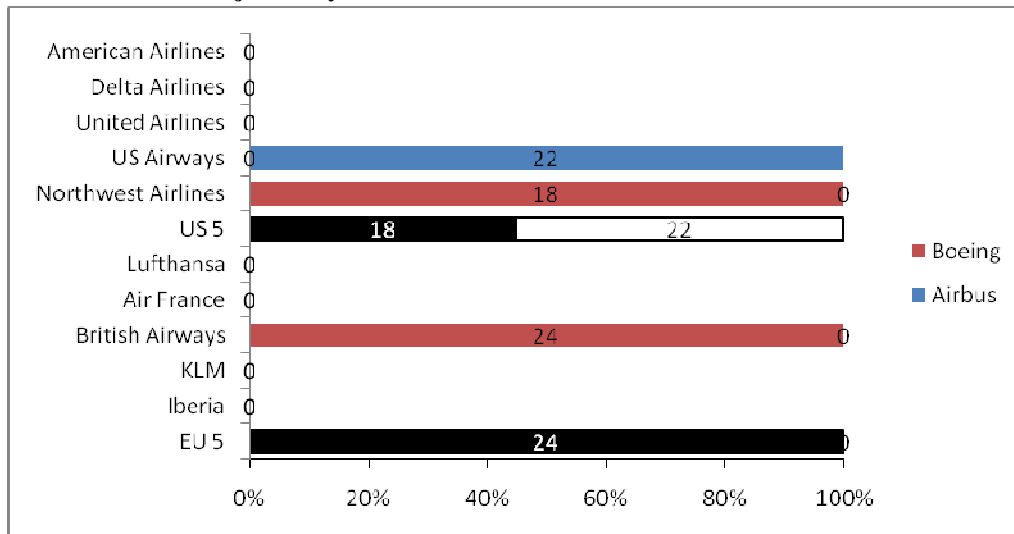
Graf 9: Celkové objednávky všetkých v súčasnosti vyrábaných modelov – 10 aerolínií

Objednávky modelov A350XWB a B787**Tabuľka 7 a Graf 10: Celkové objednávky A350XWB a B787**

Airbus A350XWB (extra-wide body) a Boeing 787 „Dreamliner“ sú lietadlami novej generácie. K 1.9.2009 nie sú certifikované a klientom nebol doručený ani jeden kus. Prvé dodávky sa očakávajú v prípade Boeingu v r. 2010 a v prípade Airbusu v r. 2013. Vzhľadom na to, že ich predaj bol začatý iba v nedávnej minulosti, údaje použité v tejto sekcii sú čiastkové a zachytávajú iba zlomok očakávaných budúcich objednávok. Navyše, tým, že projekt B787 bol spustený skôr a vývoj B787 má tak cca. 3-ročný náskok v porovnaní s konkurentom, je logické, že aj počet jeho objednávok je vyšší naprieč takmer všetkými regiónmi. Z údajov v tabuľke 7 preto nemožno vyvodzovať žiadne dlhodobé vedecké závery.

Vo všetkých regiónoch s výnimkou Blízkeho východu je v súčasnosti úspešnejší Boeing 787. Blízky východ pritom svojou preferenciou objednávok Airbusu 350XWB potvrdzuje pozíciu stabilnej klientskej základne pre tohto európskeho výrobcu, ako sme mohli sledovať vo všetkých predchádzajúcich tabuľkách a grafoch. Na strane Boeingu je takýmto regiónom Pacifik.

Graf 11: Celkové objednávky A350XWB a B787 – 10 aerolínií

Závery

Hlavnú hypotézu nášho výskumu predstavovalo tvrdenie, že faktor národnosti, resp. regionálnej príslušnosti významným spôsobom vstupuje do rozhodovacieho procesu o nákupe lietadiel. Predpokladali sme, že americkí klienti uprednostňujú Boeing, kým európski klienti viac nakupujú modely Airbusu. Uvedená hypotéza bola na základe skúmania rozsiahleho súboru dát potvrdená. Sklon amerických klientov k nákupu Boeingov je pritom vyšší ako sklon európskych klientov k nákupu Airbusov – pomer počtu objednaných kusov Airbusu k počtu objednaných kusov Boeingu (A/B) v regióne Európy dosahuje 1,13 a v Severnej Amerike 0,61. Spomedzi ostatných regiónov možno sledovať dominanciu Airbusu v krajinách Blízkeho východu, a Boeingu v štátoch Pacifiku.

Pre dodatočné otestovanie uvedených záverov sme z použitej databázy vylúčili investičných a lessorských klientov a malé aerolínie, čím sa dataset obmedzil na 101 veľkých, resp. stredne veľkých leteckých spoločností. Tabuľka 8 predstavuje charakteristiky takto obmedzeného datasetu.

Tabuľka 8: Objednávky Boeingu a Airbusu podľa svetových regiónov (101 aerolínií)

Región	n	Σ	ΣA	%A	ΣB	%B	maxA	maxB	maxΔ	avgA	avgB
EUR	30	2777	1465	52.8	1312	47.2	275	338	-338	48.83	43.73
SA	12	3326	812	24.4	2514	75.6	271	519	-519	67.67	209.50
AZ	24	3178	1265	39.8	1913	60.2	152	223	-191	52.71	79.71
BV	11	917	574	62.6	343	37.4	179	61	120	52.18	31.18
AF	9	309	176	57.0	133	43.0	52	29	39	19.56	14.78
PAC	5	369	117	31.7	252	68.3	110	158	-52	23.40	50.40
LA	6	502	223	44.4	279	55.6	151	127	143	37.17	46.50
SNS	4	128	61	47.7	67	52.3	58	32	26	15.25	16.75
Σ	101	11506	4693	40.8	6813	59.2	275	519	-519	46.47	67.46

Legenda: n – počet skúmaných aerolínií v regióne, Σ – celkový počet objednaných lietadiel, ΣA – celkový počet objednaných lietadiel typu Airbus, $\%A$ – podiel objednaných lietadiel typu Airbus na celkovom počte objednaných lietadiel, ΣB – celkový počet objednaných lietadiel typu Boeing, $\%B$ – podiel objednaných lietadiel typu Boeing na celkovom počte objednaných lietadiel, $maxA$ – najvyšší počet objednaných lietadiel typu Airbus jednou leteckou spoločnosťou v regióne, $maxB$ – najvyšší počet objednaných lietadiel typu Boeing jednou leteckou spoločnosťou v regióne, $max\Delta$ – najvyšší rozdiel v počte objednaných lietadiel typu Airbus a Boeing jednou leteckou spoločnosťou (záporné číslo znamená vyšší počet objednaných lietadiel typu Boeing), $avgA$ – priemerný počet objednaných lietadiel typu Airbus jednou leteckou spoločnosťou v regióne, $avgB$ – priemerný počet objednaných lietadiel typu Boeing jednou leteckou spoločnosťou v regióne.¹⁷

Uvedená tabuľka do veľkej miery potvrdzuje všetky prezentované závery. Zaujímavým zistením pritom je, že ak obmedzíme klientov iba na veľké a stredne veľké aerolínie, sklon A/B v Severnej Amerike sa zníži z 0,61 na 0,32. To poukazuje na vysokú preferenciu domáceho výrobcu, t.j. Boeingu medzi týmito klientmi. Naopak, sklon A/B v regióne Európy zostáva nezmenený.

Z tabuľky 8 a grafu 12 možno identifikovať aj zásadný rozdiel medzi postavením Boeingu a Airbusu na svetových trhoch. Už prvý pohľad na maticu objednávok (graf 12) odhalí nerovnováhu v počte bodov ležiacich na oboch základných osiach. Boeing je úspešnejší v získavaní výlučných klientov, t.j. aerolínií, ktoré dlhodobo nakupujú lietadlá od jediného výrobcu. To je zrejmé aj z pohľadu na regionálne matice v grafe 13. Naopak, Airbus je úspešný hlavne u klientov diverzifikujúcich svoju flotilu. Zo skúmanej vzorky 101 aerolínií bolo 21 výlučnými zákazníkmi Boeingu s počtom objednaných kusov 1.798; naopak výhradnými klientmi Airbusu bolo 11 aerolínií s počtom objednaných kusov iba 356.

¹⁷ Skúmané aerolínie:

Európa: Adria Airways, Aegean Airlines, Aer Lingus, Air Berlin, Air Europa, Air France, Air Malta, Alitalia, Austrian Airlines, British Airways, Croatia Airlines, ČSA, Cyprus Airways, easyJet, Finnair, Iberia, Icelandair, KLM - Royal Dutch Airlines, Lauda Air, LOT Polish Airlines, Lufthansa, Norwegian Air Shuttle AS, Olympic Airlines, Ryanair, SAS, Spanair, TAP - Portugal, Tarom, Virgin Atlantic Airways, Wizz Air.

Severná Amerika: Air Canada, AirTran Airways, Alaska Airlines, American Airlines, Continental Airlines, Delta Air Lines, Hawaiian Airlines, Northwest Airlines, Southwest Airlines, United Airlines, US Airways, WestJet.

Ázia: Air China, Air India, All Nippon Airways, Asiana Airlines, Cathay Pacific Airways, China Airlines, China Eastern Airlines, China Northern Airlines, China Southern Airlines, EVA Air, Garuda Indonesia, Hainan, JAL, Kingfisher Airlines, Korean Air, Malaysia Airlines, Pakistan International Airlines, Philippine Airlines, Shanghai Airlines, Shenzhen Airlines, Singapore Airlines, Thai Airways International, Turkish Airlines, Xiamen Airlines.

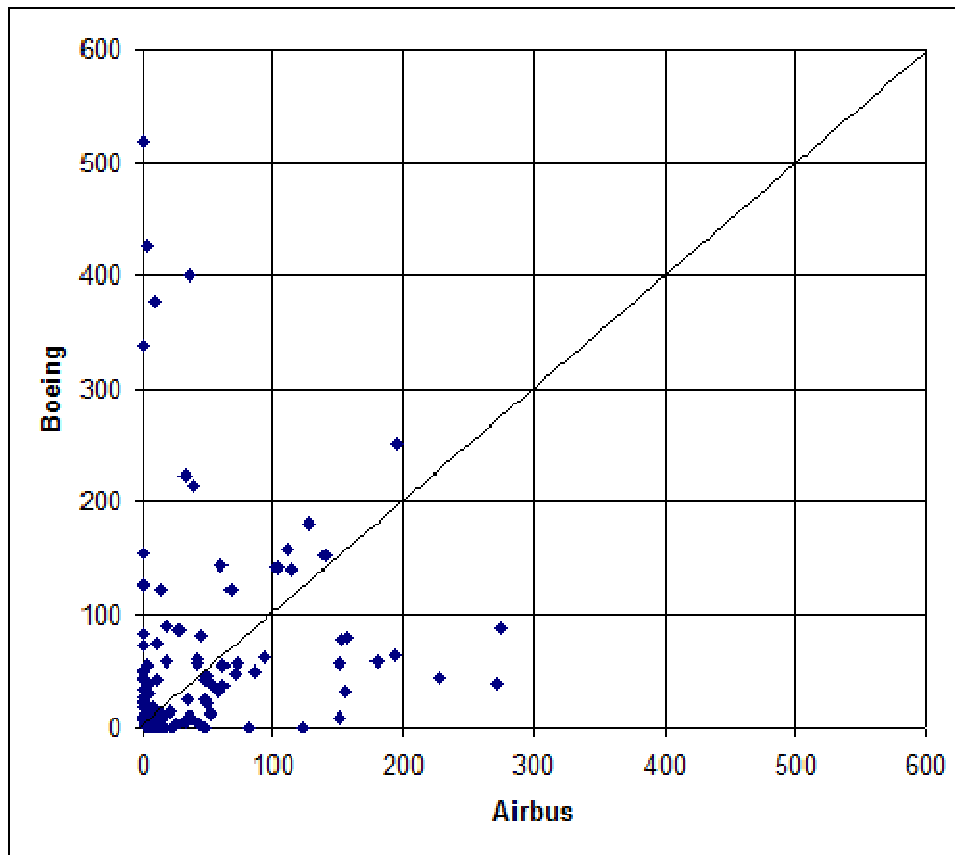
Blízky východ: El Al Israel Airlines, Emirates, Etihad Airways, Gulf Air, Kuwait Airways, Oman Air, Qatar Airways, Royal Air Maroc, Royal Jordanian, Saudi Arabian Airlines, Yemenia-Yemen Airways.

Afrika: Afriqiyah Airways, Air Algerie, Air Mauritius, Arik Air, Egyptair, Ethiopian Airlines, Kenya Airways, South African Airways, Tunis Air.

Pacifik: Air New Zealand, Air Niugini, Air Pacific, Qantas, Virgin Blue Airlines.

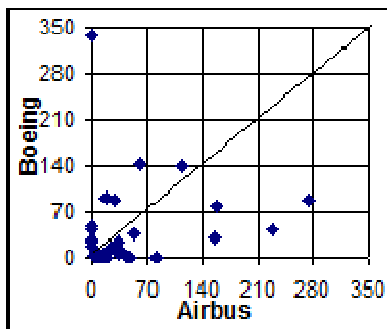
Latinská Amerika a Karibik: Aerolineas Argentinas, Aeromexico, COPA Airlines, GOL Airlines, LAN Airlines, TAM.

Spoločenstvo nezávislých štátov: Aeroflot, Aerosvit, Azerbaijan Airlines, Turkmenistan Airlines.

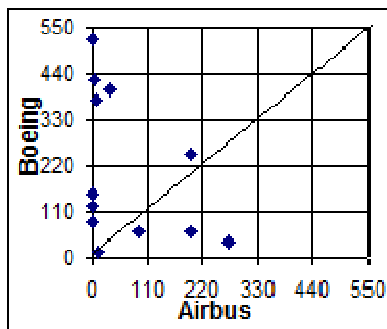
Graf 12: Matica objednávok Airbusu a Boeingu na príklade vybraných 101 aerolínií

Graf 13: Matica objednávok Airbusu a Boeingu podľa svetových regiónov (101 aerolínií)

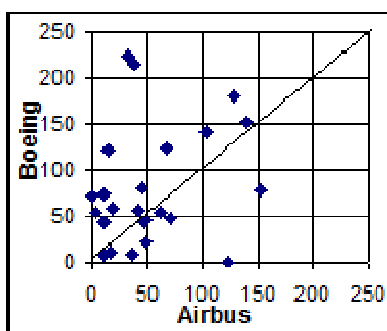
13a – EURÓPA

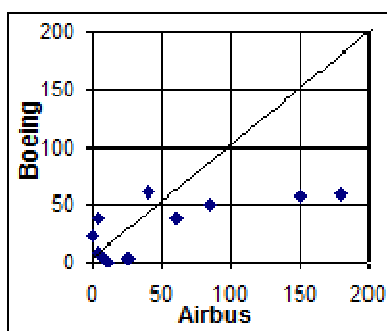
13b – SEVERNÁ AMERIKA

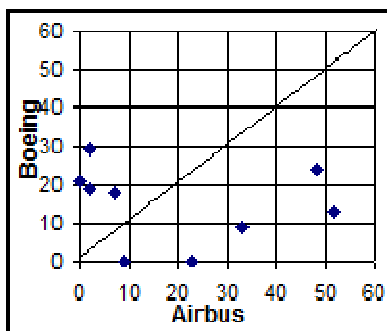
13c – ÁZIA

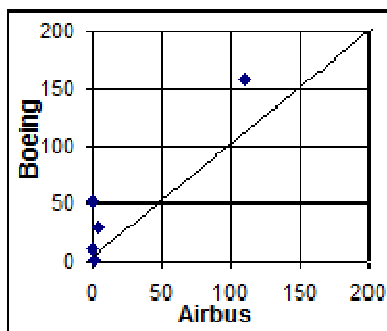
13d – BLÍZKY VÝCHOD

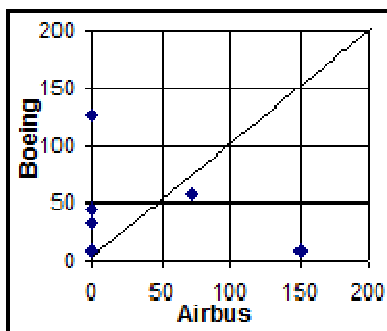
13e – AFRIKA

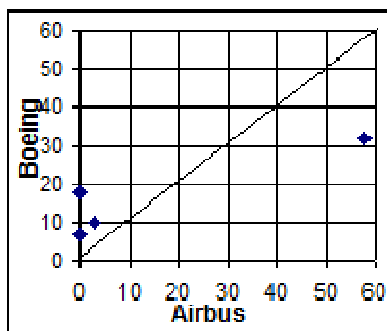
13f – PACIFIK

13g – LATIN. AMERIKA A KARIBIK

13h – SPOLOČENSTVO NEZ. ŠTÁTOV

V súhrne, náš výskum prináša nasledovné závery:

- klienti z regiónu Severnej Ameriky uprednostňujú modely Boeingu;
- klienti z regiónu Európy vo všeobecnosti uprednostňujú modely Airbusu;
- sklon klientov z regiónu Severnej Ameriky k nákupu lietadiel od svojho regionálneho výrobcu (Boeingu) je 1,85-krát vyšší ako sklon klientov z regiónu Európy k nákupu lietadiel od svojho regionálneho výrobcu (Airbus);
- ak región Európy rozdelíme na krajiny zúčastnené na projekte Airbus (Španielsko, Francúzsko, Nemecko, Veľká Británia) a krajiny ostatné, prvá skupina sa bude vyznačovať vysokým sklonom k nákupu Airbusov ($A/B=1,45$), zatiaľ čo druhá skupina uprednostňuje Boeing ($A/B=0,89$);
- významnou skupinou klientov sú nízkonákladové aerolínie, nakoľko ich stratégia je vo väčšine prípadov založená na obstaraní celej lietadlovej flotily od jediného výrobcu;
- najvernejším klientom Airbusu je región Blízkeho východu;
- najvernejším klientom Boeingu je región Pacifiku.

Do budúcnosti navrhujeme pokračovať v danom výskume a sledovať vývojové trendy objednávok lietadiel. Dá sa predpokladať, že postupujúca globalizácia a liberalizácia zmenia pomery na trhu a obmedzia význam faktora národnosti pri voľbe dodávateľa lietadiel. Na druhej strane, alternatívny vývoj (vyvolaný napr. hlbokou ekonomickou krízou) môže viesť k zvýšeniu protekcionizmu a tlakom na uprednostňovanie regionálneho výrobcu. Bez ohľadu na to, ktorý z týchto dvoch scenárov sa ukáže ako pravdivý, Airbus aj Boeing sú prijímateľmi prostriedkov z verejných rozpočtov a vo svojich regiónoch vytvárajú desiatky tisíc pracovných miest, preto je nereálne očakávať úplnú stratu významu národnostného faktora.

Použitá literatúra

Airbus: *Flying by Nature. Global Market Forecast 2007-2026*. Blagnac: Airbus, 2007. 135 s.

Airbus, www.airbus.com.

BERGHOF, R. – SCHMITT, A.: *Consave 2050 Executive Summary: Constrained Scenarios on Aviation and Emissions*. Kolín nad Rýnom: DLR pre EK, 2005. 18 s.

Boeing: *Current Market Outlook 2008-2027*. [USA:] Boeing, 2008. 54 s.

Boeing, www.boeing.com.

Japan Aircraft Development Company: *Worldwide Market Forecast for Commercial Air Transport 2007-2026*. Tokyo: JADC, 2007. 43 s.

Rolls-Royce: *Market Outlook 2007*. [USA:] Rolls-Royce, 2007. 29 s.

Verschiedene Identitätsformen von Soldaten in multinationalen Truppenteilen

Marek Bodziany

Abstrakt

Otázka identity nadobúda v čase permanentných sociálnych a integračných procesov čoraz väčší význam. V kultúrnych kontaktoch interakcii dochádza k tomu, že národy vedome alebo nevedome preberajú vlastnosti iných národov. Výsledkom je aj to, že adaptácia kultúrnych vlastností môže modifikovať aj identitu jednotlivcov. Ich množstvo je podmienené trvaním kontaktov.

V článku sa rozoberajú nielen teoretické aspekty problému identity, ale prezentujú sa aj výsledky empirického výskumu, ktorý sa uskutočnil medzi poľskými vojakmi, ktorí slúžili vo viacnárodnostných jednotkách. Uvádzané výsledky sú súčasťou väčšieho výskumu problému medzikultúrnej komunikácie vo viacnárodnostných jednotkách.

Kľúčové slová: identita, kultúra, národnosť, interkultúrna komunikácia, mnohonárodnostné jednotky.

Abstract

The questions from area of identity swindle greatest meanings in day of permanent social change more and integrate processes. It results, so, from fact, that any contacts of cultures be effective subconscious or conscious features of cultural nationalities obtained, it has come with which (who) for contact. In consequence, adaptation of cultural feature causes modification of identity of social unit, but scale is determined them by duration of contact (phase of cultural assimilation) and nationality, it comes with which for contact. Theoretical aspects of questions will be presented in article from area of identity equal, as well as results of empirical research carried in 2008 s. on polish soldiers in multinational units fulfilling military duty. I would like to underline, that results of my empirical research present small clipping of holistic research in multinational units problems of intercultural communications only military.

Keywords: Identity, culture, nationality, intercultural communications, multinational units.

Den Unterschied im Namen des Identischen zu verwischen, das Vielfältige zur Einheit zu führen auf Kosten des Individuums zum Vorteil des Ganzen führt ins Unglück, schlimmer noch, es führt in den Irrtum¹.

S. Cichowicz

Die Dynamik der Entwicklung in der Welt bestätigt, dass es gute Gründe dafür gibt, das Thema Identität analytisch aufzugreifen. Dabei geht es im engeren Sinne um die relative Veränderlichkeit einerseits und die Beständigkeit von Identität unter dem Einfluss der Kulturkontakte und der Diffusion von Kultur andererseits. Eine Reflexion über dieses Thema kann anknüpfen an den Gedanken, der im Zitat von S. Cichowicz zum Ausdruck kommt und der den Dualismus der Probleme der zeitgenössischen Welt aufzeigt. Auf der einen Seite beobachten wir die fortschreitende Integration der Nationen und die Entwicklung von Multikulturalität. Diese Tendenzen scheinen unvermeidbar. Auf der anderen Seite sehen wir das Individuum, das sowohl über eine eigene persönliche, individuelle Identität verfügt als auch in unterschiedliche soziale Rollen einbezogen ist. In diesen unterschiedlichen sozialen Rollen sind die Individuen mit unterschiedlichen, gewöhnlich von einander abweichenden, Wertesystemen konfrontiert. Der Identitätskonflikt resultiert also aus den Schwierigkeiten des Individuums, diese unterschiedlichen Wertesysteme in Einklang zu bringen. Es kann deshalb davon ausgegangen werden, dass der Identitätskonflikt untrennbar mit dem Individuum verbunden ist.

Identitätskonflikte besitzen eine besondere Bedeutung in der multikulturellen Welt. Die Dynamik der Integrationsprozesse produziert ein Dilemma. Darauf weist H. Mamzer hin, wenn er feststellt, dass es „in der Situation des Zusammenschlusses von Staaten zu überstaatlichen Strukturen zu einer Neudefinition der individuellen Identität und der in diese individuelle Identität einfließenden Elemente von Nationen, territorialen Gruppen und Individuen kommt“². Zusammen mit dem Wandel oder der Modifizierung der gesellschaftlichen Identität unterliegt also auch die individuelle Identität einer bewussten oder unterbewussten Modifizierung. Identität ist ein dynamisches Phänomen. Auf der einen Seite kann es zum Verlust des bisherigen Selbstbildes, das im Zuge der Sozialisation gebildet wurde, kommen, auf der anderen Seite zu seinem Wandel im Rahmen eines kulturellen Assimilationsprozesses. Statik und Dynamik von Identität beschreibt auch der Ansatz von P.

¹ S. Cichowicz, *Moje ucho a księżyc. Dywagacje, diagnozy*, Wyd. Słowo, Gdańsk 1996, s. 141.

² H. Mamzer, *Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki*, Wyd. UAM, Poznań 2002, s. 9.

Ricoeur, der sich auf das Gefühl der Beständigkeit, der Verschiedenheit, der inneren Kohäsion und der zeitlichen Kontinuität bezieht. P. Ricoeur unterscheidet zwei Formen von Identität: die Idem-Identität und die Ipse-Identität. Während die Idem-Identität einen zeitunabhängig unveränderlichen, gleichbleibenden Kern der Persönlichkeit annimmt, beruht die Ipse-Identität auf der Vorstellung einer zeitabhängigen dynamischen Identität³.

Identität in einem allgemeinen Sinne kann verstanden werden als ein Phänomen, das im Zuge der Sozialisation entsteht. Identität bedeutet also Formung des kulturellen Bildes des Individuums und der Gruppe. In soziologischer Hinsicht ist der Identitätsbegriff sehr differenziert und dadurch zwangsläufig interdisziplinär. Dabei geht es um die Frage, wie die Menschen sich selbst verstehen und was für sie eine Bedeutung hat⁴. Identität ist kein Phänomen, das isoliert entsteht: Sie ist das Resultat sozialer Interaktionen. Die sozialen Interaktionen liefern unterschiedliche Erfahrungen, die anschließend in ein gemeinsames System integriert werden⁵. Was Form und Reichweite anbetrifft, ist Identität also ein sehr komplexes Phänomen. Auf seine Komplexität wirkt eine ganze Reihe von Faktoren ein. Nach H. Malewski-Peyre berühren diese Faktoren nicht nur die Werte, die vergangenen Erfahrungen und die Gefühle, sondern auch die Schaffung einer Vorstellung von der Zukunft⁶. Setzt man die Zukunft in Beziehung zur Identität, dann resultiert die Zukunft aus den individuellen Möglichkeiten und dem Willen, sein eigenes Selbst zu formen. Sie resultiert aus der Bildung eines Ich, das unabhängig ist von allgemein übernommenen Eigenschaften der eigenen Nation, aber auch unabhängig von der Empfänglichkeit des Individuums für kulturelle Stimuli.

Um die Bedeutung der Identität zu unterstreichen sei an P. Sztompka erinnert, der von der individuellen die kulturelle Identität abgesondert hat. Er definiert sie als „ein für jedes Individuum einzigartiges Set von kulturellen Inhalten, die aus verschiedenen Quellen bezogen werden. Mit diesem Set, das im Leben des einzelnen Menschen verwirklicht wird, identifiziert sich das Individuum⁷“. P. Sztompka zeigt, dass die individuellen kulturellen Inhalte unmittelbar die tatsächlichen Interaktionen innerhalb multinationaler Strukturen gestalten. So einfach es gewöhnlich ist, die nationale Identität einer ethnischen Gruppe zu bestimmen - die individuellen Identitäten der Individuen, die diese Struktur bilden, sind eine Mischung aus

³ *Ibidem*, s. 50.

⁴ A. Giddens, *Socjologia*, PWN, Warszawa 2005, s. 52.

⁵ H. Mamzer, *op. cit.*, s. 50.

⁶ H. Malewska – Peyre, *Ja wśród obcych*, [w:] P. Boski, M. Jarymowicz, H. Malewska – Eyre (red.), *Tożsamość a odmiennosc kulturowa*, Wyd. IP PAN, Warszawa 1992, s. 15- 17.

⁷ P. Sztompka, *Socjologia*, Wyd. Znak, Kraków 2005, s. 256.

verschiedenen Bestandteilen, die manchmal sogar von dem allgemein akzeptierten kulturellen Muster einer bestimmten ethnischen Gruppe abweichen können.

Identität ist ein selbstzweckhaftes Phänomen, das auf drei eng miteinander verbundenen Ebenen funktioniert. Die erste Ebene beschreibt den Begriff als kollektive Identität. Kollektive Identität bezieht sich auf Eigenschaften, die andere den Individuen zuschreiben. Diese Eigenschaften entscheiden darüber, zu welcher gesellschaftlichen Gruppe die Personen gehören⁸. Die Tatsache, dass jeder von uns in unterschiedlichen sozialen Rollen lebt, macht deutlich, wie komplex die Identität des Individuums ist. Die zweite Ebene bezieht sich auf die individuelle Identität. Sie beschreibt unsere Andersartigkeit, unsere Einzigartigkeit im Verhältnis zu den anderen Angehörigen einer bestimmten Kultur. Die individuelle Identität bezieht sich auf die Entwicklung der eigenen Persönlichkeit. In dieser Entwicklung bildet sich unser Gefühl heraus, sich selbst zu sein und ein unwiederholbares Verhältnis zu unserer Umwelt zu haben⁹. P. Sztompka definiert die individuelle Identität als eine persönliche Identität, die nur die Eigenschaften beschreibt, die das Individuum mit niemand anderem teilt¹⁰. Die dritte Ebene ist die nationale Identität. Sie ist die höhere Form der kollektiven Identität. Für J. Bluszkowski ist die nationale Identität das gesellschaftliche Kollektiv, das man als Nation bezeichnet¹¹. Die nationale Identität ist also etwas anderes als unsere Zugehörigkeit zu anderen Gruppen und Kollektiven. Sie beschreibt unsere Zugehörigkeit zu einer Nation im Sinne eines „Ich als Pole“ oder „Ich als Russe“¹². In diesem Sinne resultiert das Gefühl der nationalen Identität aus der Erkenntnis, dass es Unterschiede gibt zwischen der eigenen nationalen Selbstbeschreibung und den Eigenschaften anderer Nationen¹³. Allgemein gesagt besteht die nationale Identität aus dem Gefühl des Anderssein als andere Nationen¹⁴. Dieses Gefühl wird durch nationbildende Faktoren erzeugt wie: nationale Symbole, Sprache, Nationalbewusstsein, gemeinsame Abstammung, gemeinsames kulturelles Erbe, gemeinsame Kultur, gemeinsames Territorium, Nationalcharakter. Die nationale Identität steht im Mittelpunkt des Interesses, weil die Nationen heute Veränderungen und ethnischen Differenzierungen unterworfen sind.

Die nationale Identität leitet sich ab aus der Existenz einer Nation. Die Nation wiederum ist definiert als „(...) eine bestimmte Bevölkerung, die ein historisches Territorium

⁸ A. Giddens, *op. cit.*, s. 52.

⁹ *Ibidem*, s. 52.

¹⁰ P. Sztompka, *op. cit.*, s. 181.

¹¹ J. Błuszkowski, *Stereotypy a tożsamość narodowa*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2005, s. 9.

¹² M. Kofta, *Wprowadzenie do psychologii stereotypów i uprzedzeń. Podstawy życia społecznego w Polsce*, M., ISS, Warszawa 1996, s. 200.

¹³ M. Kofta, *Wprowadzenie do psychologii stereotypów i uprzedzeń*. [w:] *Podstawy życia społecznego w Polsce*, M. Marody i E. Gucwa – Leśny (red.), ISS, Warszawa 1996, s. 200 – 201.

¹⁴ Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, PWN, Warszawa 2005, s. 101.

bewohnt, über ein kollektives Gedächtnis und einen Gründungsmythos, über eine homogene Massenkultur, über eine Volkswirtschaft, über Bewegungsfreiheit auf dem eigenen Territorium und über gemeinsame Rechte und Pflichten für alle Mitglieder der Kollektivgemeinschaft verfügt“¹⁵. Die Nation ist das höchste Gut. Sie ist ein selbstzweckhaftes Gebilde, das aus Individuen besteht, die durch eine gemeinsame Geschichte, Kultur, durch Bindung, Persönlichkeit und Territorium evolutionär miteinander verbundenen sind. Die Nation ist es also, die die nationale Identität formt.

Die Dynamik der Veränderungen im Bereich der Makrostrukturen und ihre Extrapolation auf die Mikrostrukturen bringt die Notwendigkeit mit sich, das Phänomen der Identität empirisch zu untersuchen. Und zwar vor allem dort, wo Kulturkontakte und Diffusion von Bestandteilen verschiedener Kulturen alltäglich sind, wo die Konfrontation von Bestandteilen verschiedener Kulturen alle negativen Momente sichtbar macht, die aus der Zugehörigkeit zu einer gesellschaftlichen oder ethnischen Gruppe oder aus der Tatsache resultieren, dass wir es mit Individuen zu tun haben. Zur *kulturellen Konfrontation* kommt es heute zweifelsohne auch in multinationalen Truppenteilen, die mit dem Beitritt Polens zur NATO ein Bestandteil der gesellschaftlich-kulturellen Wirklichkeit der polnischen Armee geworden sind. Diese Veränderungen geben Anlass zu entsprechenden empirischen Untersuchungen bei geeigneten Truppenteilen. Dazu zählten das polnisch-ukrainische Bataillon (POLUKRBAT) aus Przemysl, das inzwischen aufgelöste polnisch-litauische Bataillon (LIPOLBAT) aus Orzysz, das Multinationale Korps Nordost aus Stettin und einige Einheiten der 12. Mechanisierten Division, die im Rahmen gemeinsamer multinationaler Übungen Aufgaben für das Korps Nordost ausführen. Ein Untersuchungsgegenstand war die Identität der Soldaten der erwähnten Truppenteile. Die Soldaten dieser Truppenteile sind Individuen, die in Interaktionen mit Angehörigen anderer Nationen einbezogen sind. Sie verfügen einerseits über eine individuelle Identität, die verhältnismäßig beständig ist, andererseits aber auch über eine kollektive Identität, die veränderlich ist.

Die Analyse der Identität von Soldaten multinationaler Militäreinheiten stützt sich auf eine repräsentative Stichprobe von 516 Soldaten. Untersucht wurden die Soldaten unter dem Gesichtspunkt der individuellen, der kollektiven und der nationalen Identität. Die individuelle Identität ist ein außerordentlich schwieriges Untersuchungsgebiet, weil zahlreiche soziale Faktoren auf die Ausformung der individuellen Identität Einfluss nehmen. Diese Faktoren ergeben sich aus der sozialen Umwelt, in der die Soldaten geboren und aufgewachsen sind und in der sie heute leben. Aus diesem breiten Spektrum möglicher Untersuchungsfragen

¹⁵ J. Mikułowski – Pomorski, *Komunikacja międzykulturowa. Wprowadzenie*. Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2003, s. 89.

werden nur einige ausgewählt. Die erste Untersuchungsfrage bezieht sich auf die kollektive Identität. Sie entsteht durch die Zugehörigkeit zur Armee als Berufsgruppe, durch den Ort, an dem der Militärdienst geleistet wird, und durch die Zugehörigkeit zu einem bestimmten Truppenteil. Die Tatsache der Zugehörigkeit zur Armee als einer Berufsgruppe bestimmt das Prestige, die Stellung in den Strukturen des Staates und die spezifischen Aufgaben, die die Soldaten auf Grundlage der Verfassung der Republik Polen, nationaler Rechtsvorschriften und internationaler Verträge zu erfüllen haben. Die kollektive Identität der Soldaten steht in einem dauerhaften und untrennbaren Zusammenhang mit Symbolen wie der Uniform, der Truppenfahne, dem Staatswappen und der Staatsflagge. Diese Symbole informieren auf der einen Seite über die Zugehörigkeit zu einer bestimmten gesellschaftlichen und beruflichen Gruppe, auf der anderen Seite bezeichnen sie die Rolle der Soldaten bei der Sicherung der gesellschaftlichen Ordnung. Betont werden muss, dass die kollektive Identität nicht allein aus der Tatsache resultiert, Soldat zu sein. Identitätsbildend ist auch die Zugehörigkeit zu den Teilstreitkräften, etwa den Landstreitkräften, die sich wiederum wesentlich von den Luftstreitkräften und der Kriegsmarine unterscheiden; weiter die Zugehörigkeit zu einer bestimmten Truppengattung wie z.B. der Artillerie, der Pionier- oder Panzertruppen und die Tatsache, in einem ganz bestimmten Truppenteil zu dienen. Denn Tradition und Geschichte bestimmter Truppenteile sind für die Identitätsbildung der Soldaten bedeutsam. Tradition und Geschichte von Truppenteilen werden sichtbar in Symbolen, also z.B. in Truppenfahnen, Ärmelstreifen oder Abzeichen. Gruppensymbole bestimmen die Identität der Soldaten ebenso wie die Zugehörigkeit zu bestimmten militärischen Personenverbänden, die sich häufig dadurch auszeichnen, dass sie besondere militärische Aufträge und Einsätze hinter sich gebracht und sich militärische Verdienste erworben haben. In Tabelle 1 sind die empirischen Daten dargestellt, die sich auf die kollektive Identität der Soldaten multinationalaler Truppenteile beziehen.

Tabelle 1

Die kollektive Identität bezogen auf die verschiedenen Truppenteile

Militärische Einheit	12 Mechanisierte Division	Multinationale Korps N-O	Litauisch - polnischen Bataillons LITPOLBAT	Polnisch - ukrainische Bataillon POLUKRBAT	N
N	227	88	44	157	516
%	44%	17,1%	8,5%	30,4%	100, 0%

Quelle: Eigene Erhebung von Untersuchungsdaten in Stettin, Breslau und Przemysl 2008.

Die meisten Untersuchungsteilnehmer kamen aus der 12. Mechanisierten Division. Sie machen 44 Prozent der Gesamtheit aus. Dagegen stellten die untersuchten Soldaten des litauisch-polnischen Bataillons nur 8,5 Prozent aller untersuchten Soldaten. Der verhältnismäßig niedrige Prozentsatz der Untersuchungsteilnehmer aus dem LITPOLBAT resultiert aus der Auflösung des Verbandes im Laufe der Erhebung.

Die übrigen Respondenten stammten aus dem polnisch-ukrainischen Bataillon mit einem Anteil von 30,4 sowie aus dem Multinationalen Korps Nordost mit insgesamt 17, 1 Prozent der Befragten. Dienstort und kulturelle Umwelt, in der der Dienst geleistet wird, bewirken, dass sich die kollektive Identität der Soldaten der untersuchten Truppenteile diametral von denen anderer Einheiten unterscheidet. Sie führen zu einer Modifizierung der individuellen Identität aufgrund der Begegnung mit Traditionen anderer Militäreinheiten und ihrer Symbole wie sie in ihren Abzeichen, ihren soldatischen Vorbildern und in ihren erfolgreich erfüllten Aufträgen zum Ausdruck kommen.

Die kollektive Identität wird auch durch die Zugehörigkeit zu den einzelnen Dienstgradgruppen bestimmt. Die Dienstgradgruppen bilden die hierarchische Struktur der Armee. Sie entscheiden über Prestige, materiellen Status und liefern meistens Hinweise auf die Höhe des individuellen Bildungsabschlusses. Tabelle 2 gibt die empirischen Daten wieder, die sich auf die kollektive Identität der einzelnen Dienstgradgruppen beziehen.

Tabelle 2

Die kollektive Identität bezogen auf die Zugehörigkeit zu den verschiedenen Dienstgradgruppen.

N=516

Körper	Officers				Fahnenträger		Berufsunteroffiziere		Grassroots		Andere Soldaten		Ungültige Antwort	
	Alten		Jünger											
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
516	61	11,8%	97	18,8%	125	24,2%	139	26,9%	37	7,2%	56	10,8%	1	0,2%

Quelle: Eigene Erhebung von Untersuchungsdaten in Stettin, Breslau und Przemysl 2008.

Den größten Anteil an Untersuchungsteilnehmern stellten mit 30 Prozent die Offiziere. Auf Leutnante und Hauptleute entfielen 18,8 Prozent, auf Stabsoffiziere 11,8 Prozent. Diese Zahlen zeigen einen relativ hohen Anteil an Untersuchungsteilnehmern mit höherem Bildungsabschluss an. Ein höherer Bildungsabschluss ist Voraussetzung für die Offizierslaufbahn. Die zweitgrößte Dienstgradgruppe in unserer Untersuchung bildeten die Berufunteroffiziere mit 26,9 Prozent. Die nächste Gruppe war die der Fähnriche, die 18,8 Prozent der Befragten stellten. Die verhältnismäßig kleinste Gruppe stellten die

Mannschaftsdienstgrade. Unter ihnen kamen die Zeitsoldaten auf 10,8 Prozent, und die Berufssoldaten im Mannschaftsdienstgrad auf 7,2 Prozent der Respondenten. Die kollektive Identität, wie sie durch die einzelnen Dienstgradgruppen bestimmt wird, steht in Zusammenhang mit der sozialen Schichtung, die in der hierarchischen Struktur des Sozialsystems Armee begründet ist.

Eine wichtige Rolle bei der Untersuchung von Identität spielt auch die kulturelle Umwelt, in der die Soldaten ihren Dienst verrichten. Dabei kommt es darauf an, ob diese Umwelt aus dem eigenen Umfeld besteht oder aus einem fremden, ob sie homogen oder heterogen ist. Dieser Gesichtspunkt hat eine große Bedeutung insofern, als sich die polnischen Soldaten in ihrem eigenen kulturellen Umfeld bewegen, weil sie in der Rolle der „Gastgeber“ sind. Dieser Umstand spielt wiederum eine entscheidende Rolle dort, wo sich andere Nationalitäten an die kulturellen Bedingungen assimilieren, mit denen sie in Berührung kommen. In Schaubild 2 ist die ethnische Struktur der untersuchten multinationalen Einheiten dargestellt.

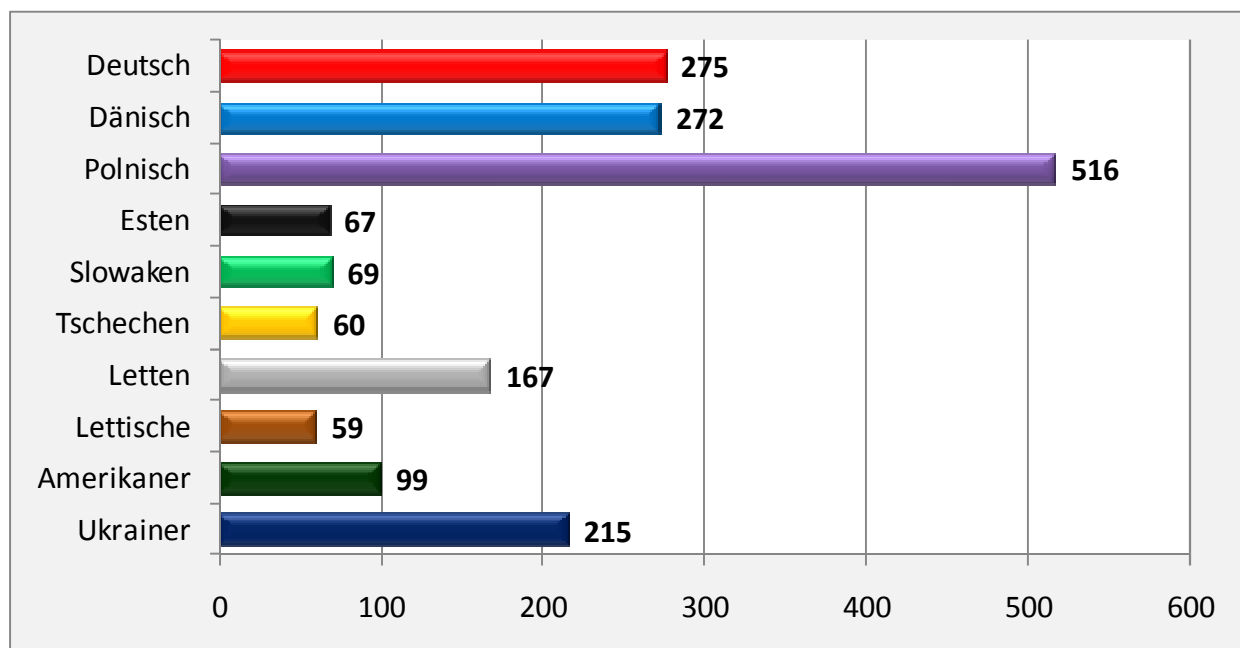

Schaubild 1. Die ethnische Struktur der untersuchten multinationalen Militäreinheiten

Quelle: Eigene Erhebung von Untersuchungsdaten in Stettin, Breslau und Przemysl 2008.

Es muss darauf hingewiesen werden, dass im Schaubild 1 lediglich die Nationalitäten aufgeführt sind, die zu den multinationalen Truppenteilen gehören. Die Respondenten erwähnen jedoch auch Nationalitäten, mit denen sie im Verlauf von Friedensmissionen und Stabilisierungseinsätzen in Kontakt gekommen sind. Die Analyse der Untersuchungsergebnisse zeigt, dass der größte Prozentsatz, nämlich 53,3 Prozent, aus

Soldaten besteht, die in Truppenteilen zusammen mit deutschen Soldaten dienten oder dienen, 52,7 Prozent zusammen mit dänischen, 41,6 Prozent mit ukrainischen und 32,7 Prozent zusammen mit litauischen Soldaten. Aus der Analyse der Daten, wie sie in dem Schaubild dargestellt sind, geht hervor, dass die Zahlenwerte mehr als 100 Prozent ergeben. Dieser Unterschied rührt aus den zusätzlichen Kulturkontakten im Rahmen von Friedensmissionen und Stabilisierungseinsätzen her. Die Differenz der Zahlenwerte hat aber auch noch zwei weitere Gründe: Der erste Grund besteht darin, dass viele Respondenten ihren Dienort gewechselt haben und damit mit weiteren Nationalitäten in Kontakt gekommen sind. Der andere Grund ergibt sich aus der Tatsache, dass bestimmte Nationalitäten außer Acht gelassen wurden. Das betrifft insbesondere die 12. Mechanisierte Division, die selbst keine multinationale Struktur aufweist, aber Aufgaben für das Multinationale Korps Nordost erfüllt. Die Daten zeigen weiterhin, dass 23,6 Prozent der polnischen Soldaten im Zuge von Friedensmissionen und Stabilisierungseinsätzen Kontakt geknüpft haben mit Ukrainern. 13,4 Prozent haben Kontakt bekommen mit Litauern und Ukrainern während des Dienstes in einem multinationalen Truppenteil.

Die Kulturkontakte haben eine wesentliche Bedeutung für die Modifizierung der individuellen Identität der Soldaten in multinationalen Truppenteilen. Die Intensität der Kulturkontakte und die damit verbundene potentielle Diffusion von Kulturelementen machen es wahrscheinlich, dass die individuelle Identität in einem Prozess der kulturellen Assimilation in verschieden hohem Grad modifiziert wird. Die Identität der Soldaten verändert sich dabei in einem höheren Maß beim Multinationalen Korps Nordost als bei POLUKRBAT und LITPOLBAT. Der Dienst im Multinationalen Korps Nordost dauert drei Jahre und spielt sich in der eigenen (polnischen) kulturellen Umwelt ab, aber im heterogenen Umfeld eines gemischtnationalen Verbandes. Dagegen sind die anderen beiden Truppenteile im Land stationiert, zu Kontakten mit anderen Nationalitäten kommt es nur im Rahmen gemeinsamer Übungen in Polen, in Litauen oder in der Ukraine. Im Falle des Multinationalen Korps Nordost kann die begründete These aufgestellt werden, dass Inhalte der deutschen, dänischen sowie in geringerer Masse der estnischen, lettischen, litauischen, tschechischen, amerikanischen und slowakischen Kultur von den polnischen Soldaten adaptiert und im Zuge eines Akkulturationsprozesses dem Ensemble der eigenen kulturellen Eigenschaften hinzugefügt werden. Das Akkulturationsphänomen hat einen spiegelbildlichen Charakter, weil die individuelle Identität der Soldaten anderer Nationen ebenfalls durch Bestandteile der polnischen Kultur und individuelle Kultureigenschaften der polnischen Soldaten modifiziert wird.

Die individuelle Identität wird im Laufe der Primär- und der Sekundärsozialisation geformt. Die Identität steht also in Zusammenhang mit sozialer Umwelt und Erziehung. Auf der einen Seite formt sie das eigene Ich und das Bewusstsein der Zugehörigkeit zur Gesellschaft, auf der anderen Seite hat sie Einfluss auf die Bindung an Familie und die Bindung an den Ort, an dem jemand geboren wird und aufwächst. Das wird als regionale Identität bezeichnet.

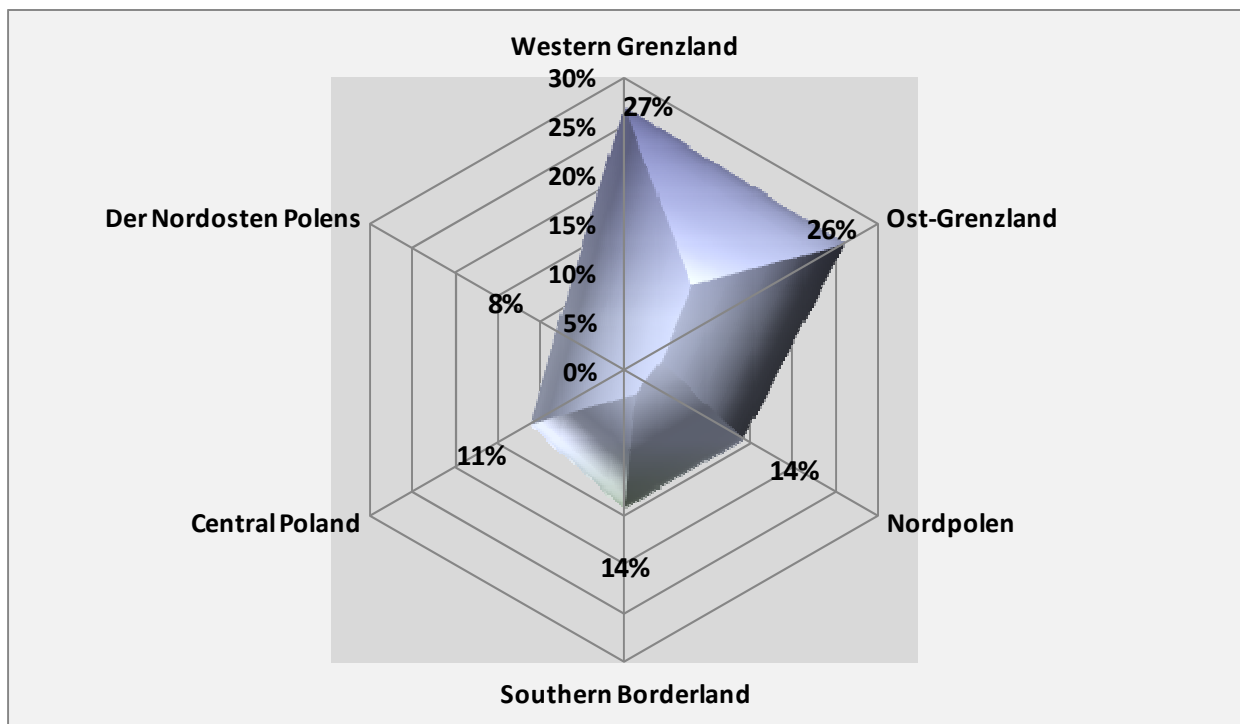

Schaubild 2: Die regionale Identität bezogen auf den Ort der Geburt und des Aufwachsens.

Quelle: Eigene Erhebung von Untersuchungsdaten in Stettin, Breslau und Przemysl 2008.

Die im Schaubild dargestellte Aufteilung besitzt mehrere Aspekte. Sie betreffen den Zusammenhang zwischen dem Ort der Geburt und des Aufwachsens mit kulturellen und anthropologischen Faktoren, die in Abhängigkeit zu der Region stehen, in der die Respondenten geboren und aufgewachsen sind. Zunächst einmal kann festgestellt werden, dass die Untersuchungsteilnehmer, die mit 27,1 und mit 25,9 Prozent die höchsten Anteile an der Gesamtheit bilden, aus den westlichen beziehungsweise aus den östlichen Regionen Polens kommen. Am wenigsten Respondenten stammen aus Zentralpolen mit einem Anteil von 10,5 und aus Nordostpolen mit einem Anteil von 8,3 Prozent. Eine mittlere Position nehmen mit 14,2 Prozent die Respondenten aus Nordpolen und mit 13,9 Prozent die Befragungsteilnehmer aus Südpolen ein. Die Analyse der regionalen Verteilung der Untersuchungsteilnehmer ist insofern aufschlussreich, als die Soldaten, die in grenznahen Regionen geboren und aufgewachsen sind, über viele kulturelle Eigenschaften verfügen, die

sie sich bewusst oder unbewusst in grenzüberschreitenden Kontakten angeeignet haben und die zu denen der Menschen aus den Nachbarstaaten passen. Die individuelle Identität, die durch Aneignung kultureller Eigenschaften der Nachbarnationen erweitert wurde, hat auch Einfluss auf die Entwicklung der nationalen Identität der Polen.

Eine Analyse der Untersuchungsdaten zeigt auch, dass es einen großen Zusammenhang zwischen Geburts- und Wohnort auf der einen und dem Dienort auf der anderen Seite gibt. Dieser Zusammenhang spiegelt das Bedürfnis der Soldaten, ihre regionale Identität aufrechtzuerhalten oder wiederzugewinnen. Vergleicht man die Zahlenwerte, die die Struktur der multinationalen Truppenteile beschreiben, mit denen, die sich auf den Ort beziehen, an dem jemand geboren und aufgewachsen ist oder wohnt, stellt man fest, dass der Großteil der befragten Soldaten in Truppenteilen dient, die sich in heimatnahen Regionen befinden. Der Zusammenhang zwischen regionaler und kollektiver Identität stellt Schaubild 3 dar.

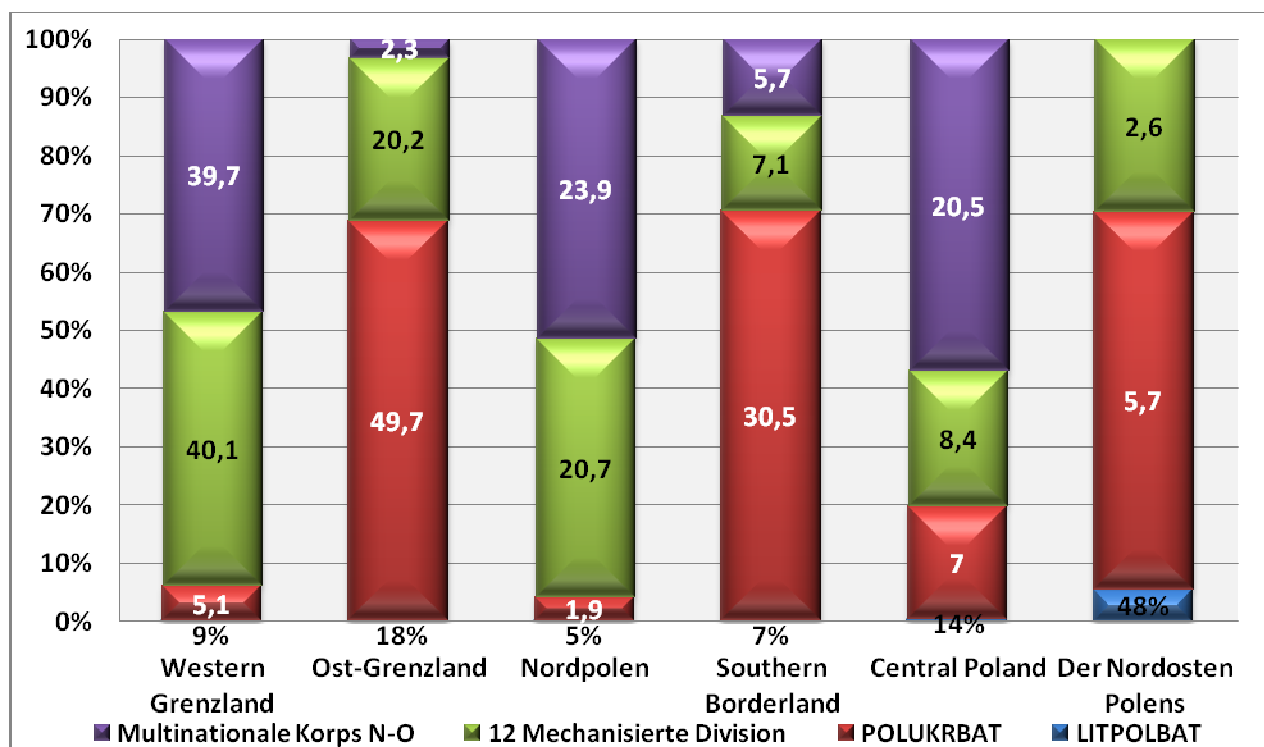

Schaubild 3: Regionale und kollektive Identität

Quelle: Eigene Erhebung von Untersuchungsdaten in Stettin, Breslau und Przemysl 2008.

An den im Schaubild dargestellten Zahlen lässt sich ablesen, dass ein großer Zusammenhang besteht zwischen dem Ort, an dem jemand geboren und aufgewachsen ist und dem Ort, an dem er seinen militärischen Dienst leistet. Von den 44 befragten Soldaten, die ihren Dienst im litauisch-polnischen Bataillon in Orzysz verrichteten, stammten 47,7 Prozent (21 Soldaten) aus den nordöstlichen Regionen Polens. Ähnlich sind die Verhältnisse beim

polnisch-ukrainischen Bataillon in Przemysl. Von den 157 befragten Soldaten, die in diesem Truppenteil dienen, kommen 49,7 Prozent aus den östlichen Regionen Polens. Diese Zahlen belegen, dass die untersuchten Soldaten eine starke Bindung an ihre jeweilige Heimatregion haben.

Eine ähnliche Tendenz ist auch für die Truppenteile zu beobachten, die wie die Stettiner 12. Mechanisierte Division oder das Multinationale Korps Nordost aus Stettin in den westlichen Regionen stationiert sind. Von den 227 befragten Soldaten der Division stammen 40,2 Prozent (93 Soldaten) aus den westlichen Regionen Polens, dagegen 20,3 Prozent (46 Soldaten) aus den östlichen Regionen und 20,7 Prozent (47 Personen) aus den nördlichen Regionen. Die überwiegende Zahl der Soldaten des Multinationalen Korps Nordost stammt aus den westlichen Regionen. Von den 88 befragten Soldaten kamen 39,7 Prozent (35 Soldaten) aus den westlichen Regionen und 23,9 Prozent (21 Soldaten) aus den nördlichen Regionen. Die Analyse der empirischen Daten zeigt, dass die meisten Soldaten versuchen, die Bindung an ihre Heimatregion aufrechtzuerhalten. Das weist auf eine große Bedeutung der regionalen Identität hin. Der Zusammenhang zwischen der Bindung an die Heimatregion und der ethnischen Herkunft der Befragten findet seinen Ausdruck auch in den Kontakten mit den Angehörigen anderer Kulturen, in der Kenntnis von Kultur und Sprache der Grenznachbarn, aber auch in den Vorbehalten und Stereotypen gegenüber den einzelnen Nationen.

Nationale Identität ist ganz allgemein durch die Tatsache gekennzeichnet, Pole zu sein. Ein weiterer wesentlicher Aspekt ist die ethnische Herkunft der polnischen Soldaten, die Dienst in multinationalen Einheiten tun. Deshalb wurde den Untersuchungsteilnehmern die Frage nach ihrer ethnischen Herkunft gestellt. Diese Frage bezog sich auf die Generationen der Eltern und Großeltern. Die Untersuchung der ethnischen Herkunft zeigt, dass Individuen, die unterschiedliche ethnische Wurzeln haben, in stärkerem Masse an der Kultur der Familie interessiert sind und auch bessere Kenntnisse der entsprechenden Kultur haben. Gleichfalls neigen die Angehörigen dieser Gruppe stärker zu kulturellem Relativismus. Sie zeigen mehr Toleranz und weniger Vorbehalte oder Stereotype gegenüber Nationen, in denen sie ihre ethnischen Wurzeln haben. Dadurch können Kommunikationsbarrieren und Kulturkonflikte eingeschränkt oder sogar überwunden werden. Tabelle 3 zeigt die Zusammensetzung der untersuchten Soldaten nach ihrer ethnischen Herkunft.

Tabelle 3**Nationale Identität und ethnische Herkunft der Vorfahren der Befragten**

Volkstum	Des Vater		Der Mutter		Großvater mütterlicherseits		Großmutter mütterlicherseits		Großvater väterlicherseits		Großmutter väterlicherseits	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Polnisch	501	97,1	509	98,6	510	98,8	507	98,3	498	96,5	505	97,9
Russisch	7	1,4	4	0,8			6	1,2	6	1,2	3	0,6
Ukrainisch	3	0,6	1	0,2	3	0,6	1	0,2	5	1,0	3	0,6
Deutsch	1	0,2	2	0,4	2	0,4	1	0,2	3	0,6	3	0,6
Litauischen	2	0,4			1	0,2			2	0,4	1	0,2
Algerischen	1	0,2									1	0,2
Tschechisch	1	0,2							1	0,2		
Weißrusse							1	0,2				
Juden									1	0,2		
N	516	100	516	100	516	100	516	100	516	100	516	100

Quelle: Eigene Erhebung von Untersuchungsdaten in Stettin, Breslau und Przemysl 2008.

Betont werden muss, dass mit 97,8 Prozent die überwältigende Mehrheit der Respondenten ihre ethnischen Wurzeln in der polnischen Nation haben. Damit verfügen sie von vorneherein über eine rein polnische Identität. Die zweitgrößte Gruppe sind Soldaten, die auch russische Wurzeln angeben, das heißt, Vater oder Mutter sind russischer Abstammung. In einigen Fällen sind beide Großväter in der Familie des Vaters russischer Herkunft. Eine mit 2 Prozent sehr kleine Gruppe von Soldaten hatte tschechische, algerische, jüdische, deutsche, ukrainische, weißrussische und litauische Wurzeln. Die Soldaten, die nichtpolnische Wurzeln haben, besitzen zwar bestimmte Elemente der nationalen Identität dieser Nationen, das bedeutet allerdings nicht, dass sich diese Soldaten mit diesen Nationen identifizieren.

Die Analyse der nationalen Identität stützt sich auch auf das in einer offenen Frage erhobene Verständnis von Patriotismus. Weil es bei dieser Frage zu einer großen typologischen Streuung der Antworten kam, wurden sie in acht Kategorien gefasst, von denen eine Kategorie die nichtklassifizierbaren sonstigen Antworten enthält. Die erste Kategorie besteht aus Antworten, die sich auf die nationale Identität beziehen. Die zweite aus Antworten, die auf das System der Werte und Normen abstellt. In der dritten Kategorie wird an Nationalstolz und nationale Ehre angeknüpft, in der vierten sind die Antworten, die einen affirmativen Charakter haben und Gefühle gegenüber dem Heimatland zum Ausdruck bringen. Die fünfte Kategorie bezieht sich auf Tradition und Geschichte und die sechste auf Antworten, die nationale Symbole nennen. In der siebten Kategorie finden sich die radikalen Antworten wieder, die negative Haltungen zum Ausdruck bringen.

Die Analyse der Daten zeigt, dass es keinen Zusammenhang gibt zwischen einer spezifischen Definition von Patriotismus und dem Alter oder der Höhe des

Bildungsabschlusses der befragten Soldaten. Die Unterschiedlichkeit der Antworten weist auf eine große Interpretationsfreiheit gegenüber dem Begriff Patriotismus hin. Bei fast 90 Prozent der Antworten steht der Begriff in einen positiven Kontext. Dieser Umstand dürfte in hohem Masse dem ausgeübten Beruf der Untersuchungsteilnehmer geschuldet sein. Jedoch bringen unter den 49 sonstigen Antworten, die insgesamt 9,5 Prozent aller Antworten ausmachen, 23 zum Ausdruck, dass der Begriff Patriotismus nicht zur Wirklichkeit passt und bis zu einem gewissen Grad umgewertet ist. Das belegen Antworten wie: „ein Zustand wie aus dem Jenseits“, „das ist nur ein leeres Wort“, „Binsenweisheit“, „das ist leider nur Theorie, die sich in der Praxis nicht bestätigt“. In den meisten Antworten dieser Kategorie zeigt sich Gleichgültigkeit gegenüber der Tradition, der Geschichte, den Nationalhelden und vielen anderen Faktoren, die auf die Bildung einer patriotischen Haltung Einfluss haben. Eine der Antworten, die diese Gleichgültigkeit zu bestätigen scheint, lautet: „In der heutigen Zeit hat das Wort (Patriotismus) seine Bedeutung verloren.“ Eine andere Antwort beklagt den Mangel an Autoritäten, die ein Beispiel geben könnten für die Schaffung patriotischer Grundhaltungen: „Heutzutage ist es schwierig von Patriotismus zu reden, und es fehlt vor allem an beispielgebenden Personen, die sich durch patriotische Grundhalten hervortun.“

Von den 21 Befragten (4,4 Prozent aller Antworten), deren Antworten als „radikal“ kategorisiert wurden, lehnten 23,8 Prozent (5 Soldaten) den Patriotismus als Element der Schaffung nationaler Werte ab und äußerten extreme Ansichten und Haltungen, die als ethnozentrisch und chauvinistisch bezeichnet werden können. Sie lehnen andere Nationalitäten ab oder bewerten sie als besser oder schlechter. Beispiele dafür sind Aussagen wie: „Auslegung der Skinheadphilosophie“, „Liebe zu Werten, Symbolen, Traditionen, aber auch Überlegenheit über andere Nationen“, „unbedingte Loyalität gegenüber der eigenen Nation, Wertschätzung des politischen Systems, Stellen der eigenen Nation über andere“, „Bild einer auserwählten Nation, das sich auf Chauvinismus und nationalen Egoismus stützt“, „kritiklose Liebe zu sich als Polen“. Aus der Analyse der Daten geht hervor, dass die Gruppe der Extremen im Alter von 23 bis 37 Jahre liegt. Die ältere Generation unter den Befragten, die noch im Geiste anderer Werte erzogen worden sind, neigen eher nicht zu extremen Ansichten und Haltungen. Weiter fällt auf, dass extreme Ansichten nur von Männern geäußert worden sind. Nicht eine der insgesamt 19 befragten Frauen hat den Begriff Patriotismus negativ bewertet (wobei eine Frau überhaupt keine Antwort auf diese Frage gab).

Ein wesentliches Ergebnis der Befragung liegt darin, dass die überwältigende Mehrheit der Soldaten den Begriff Patriotismus in einen positiven Kontext stellt. 14,7 Prozent der Antworten entfallen auf die erste Respondentengruppe, also diejenige, die auf die

nationale Identität abstellt. Ihre Antworten bringen die Bindung an Nation und Staat, Religion und Gesellschaft zum Ausdruck. Für sie bedeutet nationale Identität, die Staatsmacht voll und ganz zu akzeptieren, sich dem Wohl des Landes zu widmen und ein positives Bild des Landes auf internationaler Ebene zu verbreiten. Typisch für diese Gruppe sind Antworten wie: „eine starke Bindung an die Nation empfinden und das aus der Geschichte und der Politik des Staates herrührende Gute und Schlechte in vollem Umfang akzeptieren“, „ein Gefühl der Zugehörigkeit zum Staat“, „Identifikation und Arbeit fürs Vaterland“, „nationale Identität, die sich auf nationale Symbole stützt“, „nationale Identität und Religiosität, der Gesellschaft ergeben sein“, „Bindung an die eigene Nation und Arbeit auf internationaler Ebene in ihrem Interesse“.

12 Prozent aller Antworten bezogen sich auf das Wertesystem der Gesellschaft. Im Zentrum dieser Antworten steht die Achtung vor den Werten und Normen, die in einem Gesellschaftssystem Gültigkeit haben. Außerdem wird die selbstlose Ergebenheit gegenüber nationalen Idealen hervorgehoben. Eine Bestätigung der Bedeutung von Werten und Normen finden wir in der klassischen soziologischen Theorie Auguste Comtes im sogenannten *consensus universalis*. Dieser Konsens vereint die Individuen zu einem kohärenten Kollektiv. Eine Bestätigung finden wir auch in der Nationstheorie von Florian Znaniecki, der feststellt, dass (gemeinsame) Werte und Normen die Bildung einer *solidarischen Gemeinschaft* möglich machen und damit die Grundlage für die Geschlossenheit der Nation sind. Diese Merkmale patriotischer Haltungen spiegeln sich wider in Antworten wie: „gemeinsame Achtung der Werte in einer Nation“, „das Wohl der Allgemeinheit über das eigene Wohl stellen“, „Uneigennützigkeit und Ergebenheit gegenüber Idealen“, „sich nach dem in einer Gesellschaft gültigen Wertesystem richten“, „die Normen und Werte achten, die das Wohl der eigenen Nation und des eigenen Landes im Auge haben“, „die Werte der eigenen Nation achten“.

In einem positiven Kontext steht der Begriff Patriotismus auch in der Gruppe, die auf Nationalstolz und nationale Ehre abstellt. Diese Gruppe bildet einen Anteil von 17,1 Prozent der Respondenten (88 Soldaten). Die Mehrheit in dieser Gruppe thematisiert eigene Würde und Ehre als Faktoren, die eine patriotische Haltung und ein (positives) Bild der Polen bei anderen Nationen erzeugen. Typisch für diese Position sind Antworten wie: „ein Gefühl der Würde als Bürger einer bestimmten Nation und eines bestimmten Staates“, „eine würdige Repräsentation des Landes auf internationaler Ebene“, „die Fähigkeit, für das Land zu kämpfen“, „Stolz auf die Tatsache, dass man einer bestimmten Nation angehört“, „der Wille zum Verzicht und die Achtung vor der eigenen Nationalität“.

Die Gruppe, die auf die nationalen Symbole abstellt, macht 7,9 Prozent aller Befragten aus. Für diese Gruppe ist Patriotismus untrennbar mit nationalen Symbolen und der Achtung vor ihnen verbunden. Sie sieht die Identifikation mit Nation und Staat als zwingend an. Das Verhältnis zu nationalen Symbolen ist Gegenstand der Theorie des symbolischen Interaktionismus von George Herbert Mead¹⁶, der davon ausgeht, dass das Individuum seine Bindung an Nation und Staat durch den Gebrauch nationaler Symbole zum Ausdruck bringt. Die nationalen Symbole wie Staatswappen, Fahne oder Nationalhymne beschreiben die ruhmvollen Episoden der Geschichte und die wichtigsten Werte, denen sich eine bestimmte Nation verschrieben hat. Die Symbole besitzen insofern eine wesentliche Bedeutung, als ihre Kenntnis es erlaubt, Anerkennung und Achtung von Seiten der Vertreter anderer Nationen zu erhalten und unbewusste Fehler in der Interpretation ihrer Bedeutung zu vermeiden. Folgende Antworten sind typisch für diese Gruppe: „Verantwortungsbewusstsein, Denken in den Kategorien des Staates, Achtung vor den nationalen Symbolen, Gefühl der Ehre“, „das ist nicht nur die Kenntnis der nationalen Symbole, sondern auch die Kenntnis ihrer Geschichte und ihres Inhaltes“, „Achtung vor jedweden nationalen Symbolen, z.B. vor der Hymne, der Fahne, dem Staatswappen und den Denkmälern“, „Kenntnis der eigenen nationalen Symbole und ihre Achtung im In- und Ausland“.

Patriotismus wurde von 11,8 Prozent der befragten Soldaten auch mit Geschichte und nationalen Traditionen gleichgesetzt. Diese Aussagen decken sich mit der Nationstheorie von Antonina Kłoskowska. Sie geht davon aus, dass Geschichte und Traditionen durch die Aufnahme von geschichtlichen Ereignissen und nationalen Helden ins kollektive Gedächtnis zu einer Bindung an die Nation führen¹⁷. Neben den nationalen Symbolen formen also auch Geschichte und Traditionen die nationale Identität, die in diesem Zusammenhang einen retrospektiven Charakter hat. Wenn man Patriotismus als die Summe kultureller Elemente betrachtet, die das Erbe vergangener Generationen sind, dann hat der Patriotismus seine Quellen in den Leistungen und Errungenschaften der Vorfahren. Er ist einerseits eine Haltung gegenüber Nation und Staat, andererseits ein Ensemble von Pflichten und Opfern, die das Individuum für das Wohl des Vaterlandes übernimmt. Die Geschichte, die als Aufzeichnung des Geschehenen in Nation und Staat gesehen werden kann, bildet die Informationsquelle zu diesem Thema. Den historischen Charakter des Patriotismusbegriffes spiegeln Antworten wider wie: „eine Eigenschaft, die den Bürgern eines bestimmten Landes zugeschrieben wird und die das Maß ihrer Bindung an Tradition, Geschichte, nationale Helden und die nationalen Feiertage beschreibt“, „Achtung vor den nationalen Traditionen und ihre Aufrechterhaltung“.

¹⁶ B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003, s. 128.

¹⁷ A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, PWN, Warszawa 2005.

„die Sorge um die Sprache und die Kenntnis von Geschichte und Bräuchen“, „die Weitergabe des Wissens und der Tradition an die nachfolgenden Generationen“, „in der Geschichte der Nation die eigenen familiären Wurzeln finden“.

Die Antworten einer weiteren Gruppe zum Thema Patriotismus haben affirmativen Charakter. Diese Antworten werden von 18,4 Prozent der Befragten gegeben. Die Mehrheit nannte die Liebe zum Heimatland, seinen Symbolen sowie seiner in einem weiten Sinne verstandenen Kultur. Gleichzeitig legte diese Gruppe Wert auf die Feststellung, dass auch andere Nationen und ihre Kulturen geachtet werden sollten. Typische Antworten derjenigen, die einen affirmativen Patriotismusbegriff hatten, waren: „das ist etwas, was jeder Bürger in seinem Herzen tragen sollte, damit er sich überhaupt Bürger nennen kann“, „der Nation ergeben und ihrer Kultur verbunden sein“, „Liebe zum Vaterland“, „Liebe zu den nationalen Symbolen und Werten“, „Verehrung des eigenen Landes“, „eine gesunde Faszination zu empfinden gegenüber der eigenen Nation, ohne Anzeichen von Größenwahn und nationalistischer Regungen“.

Die Begründung für eine vergleichende Analyse der nationalen Identität und des Patriotismus findet sich auch in der Nationstheorie von Stanislaw Ossowski, der ein ideologisches und ein privates Vaterland unterscheidet¹⁸. Der Begriff des ideologischen Vaterlandes knüpft an die selbstzweckhaften Werte an, die mit der Selbstidentifikation verbunden sind, der Begriff des privaten Vaterlandes hat eine negative Konnotation, weil er gewisse ethnozentrische und nationalistische Aspekte bezeichnet. Extremer Patriotismus kann nämlich ein destruktives Element sein, insbesondere in Kontakten mit anderen Nationen. Ein schlecht verstandener Patriotismus kann die Entstehung ethnischer Gegensätze hervorrufen.

Alles in allem sind Fragen der Identität einerseits ein ungewöhnlich interessantes Thema, aber andererseits ein schwieriges Forschungsproblem. Schwierig, weil individuelle, kollektive und manchmal auch nationale Identität schwer zur Deckung zu bringen sind, schwierig aber auch, weil bestimmte Faktoren modifizierend auf Identität einwirken. Im Zusammenhang mit den multinationalen militärischen Strukturen stellt sich das Problem der Konversion der Kulturen, wie es sich in dem Ansatz von A. Kloskowska wiederfindet. Bei der Konversion von Kulturen geht es einerseits um die Frage nationaler Identifikation und andererseits um die Frage der Fähigkeit, fremde kulturelle Merkmale zu assimilieren. Mag eine nur kurze Zeit des Zusammenseins in einer multinationalen Struktur keinen signifikanten Einfluss auf die kulturellen und identitären Eigenschaften der Soldaten haben, ein längerer Zeitraum jedoch führt zumindest durch eine Phase der kulturellen Assimilation, in deren

¹⁸ Zob. S. Ossowski, *O ojczyźnie i narodzie*, PWN, Warszawa 1984, s. 35-36.

Verlauf bewusst oder unbewusst neue kulturelle Eigenschaften erworben werden und gleichzeitig der Kern der eigenen, heimischen Kultur bewahrt wird.

Použitá literatúra

Błuszkowski J., *Stereotypy a tożsamość narodowa*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2005;

Bokszański Z., *Tożsamości zbiorowe*, PWN, Warszawa 2005;

Cichowicz S., *Moje ucho a księżyc. Dywagacje, diagnozy*, Wyd. Słowo, Gdańsk 1996;

Giddens A., *Socjologia*, PWN, Warszawa 2005;

Kofta M., *Wprowadzenie do psychologii stereotypów i uprzedzeń. Podstawy życia społecznego w Polsce*, ISS, Warszawa 1996;

Kłoskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, PWN, Warszawa 2005;

Mamzer H., *Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki*, Wyd. UAM, Poznań 2002;

Malewska – Peyre H., *Ja wśród obcych*, [w:] P. Boski, M. Jarymowicz, H. Malewska – Eyre (red.), *Tożsamość a odmiennność kulturowa*, Wyd. IP PAN, Warszawa 1992;

Mikułowski Pomorski J., *Komunikacja międzykulturowa*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2003;

Ossowski S., *O ojczyźnie i narodzie*, PWN, Warszawa 1984;

Ratajczyk M. (red.), *Pomiędzy kulturami. Szkice z komunikacji międzykulturowej*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006;

Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003;

Sztompka P., *Socjologia*, Wyd. Znak, Kraków 2005.

Európska dimenzia riešenia problematiky rómskej minority

Margita Hulmanová

Abstrakt

Sociálna exklúzia a marginalizácia určitých skupín obyvateľstva je aj v kontexte aktuálnej hospodárskej a finančnej krízy jedným z najpálčivejších problémov Európskej únie. Dlhodobo viacnásobne marginalizovanou skupinou obyvateľstva sú Rómovia¹ - príslušníci najväčšej európskej menšiny. Článok sa zaoberá rozborom príčin marginalizácie Rómov vyplývajúcich z historického, kultúrneho a politického vývoja, ako aj súčasnou situáciou Rómskej komunity v Európe a úlohou medzinárodných inštitúcií tvoriacich v spolupráci s národnými aktérmi základ pre európsku dimenziu riešenia problematiky rómskej minority.

Kľúčové slová: rómska migrácia, sociálna inklúzia, legislatívne nástroje, inštitucionálne zastúpenie Rómov.

Abstract

In the context of current economic and financial crisis, social exclusion and marginalisation of certain fractions of population has proven to be one of the most burning issues of the European Union. One of the groups suffering from the multiple marginalization are the Roma - members of the largest European minority. The article analyses the causes of the marginalization of the Roma, resulting from the historical, cultural and political development, as well as the current situation of the Roma communities in the EU and the role of the international institutions forming the base for the European dimension of solution to the Roma issue.

Key words: Roma migration, social inclusion, legislative instruments, institutional representation of the Roma

Úvod

Rómska problematika sa stáva jedným z najväznejších sociálnych, kultúrnych a civilizačných problémov nielen Slovenska, ale celej Európy pre začínajúce 21. storočie. Svojou komplexitou sa nachádza na križovatke sociálneho a etnického, respektíve menšinového problému. Jej riešenie si vyžaduje nielen politickú vôľu a odvahu, ale aj hlboké znalosti o rómskej menšine, jej mentalite a o predchádzajúcich zlyhaniach pri nevhodných

¹ Pre účely tohto článku termín "Rómovia" zovšeobecňujúco zahŕňa osoby hlásiace sa k rómskej menšine a jej jednotlivým vetvám, či patriace k nej svojim etnickým pôvodom a materinským jazykom.

riešeníach. Rastúca pozornosť venovaná v dnešnej Európskej únii Rómom súvisí aj s tým, že v dôsledku piateho a šiesteho rozšírenia sa občanmi Európskej Únie stalo vyše štyri a pol milióna Rómov. Viac ako samotné počty osôb, ktoré bývajú často prezentované a využívané účelovo, je však alarmujúce postavenie, v ktorom sa príslušníci rómskej menšiny nachádzajú, a to nielen v nových, ale aj zakladajúcich štátoch Európskej únie.

Historický kontext

Usídľovanie a vývoj spoločenského postavenia rómskej minority

Obmedzená dokumentácia naznačuje, že Rómovia, pôvodom zo severnej Indie, prišli na začiatku cez Perziu a Kaukaz cez Byzantskú ríšu do južnej Európy v niekoľkých vlnách medzi 9. a 14. storočím. Prvé detailné zmienky o Rómoch v strednej a východnej Európe pochádzajú zo záznamov z 12. storočia z oblasti pobrežia Dalmácie a z Maďarska. Medzi rokmi 1415 a 1430 sa skupiny Rómov rozšírili v západnej Európe a ich ďalšia história sa líši podľa krajiny, do ktorej migrovali.

V strednej a východnej Európe legislatíva Rakúsko-Uhorskej a Otomanskej ríše zohrala dôležitú rolu vo formovaní charakteristiky rómskych komúní. V mnohých častiach Európy bola prijímaná anti-rómska legislatíva, Prvé koncepčné protirómske opatrenia sa začali v Európe objavovať v 15. storočí. Diskriminačná politika voči Rómom pokračovala aj počas raného obdobia Rakúsko-Uhorskej monarchie v 18. storočí. Počas panovania cisárovnej Márie Terézie a Jozefa II. však prišlo k zmene diskriminačného charakteru rómskej politiky, ktorá sa zamerala na asimiláciu Rómov a elimináciu nomádstva, čím predstavovala prvý krok smerom k ich definitívnemu usadeniu. Koncepcie presadzované v Rakúsko-Uhorskej monarchii neskôr v 19. a 20. storočí poslúžili ako model pre ďalšie európske krajiny.²

V Otomanskej ríši boli zákony týkajúce sa Rómov vo všeobecnosti voľnejšie a väčšinou umožňovali Rómom voľný pohyb cez hranice, aj keď sa vyskytovali ojedinelé pokusy o ich násilné usadenie. Nacistická éra je nepochybne najtemnejším obdobím rómskej histórie. Podobne ako Židia, aj Rómovia sa stali obeťami diskriminačnej legislatívy a následne pokusu o vyhladenie vrámci “Konečného riešenia”. Počas holokaustu bolo v koncentračných táboroch, ale aj mimo nich, zabitých približne pol milióna Rómov z celej Európy. Najväčšie straty na rómskej populácii zaznamenala bývalá Juhoslávia, Rumunsko, Poľsko, ZSSR a Maďarsko.

² Svetová Banka; Nadácia S.P.A.C.E.; INEKO: Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike, Bratislava 2002, s.16.

Vplyv opatrení socialistického režimu na Rómov v Európe

Legislatíva snažiaca sa o asimiláciu Rómov, prijatá v strednej a východnej Európe počas socialistickej éry, zanechala Rómom dedičstvo, ktoré ovplyvňuje ich socioekonomickú situáciu dodnes. Na rozdiel od Československa a Bulharska, vtedajšia Juhoslávia umožnila Rómom zachovať si svoju etnickú identitu a v roku 1981 oficiálne udelila Rómom status národnosti. V Bulharsku prebehla násilná “bulharizácia” všetkých etnických minorít vrátane Turkov a Rómov, ktorá mala za cieľ potlačiť ich kultúrnu identitu prostredníctvom násilnej asimilácie. V Rumunsku prezident Ceaucescu zaviedol v osemdesiatych rokoch 20. storočia program “systematizácie”, ktorý zahŕňal presídlenie celých dedín a prímestských osád, pričom boli zničené celé rómske osady.³

Koncepcia asimilácie Rómov v Československu našla svoje vyjadrenie v smerniciach Ministerstva vnútra z 5. marca 1952 a Povereníctva vnútra z 24. marca 1952 *O úprave pomerov osôb cigánskeho pôvodu*. Do praxe sa tieto smernice premietli okrem iného v podobe povinnosti pracovať, pričom paradoxne začiatkom 50-tych rokov došlo k rušeniu hudobníckych licencií a v záujme urýchlenia kolektivizácie k zákazu námedznej práce u súkromných roľníkov, čo bol dovtedy pre Rómov tradičný spôsob obživy. Týmto spôsobom stratili Rómovia posledné zvyšky svojej materiálnej kultúry a špecifické formy väzieb na majoritné obyvateľstvo. Celý proces povojnového vývoja, najmä zákaz kočovania (Zákon č. 74 z roku 1958 *„O trvalom usídlení kočujúcich a polokočujúcich osôb“*, ktorý natrvalo zamedzil pohyb dovtedy kočovných olašských Rómov), ničenie rómskych osád a násilný rozptyl znamenal pre Rómov rozklad ich kultúrnych, morálnych a etických hodnôt. Tradičnú rodinnú solidaritu a komunitné väzby štát narušil a nahradil ich neudržateľnou a nezdravou závislosťou na štátnom paternalizme.

Snahy o asimiláciu Rómov v období socializmu mali na Rómov strednej a východnej Európy transformačný vplyv. Legislatíva presadzujúca násilnú integráciu zároveň zabezpečovala usadeným Rómom prácu, bývanie a základné vzdelanie, preto je výsledný efekt zmiešaný⁴. Celkovo socialistický režim uspel v zlepšení životných podmienok Rómov zlepšením prístupu k bývaniu, práci a vzdelávaniu. Na druhej strane však tieto iniciatívy vytvorili nové rozdelenie medzi Rómami a štátom, Rómami a majoritnou populáciou. Toto

³ CROWE, D.M.: *A history of the gypsies of Eastern Europe and Russia*. New York 1995.

⁴ V oblasti vzdelávania bol počas socializmu dosiahnutý podstatný pokrok v počte Rómskych detí prihlásených do škôl. V Československu bol vďaka kampani dosiahnutý nárast počtu Rómskych detí v predškolských zariadeniach z 10% začiatkom 70.-tych rokov 20. storočia na 59% do roku 1980. V tom istom období sa počet Rómov absolvujúcich povinnú školskú dochádzku zvýšil zo 17 na 26% a gramotnosť dospelých dosiahla 90%. Zdroj: Ringold, D.: *Roma and the transition in Central and Eastern Europe: Trends and Challenges*. 2000 The International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank. Washington, D.C., s. 4-6.

rozdelenie bolo ešte zosilnené absolútnou neúčast'ou samotných Rómov na tvorbe legislatívy a jej implementácii.

Rómovia v Európe a na Slovensku v súčasnosti

V európskom priestore, ktorý funguje na báze národných štátov, je vymedzenie životného priestoru Rómov a ich začlenenie do spoločenských štruktúr a politického a právneho poriadku problematické. Rómska populácia je v Európe nerovnomerne rozmiestnená, pričom nemá jeden materský štát. Vytvára tak skutočnú európsku menšinu, ktorá sa však nezhoduje s definíciami, ktoré sa dajú použiť pre národnostné alebo jazykové menšiny.⁵ Preto sa o Rómoch hovorí často ako o „neviditeľnej menšine“.

Odhaduje sa, že v Európe žije 7-9 miliónov Rómov⁶. Približne 70 percent tejto populácie žije v krajinách strednej a východnej Európy a bývalého Sovietskeho Zväzu. Krajina s najväčšou rómskou populáciou je Rumunsko, kde je odhadovaná takmer na 2 milióny. V roku 2001 tu bola polovica rómskej populácie negramotná. Veľká rómska populácia medzi 400 000 a milión Rómov žije v susediacich krajinách Maďarsko, Bulharsko, Slovensko, Turecko, Srbsko a Čierna Hora. V Bulharsku 90% z približne polmilionovej rómskej populácie nemá skončené základné školské vzdelanie. V západnej Európe veľká populácia Rómov žije v Španielsku (odhadovaná na 750 000), vo Francúzsku (310 000), v Nemecku (120 000) a v Taliansku (100 000). Vo všeobecnosti sa považujú tieto počty za podceňované.⁷ V strednej a východnej Európe podiel Rómskej populácie na majoritnej populácii dosahuje od 9 do 11 percent v Bulharsku, Macedónsku, Rumunsku a na Slovensku.⁸

Na teritóriu Slovenskej republiky sú Rómovia v súčasnosti druhou najpočetnejšou minoritou (po maďarskej menšine) a svojim podielom na ostatnom obyvateľstve posúvajú Slovensko po Rumunsku a Macedónsku na 3. miesto v Európe. Podľa informácií Rómskej tlačovej agentúry, z 320000 Rómov oficiálne žijúcich na Slovensku v roku 2005, polovica žije

⁵ Pozri text prijatý Parlamentným zhromaždením Rady Európy, 2.2.1993 (24.zasadanie), Odporúčanie 1203 (1993).

⁶ Zdroj: Ringold, D.: Roma and the transition in Central and Eastern Europe: Trends and Challenges. 2000 The International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank. Washington, D.C. V publikácii vydané v roku 1995 Radou Európy "Rómovia, Cigáni, Kočovníci" od Jean-Pierre Liégeois sa uvádza počet Rómov a kočovníkov v Európe medzi 7 a 8,5 milióna. V iných odborných článkoch je však uvádzaný počet až 15 miliónov Rómov. Porovnaj: "Medzinárodná dimenzia riešenia rómskeho problému a úloha Rady Európy" In: *Listy SFPA*. Téma čísla: Rómovia a európska integrácia. Bratislava : Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, 2003, s. 20-22, september – október.

⁷ RINGOLD, D.: Roma and the transition in Central and Eastern Europe: Trends and Challenges. 2000 The International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank. Washington, D.C. s.3-4

⁸ RINGOLD, D.: Roma and the transition in Central and Eastern Europe: Trends and Challenges. 2000 The International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank. Washington, D.C. s.1

výlučne v rómskom prostredí. Z nich okolo 50000 žije v segregovaných rómskych osadách, často bez vody a elektriny. Z Rómov žijúcich na Slovensku je v priemere 70% nezamestnaných. Na Slovensku je ako v jedinej európskej krajine od roku 1998 zavedená funkcia splnomocnenca vlády pre rómske komunity na riešenie problémov rómskej menšiny. Autorka článku si však vzhľadom na frekventované nedávne zmeny na poste splnomocnenca a značné obmedzenie jeho právomocí dovoľuje vyjadriť obavy nad efektívnym využívaním tohto nástroja.

Rómska migrácia, jej príčiny a impulzy

Hromadná migrácia nie je u Rómov kvôli silným rodinným a komunitným väzbám neobvyklým javom a zvyčajne sa viaže k určitej zlomovej historickej udalosti pre rómsku populáciu v tej-ktorej krajine. V prvej štvrtine 15. storočia sa Rómovia dostali takmer do všetkých krajín Európy, pričom až do začiatku 16. storočia prebiehal veľký migračný pohyb skupín. Neskôr sa pohyb spomalil, mnohé rodiny obmedzili kočovný spôsob života a nakoniec sa skupiny inkorporovali do niektorého národa alebo regiónu.⁹

V každej krajine nasledovali po prvej vlne migrácie ďalšie, v závislosti od hospodársko-politického vývoja. Zatiaľčo štáty formovali rôzne nástroje a legislatívne prostriedky ako reakciu na pohyb Rómov, až v poslednom desaťročí dvadsiateho storočia sa tento problém objavil v agende nadnárodných organizácií. Rómska migrácia ako špecifický fenomén pritiahla pozornosť medzinárodného spoločenstva v období približne od roku 1997 do roku 2004. Toto obdobie sa v médiách i odborných publikáciách s témou rómskej migrácie označuje ako azylová kríza.¹⁰ Rómski žiadatelia o azyl pochádzali väčšinou z Českej republiky, Slovenska, Poľska, Rumunska a malý počet aj z Maďarska. Počet slovenských žiadateľov o azyl v rokoch 1998 - 2001 v európskych krajinách prekročil 15000.¹¹ Na rozdiel od predchádzajúcich vln rómskych migrantov, ktorí ako dôvod žiadosti o azyl uvádzali všeobecné porušovanie ľudských práv a politickú krízu v ich krajine pôvodu, Rómovia z novej vlny migrácie uvádzali medzi dôvodmi prenasledovanie výlučne na základe ich rómskeho pôvodu. Tento fakt zaradil ich žiadosti o azyl do osobitnej kategórie a vyvolal politickú debatu na medzinárodnej úrovni, obzvlášť vrámci Organizácie pre Bezpečnosť a

⁹ LIÉGEOIS, J.-P.: *Rómovia, Cigáni, Kočovníci. Dejiny a súčasnosť v Európskom kontexte*. Bratislava 1995.s. 19-24.

¹⁰ KLÍMOVÁ, I.: *The current academic debate on the political aspects of Romani migration and asylum seeking*. In: Guy, W., Uherek, Z., Weinerova, R.: *Roma Migration in Europe: Case studies*. Praha, 2000, s.12.

¹¹ VAŠEČKA, M.: *Problematika migrácie Rómov do krajín EÚ*. In: Kollár, M. - Mesežnikov, G. (ed): *Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava 2002, s. 233.

Spoluprácu v Európe (OBSE).¹² Zvýšená rómska migrácia bola príčinou zmeny imigračnej politiky medzi štátmi západnej a východnej Európy¹³, keďže krajiny reagovali zavádzaním vízovej povinnosti v dôsledku neschopnosti vyrovnáť sa s náporom rómskych migrantov.

Rómski žiadatelia o azyl sú často motivovaní k migrácii viacerými faktormi a rôzne skupiny Rómov migrujú z rozličných dôvodov.¹⁴ Všetky dôvody však spája spoločný determinant: znevýhodnená situácia Rómov v strednej a východnej Európe v kombinácii s obmedzeniami legálnej migrácie.¹⁵

Historické faktory ovplyvňujúce rómsku migráciu

Migrácia bola v priebehu histórie Rómov bežnou životnou stratégiou zabezpečujúcou prežitie komunity. Argument vysvetľujúci rómsku migráciu ako vyjadrenie nomádskych tradícií však neobstojí vzhľadom na skutočnosť, že väčšina rómskych žiadateľov o azyl žila usadeným spôsobom života. Okrem bežne uvádzaných externých faktorov rómskej migrácie¹⁶, akademici identifikujú vnútrokomunitné javy, ktoré podporujú migráciu Rómov, ako napríklad hlboko vkorenené postoje ako nedostatok dôvery v a neidentifikáciu sa s majoritnou spoločnosťou a jej inštitúciami a špecifickými opatreniami v krajine pôvodu.

Sociálno-politické faktory ovplyvňujúce rómsku migráciu

Z výsledkov výskumov, ako aj z rozhovorov so samotnými Rómami vyplýva, že dominujúcim impulzom k migrácii je pocit diskriminácie v súčinnosti s nedôverou k majorite a jej inštitúciám zo strany príslušníkov rómskej menšiny. Okrem iných faktorov neefektivita existujúcich adaptačných alebo rozvojových stratégií (rekvalifikácia, zvýšenie kvalifikácie, podnikanie, odchod za prácou a podobne) ponúkaných majoritou bola príčinou, pre ktorú Rómovia radšej volili únikovú stratégiu migrácie.

Ekonomické faktory ovplyvňujúce rómsku migráciu

Problém Rómskej migrácie bol vo veľkej miere zapríčinený rozdielom v príjmoch medzi štátmi EÚ a novopristupujúcimi krajinami, ako aj zhoršením sociálno-ekonomickej situácie Rómov v štátoch strednej a východnej Európy po roku 1989. Závěry výskumu

¹² KLÍMOVÁ, I.: *The current academic debate on the political aspects of Romani migration and asylum seeking*. In: Guy, W., Uherek, Z., Weinerova, R.: *Roma Migration in Europe: Case studies*. Praha, 2000, s.11.

¹³ RINGOLD, D.: *Roma and the transition in Central and Eastern Europe: Trends and Challenges*. 2000 The International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank. Washington, D.C. s. 8

¹⁴ K tomuto záveru prišiel výskum uskutočnený Medzinárodnou Organizáciou pre Migráciu v rôznych krajinách a International Centre for Migration Policy Development (ICMPD), ako bolo vyhlásené na International Consultation on Roma Refugees and Asylum Seekers vo Warsawe, 23. októbra 2000.

¹⁵ European Roma Rights Centre, 1999.

¹⁶ Pozri tiež Červeňák (2000: 52) pre detailný zoznam príčin súvisiacich s rasovou diskrimináciou, sociálnou a ekonomickou situáciou a ďalšími faktormi.

Medzinárodného Centra pre vývoj migračnej politiky (ICMPD – International Centre for Migration Policy Development) poukazujú na skupiny rómskych migrantov pochádzajúcich väčšinou zo strednej spoločenskej triedy, ktorí využívali azylový systém ako spôsob vstupu do EÚ z krajín, ktoré ešte neboli jej členmi, na zlepšenie svojej ekonomickej situácie. ICMPD považuje túto migráciu za čisto ekonomickú a vníma ju ako zneužívanie azylového systému, ktoré navyše stigmatizuje všetkých rómskych žiadateľov o azyl, podnecujúc hostiteľské krajiny k prijímaniu opatrení, ktoré smerujú k diskriminácii pravých rómskych žiadateľov o azyl a znižujú pravdepodobnosť akceptácie ich žiadosti.

Riešenie rómskej problematiky v EÚ

Realita existencie skutočnej európskej dimenzie riešenia problematiky rómskej minority je spochybňovaná neexistenciou praktických nástrojov na usmerňovanie menšinovej politiky na európskej úrovni. Napríklad Európska komisia má v tejto oblasti len obmedzené právomoci, skutočné rozhodovacie a zákonodárne právo, a teda aj menšinová politika smerujúca k realizácii pozitívnych, kolektívnych práv národnostných či etnických menšín, leží v rukách vlád jednotlivých štátov EÚ.

Ako reakciu na uvedenie si potreby sociálnej inklúzie Rómov, Rada Európskej Únie vyhlásila rok 2010 za rok boja proti chudobe a sociálnej inklúzii.¹⁷ Prichádza práve v polovici obdobia realizácie projektu Desaťročie rómskej inklúzie spusteného v roku 2005 Európskou Úniou, Svetovou bankou, Inštitútom otvorenej spoločnosti a vládami ôsmich krajín: Bulharska, Chorvátska, Českej republiky, Maďarska, Macedónska, Rumunska, Slovenska, Srbska a Čiernej Hory.

Nástroje na riešenie problematiky Rómov a ich inštitucionálne zastúpenie na európskej úrovni

Po pristúpení krajín strednej a východnej Európy v roku 2004 a 2007 sa rómska populácia v EÚ viac ako stonásobila a potreba jej riešenia na európskej úrovni sa ukázala urgentnejšia ako kedykoľvek predtým. Michal Vašečka zastáva názor, že tlak EÚ na národné vlády krajín strednej a východnej Európy v oblasti implementácie riešenia rómskej otázky by

¹⁷ www.euractiv.sk: *Rok 2010 zrejme v znamení boja proti chudobe a sociálnej exklúzii*. 2.10.2008 <http://www.euractiv.sk/socialna-politika/clanok/rok-2010-zrejme-v-znameni-boja-proti-chudobe-a-socialnej-exkluzii>.

mal byť zachovaný, ale dodáva, že tento tlak má byť vykonávaný len v kontexte partnerstva a musí byť spojený s finančnou a nefinančnou podporou zo strany EÚ.¹⁸

Rómska problematika je na európskej úrovni zastrešená viacerými inštitúciami. Medzi najvýznamnejšie patrí Európska Komisia, ktorá pomáha vnútroštátnym orgánom vo využití štrukturálnych fondov s cieľom podporiť začlenenie Rómov, ako i ostatných znevýhodnených skupín, snaží sa zabezpečiť výmenu osvedčených postupov, koordináciu politik a dialóg s expertmi a medzinárodnými organizáciami, ktoré pracujú v prospech začlenenia Rómov, udržiava pravidelné vzťahy s Radou Európy, OBSE a Svetovou bankou.¹⁹ Ako reakciu na fakt, že etnický konflikt je v súčasnosti jedným z hlavných zdrojov násillia v Európe, Konferencia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (KBSE, dnes OBSE - Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe) v roku 1992 vytvorila post Vysokého komisára pre národné menšiny so sídlom v Haagu. Štáty OBSE v roku 1994 odsúhlasili vytvorenie Kontaktného bodu pre Rómov a Sinti, ktorý je hlavnou štruktúrou OBSE pre podporu vládam v implementácii ich záväzkov ohľadne práv Rómov a Sinti.

Štrukturálne fondy Európskej Únie vrátane Európskeho Sociálneho Fondu (ESF) a predvstupové fondy sú najvýznamnejšími finančnými nástrojmi EÚ na prekonávanie exklúzie Rómov. Európsky parlament hrá dôležitú úlohu pri ochrane práv menšín vrátane Rómov, ktorá je posilnená prítomnosťou poslancov z rómskej komunity v parlamente.

Rada Európy bola jedna z prvých externých inštitúcií reprezentujúcich rómsku menšinu na európskej úrovni a predstavuje cenný zdroj údajov a dokumentov týkajúcich sa rómskej problematiky na európskej úrovni. *Odporúčanie (2008)5 o Rómoch a/alebo kočovníkoch v Európe*, ktoré prijal Výbor ministrov Rady Európy 20. februára 2008 poskytuje jasné smernice pre vytváranie národných stratégií pre Rómov so zameraním na aktívnu účasť rómskych a kočovníckych komunít na príprave, implementácii, monitorovaní a hodnotení opatrení, ktoré sa ich týkajú.²⁰ Okrem tohto odporúčania prijala RE niekoľko významných vyhlásení a odporúčaní ohľadom menšín²¹, vrátane odporúčaní týkajúcich sa špeciálne Rómov.²²

¹⁸ VAŠEČKA, M.: *Rómovia – najväčšia výzva na ceste Slovenska k clenstvu v Európskej Únii*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2000, s. 13-14.

¹⁹ ŠPIDLA, V.: prejav v Európskom parlamente 27.4.2005, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20050427+ITEM-008+DOC+XML+V0//SK&language=SK>.

²⁰ Informačný portál Rady Európy: <http://www.radaeuropy.sk/?2008-04-08>

²¹ Medzi najvýznamnejšie patrí *Odporúčanie parlamentného zhromaždenia Rady Európy 1134 (1990) o právach menšín*.

²² *Rezolúcie 125 (1981), 16 (1995) a 249 (1995) a Odporúčanie 11 (1995) Kongresu miestnych a regionálnych samospráv Rady Európy o situácii Rómov v Európe, Odporúčania 563 (1969) a 1203 (1993) Parlamentného*

Hlavným nástrojom EÚ zameraným na zlepšenie situácie menšín v Európe je dokument Rady Európy *"Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín"* prijatý v roku 1995. Okrem tohto dohovoru sa legislatíva týkajúca sa Rómov opiera o *Európsku sociálnu chartu* Rady Európy z roku 1961 (článok 16), jej dodatkový protokol z roku 1988 (článok 4) a *Revidovanú Európsku sociálnu chartu* z roku 1996 (článok 31). Ďalšie odporúčania Rady Európy a Európskej komisie sú zamerané na špecifické oblasti rómskej problematiky, ako napríklad vzdelávanie, bývanie, zamestanosť a ochrana pred diskrimináciou.²³ Právo Rómov nebyť diskriminovaný je pokryté Európskym právnym rámcom prostredníctvom *Smernice rady 2000/43/ES* z 29. júna 2000, ktorá ustanovuje zásadu rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod. Na úrovni politík bolo toto právo zahrnuté v *Akčnom programe Spoločenstva na boj proti diskriminácii (2002-2006)*, ktorý má svoj vplyv na Akčné programy jednotlivých štátov EÚ.²⁴

Jedinou paneurópskou organizáciou združujúcou rómske mimovládne organizácie, politické strany, náboženské inštitúcie a iné útvary z celej Európy je Európske Fórum Rómov a kočovníkov (European Roma and Travellers' Forum) založené Radou Európy v roku 2004. Okrem nej v právnej oblasti pôsobí Európske centrum pre práva Rómov (ERRC - European Roma Rights Centre) ako medzinárodná právna organizácia verejného záujmu zaoberajúca sa širokým spektrom aktivít zameraných na boj s protirómskym rasizmom a porušovaním ľudských práv Rómov. ERRC je spolupracujúci člen Helsinskej federácie pre ľudské práva a má poradný status pri Rade Európy, ako aj pri Ekonomickej a sociálnej rade OSN. Dve vedúce rómske medzinárodné organizácie sú Rómsky Národný Kongres (RNC) a Medzinárodná Rómska Únia (IRU).

Odporúčania na riešenie rómskej problematiky

Aktivisti a odborníci na rómsku problematiku vyzdvihujú potrebu zvýšenia aktívneho zapojenia Rómov do diania v komunitách a rozhodovacieho procesu v politických fórach a

zhromaždenia Rady Európy, ktoré sa zmieňujú o podmienkach bývania Rómov v Európe, Odporúčanie č. R (2000) 4 o vzdelávaní rómskych detí v Európe a Odporúčanie Rec (2001) 17 na zlepšenie ekonomickej situácie a zamestnanosti Rómov a kočovníkov v Európe a Odporúčanie Rec(2005)4 členským štátom na zlepšenie podmienok bývania Rómov a kočovníkov v Európe.

²³ Odporúčanie RE č. R (2000) 4 o vzdelávaní rómskych detí v Európe a Odporúčanie Rec (2001) 17 na zlepšenie ekonomickej situácie a zamestnanosti Rómov a kočovníkov v Európe; Odporúčania 563 (1969) a 1203 (1993) Parlamentného zhromaždenia Rady Európy, ktoré sa zmieňujú o podmienkach bývania Rómov v Európe; Rezolúcie 125 (1981), 16 (1995) a 249 (1995) a Odporúčanie 11 (1995) Kongresu miestnych a regionálnych samospráv Rady Európy o situácii Rómov v Európe; Všeobecné politické odporúčanie č. 3 Európskej komisie proti rasizmu a intolerancii o boji proti rasizmu a intolerancii voči Rómom a iné.

²⁴ The EU Roma Policy Coalition: *Towards an EU Roma Strategy* (bez udania roku vydania), <http://roma.wieni.be/eu-roma-strategy>.

zlepšenie a inštitucionalizáciu dialógu medzi rómskymi asociáciami, volenými rómskymi reprezentantmi a inými delegovanými expertmi z rómskych komunít. Podľa názoru rómskych reprezentantov, dotácia za účelom integrácie Rómov do majoritných spoločností by mala prúdiť priamo do rómskych komunít, alebo by mali byť rómski lídri zapojení do jej spravovania. Tiež žiadajú, aby zmeny v národnej a medzinárodnej legislatíve ohľadom poskytovania azylu, ale tiež širšej problematiky boli kompatibilnejšie so špecifickými potrebami Rómov.

Na zmenu nepriateľského vnímania Rómov väčšinou verejnosťou je potrebná advokácia a podpora anti-diskriminácie, tolerance a multikulturalizmu, ako aj vzdelávanie. Imrich Vašečka navrhuje okrem iných opatrení prehodnotiť národné prístupy k vzdelávaniu a zamestnávaniu Rómov, založiť sieť kancelárií poskytujúcich administratívne a sociálne poradenstvo zamerané na Rómov a podporiť vzdelávacie iniciatívy. Ďalším kľúčovým problémom je reforma systému sociálnej pomoci, ktorá by zlepšila stimuly pre hľadanie si práce a znížila riziko spadnutia do pasce závislosti. Odstránenie prekážok participácie na trhu práce musí byť prioritou.

Obzvlášť viditeľná je potreba lepších štatistických údajov, ktoré by uľahčili vytváranie politických opatrení, monitoring dopadu projektov a ich realistické zhodnotenie. Nevyhnutným predpokladom na zabezpečenie úspešného uvedenia opatrení do praxe je politická angažovanosť na lokálnej úrovni s väčším zapojením Rómov samotných do implementácie projektov. Je potrebné nájsť efektívnu rovnováhu medzi všeobecnými a presne zameranými iniciatívami a vyhnúť sa prekrývaniu návrhov. Rovnako sa musia ujasniť úlohy a mandát jednotlivých medzinárodných organizácií venujúcich sa rómskej problematike.²⁵

Záver

Rómovia sú minoritou roztrúsenou na území takmer celej Európy, z čoho vyplýva potreba európskeho riešenia problematiky. Pre účinné uchopenie a riešenie je však nevyhnutné vziať do úvahy špecifické podmienky každého štátu. Napriek všeobecnému vnímaniu rómskej populácie ako homogénnej, je dôležité si uvedomiť heterogénnosť jej jednotlivých podskupín a ich odlišné potreby, ktoré vyplývajú z tejto rozdielnosti a ku ktorým treba prihliadať pri formovaní akéhokoľvek politického zámeru.

²⁵ QUINTIN , O.: *Roma in an enlarged European Union* , Conference on Roma in an enlarged EU, Brussels - April 2004, http://ec.europa.eu/employment_social/speeches/2004/oq220404_en.pdf.

Napriek extenzívnemu financovaniu pokusov o riešenie rómskej problematiky zo spoločného európskeho rozpočtu, doteraz nebolo na európskej úrovni dosiahnuté jej univerzálne riešenie. Napriek tomu je neustále hľadanie spôsobov využitia európskeho prvkú v tejto problematike kľúčovým, keďže ani na úrovniach jednotlivých štátov nebol konečný úspech v podobe úplného začlenenia Rómov do spoločnosti s ohľadom na ich špecifika dosiahnutý. Európska únia môže pomôcť pri riešení rómskej problematiky nielen finančne, ale tiež zjednodušením výmeny skúseností a osvedčených postupov medzi partnermi na všetkých úrovniach. Flexibilná spolupráca na báze jasne stanovených organizačných štruktúr a efektívne rozdelenie úloh a právomocí organizácií na európskej úrovni, pod agendu ktorých patrí rómska problematika, prispeje k obmedzeniu byrokracie a zvýšeniu transparentnosti.

Výzva pre európske štáty spočíva okrem iného v zapojení Rómov ako plnohodnotných a rovnocenných partnerov do politického a sociálneho života v súlade s rešpektovaním ich odlišnej identity. Pri hľadaní riešenia je možné a potrebné využiť cenné skúsenosti získané inými menšinami v procese pozdvižnutia a presadenia vlastnej identity.

Použitá literatúra

- CROWE, D.M.: *A history of the gypsies of Eastern Europe and Russia*. New York 1995.
- ČERVENÁK, J. (Ed.): *Správa o príčinách migrácie Rómov v SR*. Viedeň, Organization for Security and Co-operation in Europe 2000.
- GUY, W.; UHEREK, Z.; WEINEROVA, R. (eds.): *Roma migration in Europe : case studies*. London 2004.
- LIÉGEOIS, J.-P.: *Rómovia, Cigáni, Kočovníci. Dejiny a súčasnosť v Európskom kontexte*. Bratislava 1995.
- QUINTIN, O.: *Roma in an enlarged European Union*, Conference on Roma in an enlarged EU, Brussels - April 2004, http://ec.europa.eu/employment_social/speeches/2004/oq220404_en.pdf
- Rada Európy: Odporúčanie 1203 (1993); Odporúčanie 1134 (1990); Rezolúcia 125 (1981); Rezolúcia 16 (1995); Rezolúcia 249 (1995); Odporúčanie 11 (1995); Odporúčanie 563 (1969); Odporúčanie 1203 (1993); Odporúčanie č. R (2000) 4; Odporúčanie Rec (2001) 17; Odporúčanie Rec(2005)4.
- RINGOLD, D.: *Roma and the transition in Central and Eastern Europe: Trends and Challenges*. The International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank. Washington, D.C. 2000.
- Svetová Banka; Nadácia S.P.A.C.E.; INEKO: *Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike*. Bratislava 2002.
- The EU Roma Policy Coalition: *Towards an EU Roma Strategy* (bez udania roku vydania), <http://roma.wieni.be/eu-roma-strategy>.
- VAŠEČKA, M.: *Rómovia – najväčšia výzva na ceste Slovenska k členstvu v Európskej Únii*.

Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2000.

VAŠEČKA, M.: *Problematika migrácie Rómov do krajín EÚ*. In: Kollár, M. - Mesežnikov, G. (ed): *Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava 2002.

www.euractiv.sk - Informačný portál o Európskej únii

www.ec.europa.eu - Informačný portál Európskej komisie

www.errc.org - Európske centrum práv Rómov

www.europarl.europa.eu/parliament.do - Európsky parlament

www.romadecade.org - Portál Dekády rómskej inklúzie 2005-2015

www.romovia.vlada.gov.sk - Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske otázky

www.osce.org - Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe

O zmenách v čínsko - severokórejských vzťahoch v 21. storočí

Ing. Nóra Szikorová

Abstrakt

Čínsko-severokórejské vzťahy po skončení Studenej vojny nadobudli nový rozmer. Zdá sa, že jediná krajina, ktorá ešte dokázala ovplyvniť konanie vlády severu Kórejského polostrova postupne stráca svoj hlas. V polovici 20. storočia bojovali obe krajiny proti spoločnému nepriateľovi a proti podobným politickým a ekonomickým ťažkostiam. V súčasnosti sa však záujmy oboch strán stále viac líšia a Čína osciluje medzi dlho udržiavaným priateľstvom a zahanbením, kvôli správaniu svojho „menšieho brata“. V prípade, že sa severokórejský model ešte udrží je nutné preskúmať jednotlivé potenciálne alternatívy, ktoré KĽDR má, v prípade že nebude nasledovať rady ponúknuté z čínskej strany.

Abstract

The relations between China and North Korea entered a new phase after the end of Cold War. It has become obvious that China, the only country that had been able to influence political moves of North Korea has been gradually losing its voice. In the middle of 20th century both countries fought common enemy and faced the same political and economic hardships. The beginning of 21st century saw divergence of the countries' interests – China has been acting with an unexpected mixture of amity and shame depending on the current acting of its “smaller brother.” Under these circumstances it is necessary to research potential alternatives of North Korean behavior in case it opts not to follow Chinese advice.

Úvod

Obdobie v dĺžke 60 rokov symbolizuje v Číne spojenie medzi minulosťou a budúcnosťou. Podľa čínskeho lunárneho kalendárneho systému to znamená uzavretie jedného cyklu. Rok 2009 predstavuje 60. výročie nadviazania diplomatických vzťahov medzi ČĽR a KĽDR a je vyhlásený za „rok čínsko-severokórejského priateľstva“. Najvyšší predstavitelia oboch krajín podnikli kroky na zintenzívnenie medzištátnych návštev a výmen v oblasti politiky, hospodárstva, kultúry, športu, technológií a vzdelávania, pričom dňa 6. októbra budú tieto aktivity zavŕšené veľkolepými oslavami.

Príčiny zmien vzťahu „dvoch bratov“

Podľa slov Mao Ce Tunga sú si Čína a KĽDR tak blízke ako „pery a zuby“ - pokiaľ sú pery preč, zuby sú vystavené chladu.¹ Od Kórejskej vojny Severná Kórea považovala Čínu za svojho „veľkého brata“, na ktorého sa mohla v prípade núdze spoľahnúť. Začiatkom 50-tych rokov, mali obe krajiny ešte veľa spoločného:

- Komunistická ideológia
- Konfuciánska tradícia
- Spoločný nepriateľ Japonsko, kvôli predošlej okupácii
- Syndróm rozštiepeného štátu
- Neboli uznávané medzinárodným spoločenstvom na pôde OSN a len niektoré štáty s nimi nadviazali diplomatické styky
- Obe bojovali na spoločnom fronte proti USA počas Kórejskej vojny

Po prehodnotení týchto spoločných pilierov ich vzťahu v súčasnom aspekte je evidentné, že už takmer žiadny nezostal alebo sa jeho charakter markantne zmenil. Zmeny v ich vzťahu začali od pádu železnej opony, keď čínska ekonomika následkami Dengových reforiem v 70-tych rokoch rástla skokovo, kým Severokórejci trpeli hladomorom a ekonomicky sa dostali na úroveň, aká bola v ČĽR počas Maových experimentov v 60-tych rokoch. Severná Kórea sa stala odkázanou na zahraničnú pomoc a Čína sa stala jej najväčším obchodným partnerom, hlavným zdrojom potravín, zbraní a energetických surovín² a zostala jej jediným priateľom.³ Rýchly rozvoj ekonomiky Južnej Kórey podnietil Peking aj Moskvu k nadviazaniu diplomatických vzťahov s ňou, k rozvoju ekonomickej spolupráce a k podpore jej členstva v OSN, čo bolo veľkým sklamaním pre Severnú Kóreu.⁴ Krajina sa okrem toho stále viac diplomaticky aj hospodársky izolovala od medzinárodnej spoločnosti vývojom vlastného jadrového programu.

¹ ZHOU, E.L.: *The Selected Works of Zhou Enlai* [Cit. 5.9.2009]. Dostupné na <http://www.china.org.cn/e-America/historical/zhou.htm>.

² Podľa údajov SB po rozpade ZSSR, Čína pokrýva takmer 90% severokórejského importu energetických surovín a 40% importu potravín. Článok dostupný na <http://www.worldbank.org/html/prddr/trans/marapr98/pgs21-23.htm> [5.9.2009].

³ Gorbačovove ekonomické reformy (perestrojka) a politická liberalizácia (glasnosť) dopomohli k vylepšeniu vzťahov Sovietskeho zväzu s KR, Čínou a Japonskom a zároveň podkopali strategické a ideologické spojenectvo so Severnou Kóreou. Politický nesúlad medzi Moskvou a Pchjongjangom vyvrcholil po olympijských hrách v Soule (1988), čoho následkom bol radikálny pokles zahraničného obchodu medzi týmito dvomi krajinami.

⁴ Dôvody pre rozhodnutie Číny nadviazať diplomatické styky s Južnou Kóreou v roku 1992 sú detailne vykreslené v diele: Davida Lamptona: „The making of Chinese Foreign and Security Policy in the Era of Reform 1978-2000“.

Po smrti Kim Ir Sena vyjadrila ČĽR nespokojnosť s feudalistickým štýlom dynastického nástupu jeho syna do vedenia štátu. Podľa Maových slov je „transfer moci založený na dedení proti zásadám komunizmu.“⁵

Jadrová kríza a utajovaný uránový program, odstúpenie KĽDR od Zmluvy o nešírení jadrových zbraní (Non Proliferation Treaty) len pridal k frustrácii Pekingu. Ich vzťahom otriasol aj čínsky súhlas s rezolúciou BR OSN č. 1718, ktorá uvalila sankcie na Pchjongjang po prvom nukleárnom teste v októbri 2006 ako aj sankcie, dopĺňajúce túto rezolúciu, vydané po ďalšom teste dňa 25. mája 2009.⁶

Ako Severná Kórea ohrozuje Čínu

To, že Čína sa snaží presadiť ako potenciálna veľmoc v globálnej ekonomike, potvrdzuje aj jej členstvo v takmer všetkých veľkých medzinárodných organizáciách, vrátane WTO, MMF, SB, či organizácia LOH v roku 2008. Bushovo používanie pojmu „strategický partner“ miesto „strategický súper“ v súvislosti s ČĽR tiež svedčí o tom, že krajina je dôležitým aktérom medzinárodných vzťahov. Správanie sa jej „menšieho brata“ - KĽDR ju zahanbuje. Hoci je len veľmi málo pravdepodobné, že by KĽDR na Čínu zaútočila, môže vyprovokovať situáciu, ktorá ohrozí postavenie a záujmy Číny, a to v nie malej miere.

Prvotnou hrozbou sú zbrane hromadného ničenia. Čína je obklopená štátmi, ktoré ich vlastnia (Rusko, Pakistan, India, KĽDR). Kim Čong Il ich nemá dôvod použiť proti Číne, ale nedá sa vylúčiť táto hrozba v budúcnosti pri jeho nepredvídateľnom konaní. Stabilita je nevyhnutná, ak sa Čína chce naďalej rozvíjať vzhľadom na to, že krajina je vo veľkej miere závislá na medzinárodnom obchode.⁷ Vojná v regióne, by bola pre čínsky hospodársky rozmach devastujúca aj bez jej priamej účasti v nej, pretože by sa začali preteky v zbrojení, boli by ohrozené obchodné vzťahy s okolitými krajinami, ako aj domáca politická stabilita a postavenie Komunistickej strany Číny, ktorej vláda je v súčasnosti populárna práve tým, že sa jej darí rozvíjať ekonomiku. Prítomnosť amerických vojsk na čínskych hraniciach, preteky v zbrojení a vývoj jadrových zbraní v Japonsku a Južnej Kórei (nehovoriac o Taiwane) sú pre vládu ČĽR neželateľné.

Otvorený konflikt na kórejskom polostrove by mal dopady na ekonomiku Číny.

⁵ YOU, J.: China and North Korea: A Fragile Relationship of Strategic Convenience, 2001, s. 389.

⁶ Sankcie vzťahujúce sa na májový test boli prijaté 12. júna 2009 v rezolúcii BR OSN č. 1874. Text je dostupný na <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/368/49/PDF/N0936849.pdf?OpenElement>.

⁷ Závislosť krajiny na zahraničnom obchode vyjadruje ukazovateľ FTDR (Foreign Trade Dependency Ratio), ktorý sa vypočíta ako pomer celkového objemu zahraničného obchodu a celkového HDP. Podľa štatistických údajov WTO dostupných na stránke.

<http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Language=E&Country=CN> je tento ukazovateľ za roky 2005-2007 až 71,3%.

V provinciách Jilin, Liaoning a Helongjiang, ktoré sa nachádzajú v bezprostrednej blízkosti KĽDR sa koncentruje veľká časť ťažkého priemyslu. Tieto provincie sú lákadlami PZI a vo veľkej miere sa podieľajú na produkcii čínskej ropy. Vojenský konflikt by nielen odradil investorov a narušil infraštruktúru, ale zvýšil by disparity a sociálnu nestabilitu medzi jednotlivými čínskymi provinciami, ktoré sa vláda snaží eliminovať.

Vojna a sankcie uvalené na KĽDR, ktoré sťažujú život Severokórejcov vyvolávajú zvýšenie počtu utečencov. Tí stavajú krajinu do nepríjemnej pozície medzi svojim starým spojencom a globálnou spoločnosťou. Za svoj sľub Kimovi o repatriácii severokórejských utečencov čelí Čína ostrej kritike, pretože po ich návrate do KĽDR sú kruto potrestaní, častokrát spolu s celou rodinou. Severokórejskí utečenci sa len ťažko dokážu asimilovať v severovýchodných provinciách ČĽR Jilin a Liaoning a pri eventuálnej záplave krajiny nimi vzniká hrozba zvýšenej kriminality, nezamestnanosti a z toho vyplývajúcich nepokojov v tejto časti krajiny. Sú dôvodom finančnej pomoci, ktorú Čína poskytuje Severnej Kórei: „Buď pošleme potraviny do Severnej Kórey alebo oni pošlú utečencov k nám. Tak či onak ich krmíme. Je pre nás výhodnejšie ich kŕmiť v Severnej Kórei než v Číne,“ tvrdí jeden čínsky manažér.⁸

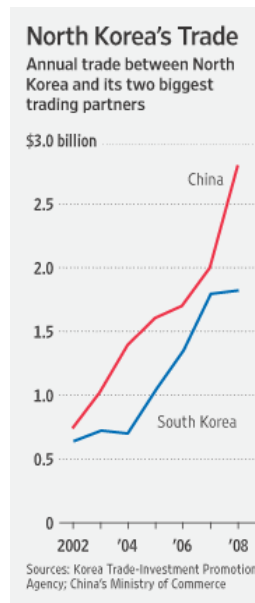
Výhody pre Čínu

Pre Čínu sú dobré vzťahy so Severnou Kóreou výhodné z viacerých hľadísk. Zmenil sa charakter nenávratnej a nezištnej pomoci poskytovanej počas Studenej vojny a ČĽR začala investovať do priemyslu v KĽDR, čím ju núti k prevzatiu základných prvkov kapitalizmu. Narastá počet firiem investujúcich v Severnej Kórei, ktoré vďaka dobrým vzťahom oboch vlád dostávajú ústupky v podobe zvýhodnených obchodných podmienok.⁹ Investičné projekty zahŕňajú oblasti výroby potravín, ľahkého priemyslu, elektroniky, farmácie a chemického priemyslu. Hodnota čínskeho obchodu a investícií v Severnej Kórei v súčasnosti predstavuje 2 miliardy USD za rok 2008.¹⁰

⁸ LAMPTON, D.M – EWING, R.D.: The U.S.- China Relationship Facing International Security Crises: Three Case Studies in Post-9-11 Bilateral Relations, 2004, s. 70.

⁹ Je nutné pripomenúť, že niektoré čínske investície doplatili na zlé potravinové podmienky v KĽDR kvôli nízkej produktivite podvyživených pracovníkov. Z toho dôvodu začali poskytovať adekvátnu výživu pre pracovníkov.

¹⁰ Zdroj: DEMICK, B.: China debates its bond with North Korea, 2009. [Cit. 15.6.2009] Dostupné na <http://www.latimes.com/news/nationworld/nation/la-fg-china-korea27-2009may27,0,4005894.story>.

Graf 1. Obchod KĽDR s ĆLR a Juŕnou Kóreou
<http://online.wsj.com/article/SB124353389041863413.html>

KĽDR je okrem toho nárazníkovým pásmom medzi Ćínskymi hranicami a Juŕnou Kóreou, v ktorej je zastúpená 29-tisícová americká armáda, ako aj ochranou proti prípadnej expanzii Japonskej armády. Podľa slov Shen Ding Liho, profesora na Inŕtitúte pre medzinárodné ŕtúdie na univerzite Fudan v Œanghaji, „toto dovoľuje Ćíne zníŕit' svoje vojenské nasadenie v severovýchodnej Ázii a zamerať sa na problematiku nezávislosti Taiwanu.“¹¹

To, ŕe Ćína sa zatiaľ neplánuje úplne otoĕit' chrbtom ku KĽDR a dokazuje medzi inými aj jej postoj k rezolúciám BR OSN ĕ. 1718 a ĕ. 1874, ktoré boli prijaté až po niekoľkých revíziách na ŕiadosť Ruska a ĆLR o vypustenie ĕlánkov o tvrdých ekonomických sankciách. Podľa slov Seliga S. Harrisona, programového riaditeľa pre Áziu v Centre pre medzinárodnú politiku, robí Ćína len to, ĕo je skutočne nutné a ani o krok viac. Nemá v záujme ohroziť vzájomne prospešný obchod s KĽDR. Ekonomickú závislosť dokazujú ŕtatistické údaje, podľa ktorých je ĕínsky export do KĽDR 2,03 mld. USD, kým import z KĽDR do Ćíny predstavuje 750 miliónov USD.¹²

Hranice ĕínskeho vplyvu

Zaĕiatok 21.-ho storoĕia dokázal, ŕe ĆLR už viac nie je do detailov zasvätená do jadrového programu a plánov Pchjongjangu. Pre KĽDR znamená produkcia jadrových zbraní

¹¹ SHEN D.,L.: North Korea's Strategic Significance to China, 2006. [Cit. 15.6.2009] Dostupné na http://www.wsichina.org/cs4_2.pdf.

¹² BAJORIA, J.: The China-North Korea Relationship, 2009. [Cit. 6.9.2009] Dostupné <http://www.cfr.org/publication/11097/>.

a balistických striel prísun financií zo zahraničia: na jednej strane z predaja častí svojho jadrového arzenálu iným krajinám, na druhej strane z taktického vyhrážania sa „Západu“ za účelom získania medzinárodnej pomoci a ústupkov. Touto stratégiou sa im zatiaľ podarilo získať výstavbu dvoch ľahkovodných reaktorov, rakiet na kozmický výskum, miliardu dolárov od USA na ukončenie predaja rakiet krajinám ako Irán, Líbya a Pakistan, či ekonomickú pomoc od Južnej Kórey.

Avšak vyššie uvedená skutočnosť, že Čína zabezpečuje 90% energetických surovín a 40% potravinových zásob KĽDR je nezanedbateľná. Po oznámení Kim Čong Ila, že krajina vlastní zbrane hromadného ničenia Čína zastavila na 3 dni prílev ropy do Kórey. Taktiež vyjadrila svoj nesúhlas po prvom severokórejskom nukleárnom teste v októbri roku 2006. V porovnaní s obdobím Kórejskej vojny, v súčasnosti nie je možné jednoznačne vyhlásiť, že tieto dva štáty sú spriateléné. Ani jedna strana nevie, čo má očakávať od tej druhej. Kvôli rozdielnym politickým a ekonomickým ambíciám a prostriedkom na ich dosiahnutie, ani jedna strana už nedokáže ovplyvniť konanie tej druhej do takej miery, ako to bolo v minulosti.

Tab. 1 Ciele Číny a KĽDR v 50-tych rokoch

	Čína	KĽDR
Nezávislosť a jednota krajiny	Tibet, Ujgursko, Taiwan, Mandžusko	Kóreská vojna na zjednotenie polostrova
Ekonomická prosperita bez prvkov kapitalizmu	Reformy a päťročné plány na rozvoj krajiny	Reformy pre ekonomický a vojenský rast krajiny

Zdroj: vlastné spracovanie

Napriek ich dlhodobému spojenectvu, odborníci tvrdia, že Čína nemá veľký vplyv na KĽDR. Daniel Pinkston, odborník na severovýchodnú Áziu v medzinárodnej mimovládnej organizácii International Crisis Group, tvrdí, že „Američania majú vo všeobecnosti tendenciu nadhodnotiť vplyv Číny na Severnú Kóreu.“¹³ V rovnakom duchu sa vyjadrujú aj čínsky experti na KĽDR: „Máme nejaký vplyv, ale nemáme taký druh vzťahu, kde by sme mohli Kimovi nariadiť čo má robiť. Nech mu povieme čokoľvek, on nepočúva. Ak sa mu vyhrážame, počúva ešte menej.“¹⁴

Okrem toho, na základe *Sino-severokórejskej zmluvy o priateľstve, spolupráci*

¹³ BAJORIA, J.: The China-North Korea Relationship, 2008. [Cit. 15.6.2009] Dostupné na http://www.cfr.org/publication/11097/chinanorth_korea_relationship.html.

¹⁴ PAN, P. P.: China Treads Carefully Around North Korea, 2003, s.14.

a vzájomnej pomoci z roku 1961¹⁵, je Čína povinná podporiť Severnú Kóreu v prípade nevyprovokovaného útoku na ňu. S veľkou pravdepodobnosťou si Čína vysvetlí tento záväzok vlastným spôsobom, ktorý bude v danej chvíli výhodný pre jej politiku. Na základe správ vo Financial Times v roku 2003 Peking už požiadal o prerokovanie tejto zmluvy, avšak Severná Kórea naznačila, zatiaľ nenadišiel vhodný čas.¹⁶ Predpokladá sa, že Peking podnikne kroky, ktoré zabránia náhlemu pádu severokórejského režimu, a že má pripravené plány o eventuálnom vyslaní vojsk na udržanie poriadku v prípade rozšírenia vojenského násillia na polostrove.

Pohľad KĽDR

Pri súčasnom tempe rozvoja Číny a postavenia, ktoré nadobúda na medzinárodnej scéne je jej postoj dôležitý aj v problematike severokórejského jadrového programu. Nutná je nielen analýza čínskych záujmov pri tejto otázke, ale aj pohľad a možnosti KĽDR za účelom zachovania ich primárnych ambícií. Hoci ciele oboch krajín sa dotýkajú ekonomických a bezpečnostných otázok, spôsob ich dosiahnutia je divergentný:

Tab 2. Súčasný ciele ČĽR ČĽR

Cieľ	Spôsob dosiahnutia cieľa
Ekonomický rozvoj	Liberalizácia trhu, domáce a zahraničné investície, vstup do medzinárodných ekonomických zoskupení, modernizácia
Bezpečnosť	Členstvo a spolupráca s medzinárodnými organizáciami v oblasti bezpečnosti, diplomatické styky, jadrový arzenál
Teritoriálna jednota	Rokovania a dohody, obchod, investície, pomoc

(Zdroj: Vlastné spracovanie)

¹⁵ Zdroj: Treaty of Friendship, Coóperation and Mutual Assistance Between the People's Republic of China and the Democratic Peoples's Republic of Korea, 1961, s. 5.

¹⁶ BROOKE, J.: Old Allies Turn Up Heat on North Korea, 2003.

Tab 3. SúčasnÉ ciele KLDR

Cieľ	Spôsob dosiahnutia cieľa
Ekonomická stabilita	Ilegálne obchody, zahraničná pomoc, vydieranie
Udržanie režimu	Investície do armády, jadrový arzenál

(Zdroj: Vlastné spracovanie)

Dôvod, prečo sa Čína snaží presvedčiť svojho suseda na otvorenie ekonomiky je evidentný: zníži sa tým finančná a materiálna pomoc, ktorú vlieva na sever kórejského polostrova a rozšírili by sa nové myšlienky, ktoré by mohli podnietiť Kima vydať sa cestou reforiem. V prípade, že by sa krajina začala ekonomicky približovať k Južnej Kórei, mohlo by rýchlejšie dôjsť k zjednoteniu polostrova. Kim zatiaľ neprejavil ochotu zmeniť systém krajiny a je veľmi málo pravdepodobné, že by náhle začal reformovať krajinu podľa čínskeho vzoru. Otázkou je, aké ďalšie alternatívy má, predovšetkým v oblasti bezpečnosti, potenciálnych nových strategických partnerov a zohľadniac aj radikálne upadajúcu úroveň hospodárstva.

JadrovÉ zbrane KLDR a úloha Číny

Na základe správy Inštitútu pre medzinárodné štúdie v Monterey, ČĽR prispela do určitej miery k nadobudnutiu jadrových zbraní KLDR. Začiatkom 50-tych rokov poskytla jadrový tréning severokórejským vedcom, ktorý pokračoval aj v 70-tych rokoch. Podľa Oberdorfera, ak sú správy tohto inštitútu pravdivé, Čína nesie určitú zodpovednosť za jadrový program Severu, kľúčovú rolu má však Rusko, Francúzsko a Rakúsko, ktorí poskytli KLDR technológie v minulých desaťročiach.¹⁷ Počas 90-tych rokov sa Čína dištancovala od diskusií o severokórejskom jadrovom programe. Nenaliehala, aby sa KLDR vzdala svojho atómového arzenálu, a taktiež sa nestala ani členom Organizácie pre energetický rozvoj na Kórejskom polostrove KEDO. Čína sa začala angažovať do tejto problematiky až po tom, ako USA odvrátili svoju pozornosť od tejto časti sveta po teroristických útokoch 11.septembra v roku 2001. Úspechom bolo trojstranné stretnutie v roku 2003, po ktorom nasledovala séria šesťstranných rokovaní o kórejskom jadrovom programe. Ich pozitíva vidí americký veľvyslanec v KR Christopher R. Hill aj v inej oblasti. V jednom interview sa vyjadril, že celý proces šesťstranných rokovaní priblížili USA a Čínu k sebe viac, než akýkoľvek iný

¹⁷ Zdroj: OBERDORFER, D.: The Two Koreas, 2001, s. 254.

proces.¹⁸

Otázkou naďalej zostáva, či Severná Kórea znamená skutočnú hrozbu pre medzinárodné spoločenstvo a či použije jadrové zbrane, ktoré má. Dá sa očakávať, že Kim nezaútočí dovtedy, kým analýzy a kalkulácie jeho a jeho poradcov nevyjdú v jeho prospech. Dĺžka tohto obdobia je však nepredpovedateľná.

Ekonomický rozvoj KĽDR

Semiautarkia, ktorá je vytvorená na severe kórejského polostrova je jednou z hlavných príčin ekonomických problémov, ktorým krajina čelí. Napriek tomu, že Čína sa snaží pomôcť rozvoju ekonomiky KĽDR rôznymi investičnými projektmi, ktorých hodnota je viac než 150 miliónov dolárov ročne¹⁹ a presahujú 70% celkových zahraničných investícií Severnej Kórey²⁰, existujú pochybnosti o tom, či táto pomoc dokáže postupom času zmeniť severokórejský ekonomický model. Jedným zo základných faktorov, prečo sa ostatné štáty neangažujú do investícií v KĽDR, je nedostatok informácií o podmienkach (daňových, právnych...) a možných spôsoboch investovania v krajine, ako aj potravinový nedostatok v krajine, ktorý znižuje produktivitu pracovnej sily.

V dôsledku hladomoru v 90-tych rokoch sa odhaduje, že v Severnej Kórei zahynuli asi 3 milióny ľudí.²¹ Príčinou boli enormné vojenské výdavky, výkyvy počasia, neúrody, záplavy, nedostatok paliva na prevádzkovanie poľnohospodárskych strojov a distribúciu plodín a liekov. Rapídne klesol import ropy, zahraničný obchod sa zmenšil o polovicu, zásoby potravín stačili na zabezpečenie potrieb len 60% obyvateľstva a úroveň ekonomiky ako celku upadla o 20%.²² Krajina po prvý raz hľadala a obdržala pomoc od medzinárodných organizácií. Pomoc od organizácií ako Svetový potravinový program WFP, Organizácia pre výživu a poľnohospodárstvo FAO, Detský fond OSN UNICEF a Svetová zdravotnícka organizácia WHO predstavovala ročne niekoľko miliónov dolárov a do roku 2000 sa podarilo zabezpečiť výživu 40% obyvateľstva, čím sa skončil hladomor. Tento hladomor dokázal, že moc je pevne v Kimových rukách. Pokiaľ Pchjongjang bude dostávať dostatok zahraničnej pomoci od medzinárodných organizácií a ČĽR, je nepravdepodobné, že pristúpi k reformám. Čína síce vyjadrila nesúhlas so severokórejským postojom, ale nezastavila finančnú podporu ani po jadrovom teste dňa 25.mája 2009.

¹⁸ Zdroj: GLASER, S.B., LIANG, W.: North Korea: The Beginning of a China- U.S. Partnership? 2008, s 165.

¹⁹ Zdroj: LIMKETKAI, B.: Sino- DPRK Economic Relations: THE China Model's Role in the Hermit Kingdom 2007, s.125-137.

²⁰ Zdroj: PIAO, J.Y.: The 4th Six-Party Talks and Economic Cooperation by the International Community towards the DPRK. [Cit. 12.9.2009] Dostupné na <http://iaps.cass.cn/english/articles/showcontent.asp?id=659>

²¹ Zdroj: North Korea 'loses 3 million to famine'. 1999.

²² Zdroj: BUZO, A.: The Making of Modern Korea, 2002, s.175.

Prežitie režimu: alternatívy a ich následky

Za daných súčasných okolností, keď Čína zaznamenáva enormný ekonomický rast, Japonsko sa dožaduje vyšších právomocí v medzinárodnej spoločnosti, predovšetkým v BR OSN, Južná Kórea má silnú ekonomiku a USA smerujú svoje strategické záujmy smerom na Blízky východ, má Severná Kórea niekoľko alternatív, v závislosti od toho, do akej miery a akou metódou si chce zabezpečiť svoje bezpečnostné a ekonomické ciele.

Tab. 4 Alternatívy KĽDR v oblasti bezpečnosti**Bezpečnosť**

Alternatívy	Stratégia	Následky
Splniť záujmy Číny	Akceptovanie roly Číny na medzinárodnej scéne	Udržanie statusu quo, existencia dvoch Kórei v mieri
Pokračovanie v izolácii	Pokračovanie vývoja jadrových zbraní	Strata podpory Číny, dočasné sankcie
Krajná možnosť	Použitie jadrových zbraní	Vojna a zánik KĽDR

(Zdroj:GRZELCZYK,V.:Good or Bad Neighbors? Exploring the nature of the PRC-DPRK Relationship,Chicago, 2008)

Najmenej pravdepodobná alternatíva sa javí použitie jadrových zbraní, keďže Kim si je vedomý svojej sily a sily medzinárodného spoločenstva. Pri prípadnom použití jadrových zbraní, by sa zapojili aj iné krajiny a Kimov režim by bol zvrhnutý. Pre politické elity by mohlo byť prijateľné akceptovanie roly Číny na medzinárodnej scéne a zastavenie vývoja jadrových zbraní, čím by sa krajina dostala pod čínsky patronát. Pokračovanie vo vývoji zbraní hromadného ničenia by znamenalo uvalenie ďalších dočasných sankcií, čo nie je nový fenomén a doteraz to pozíciu severokórejského režimu neohrozilo, keďže krajina nepatrí do perimetra záujmu USA.

Tab. 5 Alternatívy KEDR v oblasti ekonomiky

Ekonomika

Alternatívy	Stratégia	Následky
Splniť záujmy Číny	Reformy podľa čínskeho modelu	Potenciálne odstránenie politickej elity
Pokračovanie v izolácii	Ekonomická izolácia	Nárast množstva jadrových zbraní, viac vyjednávania/vydierania
Krajná možnosť	Nadviazanie nových spojení s inými „extrémistickými“ krajinami	Sankcie z medzinárodného spoločenstva, zabezpečenie prežitia

(Zdroj: GRZELCZYK, V.: *Good or Bad Neighbors? Exploring the nature of the PRC-DPRK Relationship*, Chicago, 2008)

Je málo pravdepodobné, že Kim Čong Il zreformuje severokórejskú ekonomiku podľa čínskeho vzoru, keďže ani po niekoľkých pokusoch Číny presvedčiť ho o výhodách otvorenej ekonomiky, neprejavil záujem o reformy. Ohrozilo by to mocenské postavenie politických elít a to riziko zatiaľ nie sú ochotní podstúpiť. Pokračovanie v ekonomickej izolácii a vyhrážanie sa predajom zbraní hromadného ničenia ďalším krajinám doteraz živí severokórejskú ekonomiku, preto je vysoko pravdepodobná táto alternatíva. Najextrémnejšou alternatívou je formovanie nových strategických partnerstiev s krajinami, ktoré sú tiež odcudzené z medzinárodného spoločenstva. Tieto spojenectvá môžu znamenať hrozbu, predovšetkým ak sa nadviažu s teroristickými skupinami v jednotlivých štátoch a ak sa tieto vzťahy budú ignorovať a tolerovať.

Záver

Severokórejsko-čínske partnerstvo je rozporuplné, sužované vzájomnou nedôverou. Vývoj oboch krajín je v súčasnosti diametrálne odlišný z dôvodu odlišného pochopenia marxizmu a odlišných strategických záujmov, ktoré vznikli počas Studenej vojny. Obe krajiny sa sústredili na rozvoj a fungovanie vlastného štátu, na svoju domácu politiku a hospodárstvo, pričom si zvolili odlišnú cestu na naplnenie svojich cieľov. V súčasnosti sa Čína sústreďuje predovšetkým na svoj ekonomický rozvoj, bezpečnosť a teritoriálnu jednotu, čo vo veľkej miere sťažuje početnosť čínskej populácie. Reformy, ktoré Deng Xiao Ping v 80-tych rokoch zaviedol, teraz stále viac vzdávajú krajinu od komunizmu. Na druhej strane sa Severná Kórea orientuje na stabilizovanie svojej ekonomiky a udržanie režimu bez ohľadu na svoju

populáciu. Mnoho krajín by uvítalo, keby KĽDR podnikla kroky smerujúce k reformám podľa čínskeho modelu, čo by znížilo nepredvídateľnosť vlády. Je však naivné očakávať, že kvôli globálnej bezpečnosti a zníženiu utrpenia na kórejskom polostrove, Kimova vláda ohrozí svoju vlastnú existenciu reformami. Je omnoho pravdepodobnejšie, že súčasná stratégia vydierania, vďaka ktorej krajina získava finančné prostriedky, bude aplikovaná aj naďalej. Aspoň pokiaľ ostatné štáty nezmenia postoj alebo sa nerozhodnú vojensky zakročiť.

Použitá literatúra

BAJORIA, J.: *The China-North Korea Relationship*. [online] In: *Council on Foreign Relations*, 21.7.2009. [Cit. 6.9.2009] Dostupné <http://www.cfr.org/publication/11097/>

BROOKE, J.: Old Allies Turn Up Heat on North Korea. In: *Financial Times*. 19.08.2003 [Cit. 06.09.2009]

BUZO, A.: *The Making of Modern Korea*. New York: Routledge, 2002. 230 s. ISBN 0-415-23748-3

DEMICK, B.: China debates its bond with North Korea. [online] In: *Los Angeles Times*, 27.05.2009. [Cit. 15.6.2009]

Dostupné na <http://www.latimes.com/news/nationworld/nation/la-fg-china-korea27-2009may27,0,4005894.story>

GLASER, S.B., LIANG, W.: North Korea: The Beginning of a China- U.S. Partnership? [online] In: *The Washington Quarterly*, Summer 2008, 31:3, s. 165. [Cit. 12.9.2009] Dostupné na http://www.twq.com/08summer/docs/08summer_glaser-wang.pdf

LAMPTON, D. M.: *The making of Chinese Foreign and Security Policy in the Era of Reform 1978-2000.*, Stanford: Stanford University Press, 2001. 528 s. ISBN 978-0804740562

LAMPTON, D. M – EWING, R. D.: *The U.S.- China Relationship Facing International Security Crises: Three Case Studies in Post-9-11 Bilateral Relations*. Washington D.C.: The Nixon Center, 2004. 92 s. (s. 70)

LIMKETKAI, B.: Sino- DPRK Economic Relations: The China Model's Role in the Hermit Kingdom. In: *SAIS U.S.- Korea Yearbook*, Fall 2007, s.125-137.

North Korea 'loses 3 million to famine'. [online] In: *BBC News*, 17.2.1999. [Cit. 13.9.2009] Dostupné na <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/281132.stm>.

OBERDORFER, D.: *The Two Koreas: A Contemporary History*. 2. preprac. vyd. Basic Books, 2001. 496 s. ISBN 0-465-05162-6

PAN, P. P.: China Treads Carefully Around North Korea. [online] *Washington Post*, January 10, 2003, p. A14

PIAO, J.Y.: The 4th Six-Party Talks and Economic Cooperation by the International Community towards the DPRK. [Cit. 12.9.2009] Dostupné na <http://iaps.cass.cn/english/articles/showcontent.asp?id=659>

SHEN D.,L.: North Korea's Strategic Significance to China. In: *China Security*, Autum 2006. [Cit. 15.6.2009] Dostupné na http://www.wsichina.org/cs4_2.pdf.

Treaty of Friendship, Coóperation and Mutual Assistance Between the People's Republic of China and the Democratic Peoples's Republic of Korea. In: *Peking Review*, 1961, Vol. 4, no. 28, s. 5. [Cit. 6.9.2009]

Dostupné na http://www.marxists.org/subject/china/documents/china_dprk.htm

YOU, J.: China and North Korea: A Fragile Relationship of Strategic Convenience, *Journal of Contemporary China*, Vol. 10, No. 28 (august 2001), p. 389

ZHOU, E.L.: *The Selected Works of Zhou Enlai* [Cit. 5.9.2009].

Dostupné na <http://www.china.org.cn/e-America/historical/zhou.htm>

Internetové zdroje

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/368/49/PDF/N0936849.pdf?OpenElement>

<http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Language=E&Country=CN>

<http://www.worldbank.org/html/prddr/trans/marapr98/pgs21-23.htm> [5.9.2009].

Migranti v Českej republike

Ing. Lubomír Billy

Abstrakt

Predmetom článku je postavenie cudzincov v Českej republike. Čitateľ sa v ňom oboznámi so štatistickými údajmi o počte imigrantov, charakteristikou a rozdielmi medzi najpočetnejšími komunitami cudzincov v Českej republike. Autor tiež sekundárne spracoval výsledky posledného prieskumu verejnej mienky o postoji občanov Českej republiky k imigrantom. Túto kapitolu spojil aj s koncepciou vlády v oblasti migrácie. Na záver sa autor venuje aktuálnym projektom a problémom migrácie v Českej republike.

Kľúčové slová: počet cudzincov, profil komún, postoj verejnosti, prístup vlády, dobrovoľný návrat, aktuálne problémy

Abstract

The subject of the article is the position of immigrants in Czech Republic. A reader familiarizes with statistical data about number of immigrants, profile and difference of the most numerous communities of immigrants in Czech Republic. Author also secondarily processed the results of the inquiry about the attitude of citizens of Czech Republic to immigrants. This chapter he joined with the concept of government in the migration field. At the close the author goes in for current projects and problems of migration in Czech Republic.

Key words: number of immigrants, profile of communities, attitude of public, approach of government, voluntary return, current problems

Úvod

Počet cudzincov v Českej republike niekoľkonásobne prevyšuje počet cudzincov na Slovensku. Podľa posledných údajov má v súčasnosti na Slovensku trvalý alebo dočasný pobyt niečo vyše 50 000 cudzincov, v Českej republike už ich počet prekročil 450 000 a každým rokom rastie. No aj vďaka tomu je Česká republika lepšie pripravená čeliť problémom vyplývajúcich z migrácie. Česká republika je okrem toho zaujímavá i z pohľadu tisícov emigrujúcich občanov Slovenskej republiky, ktorí ju vyhľadávajú pre kvalitnejšie vzdelanie a pracovné príležitosti.

Štatistické údaje o cudzincoch v Českej republike

V porovnaní s krajinami západnej Európy je pomer migrantov k celému obyvateľstvu v Českej republike stále nízky, 4 %, čo podľa najnovších údajov českého Štatistického úradu predstavuje počet 439 762 cudzincov¹ využívajúcich trvalý alebo iný typ pobytu v krajine. No tieto čísla stúpajú v posledných rokoch výrazne. Len za posledný rok prišlo do krajiny ďalších vyše 15 000 cudzincov. Najväčšou skupinou medzi imigrantmi sú k 31.7.2009 občania Ukrajiny, vyše 133 000 (30%), nasledovaní občanmi Slovenskej republiky, ktorých sa v Českej republike nachádza 76 956 (17%). Treťou najpočetnejšou skupinou sú Vietnamci s počtom 60 998 (14%), ďalej Rusi (7%), Poliaci (5%), početnejšie skupiny cudzincov uzatvárajú občania Nemecka. K väčším skupinám imigrantov v Českej republike ešte patria občania Moldavska, Mongolska a Číny. Pôrodnosť cudzincov v Českej republike dosahuje len nepatrné čísla. Najviac z nich sa rodí vo vietnamskej a ukrajinskej komunite. Pôrodnosť slovenských občanov je v Českej republike nízka, hoci aj tá v posledných rokoch mierne vzrástla. Celkovo je tým možné potvrdiť jednu z teórií týkajúcej sa pôrodnosti imigrantov, ktorá tvrdí, že imigranti, aj keď prichádzajú z krajín s vysokým prirodzeným prírastkom obyvateľstva, sa prispôbujú krajine pobytu so svojim reprodukčným správaním.² Aj na príklade imigrantov v Českej republike sa tak vyvracajú tvrdenia, že imigrácia napomáha v boji proti starnutiu a úbytku obyvateľstva, s ktoré postihli krajiny Európskej únie.

Charakteristika jednotlivých skupín imigrantov v Českej republike

Imigranti zo Slovenska

Imigranti zo Slovenska využívajú najmä geografickú, jazykovú a kultúrnu blízkosť Českej republiky. V Českej republike môžeme nájsť niekoľko skupín slovenských občanov. V prvom rade sú to študenti, ktorých láka lepšia kvalita a vybavenosť českých vysokých škôl. Akademická ratingová a rakingová agentúra ich počet odhaduje na vyše 20 000.³ Ostatní slovenskí občania prichádzajú za prácou hlavne z chudobnejších častí Slovenska vykonávať menej kvalifikovanú prácu. Vysokoškolsky vzdelaní slovenskí občania si hľadajú prácu najmä v hlavnom meste pre lepšie mzdové ohodnotenie.

¹ Český štatistický úrad: Počet cizinců v ČR In: Český štatistický úrad [online], [s.a.] czso.cz [citované 2009-09-09]. Dostupné na: http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_pocet_cizincu.

² OECD: International Migration Outlook: Sopemi – 2007 Edition, OECD Publishing, 2007, ISBN92-64032851, s. 32.

³ Študentov láka štúdium v Čechách. Pre lepšiu kvalitu In: Aktuálne.sk [online], [s.a.] aktualne.sk [citované 2009-09-10].

Dostupné na: <http://aktualne.centrum.sk/domov/zdravie-skolstvo-spolocnost/clanek.phtml?id=1178885>.

Imigranti z Ukrajiny

Väčšina imigrantov z Ukrajiny prichádza zo zaostalejších západných častí krajiny a z Podkarpatskej Rusi, teda hospodárskych slabších častí Ukrajiny. Problémom Ukrajincov a ich pracovného uplatnenia je, že väčšina z nich vykonáva nízko kvalifikovanú prácu, i keď práve Ukrajinci sú najlepšie vzdelanou pracovnou silou medzi cudzincami v Českej republike. Ukrajinská menšina je v Českej republike aktívna hlavne ako zamestnanci na nižších pozíciách v priemysle a stavebníctve, teda ako pomocníci a robotníci. Muži skôr pracujú v oblasti manuálnych robotníckych prác, ženy ako šičky a upratovačky. Hlavným motívom príchodu Ukrajincov sú niekoľkonásobne vyššie mzdy a možnosť vôbec sa zamestnať. Hoci Ukrajinci patria v príjmovej skupine cudzincov v Českej republike k tým slabšie plateným, stále si tak aspoň vedia zabezpečiť príjem, ktorý by na Ukrajine nedosiahli. Takmer polovica Ukrajincov vykonáva pracovnú činnosť na základe živnostenského listu, ktorý ale skôr využívajú na vyšší čistý príjem než na podnikateľskú činnosť. Ostatným imigrantom sprostredkovávajú prácu rôzne pracovné agentúry, tie sú však často spájané s nelegálnymi praktikami a zneužívaním ľudí.⁴ Sprostredkovatelia sú v hlavnej miere samotní občania Ukrajiny, ktorý pre pracovníka zabezpečia všetky potrebné dokumenty, ako aj pracovnú zmluvu a ubytovanie. Za to si však nárokuje vysoký podiel na mzde zamestnanca. Nezriedka prichádza k odobratiu cestovných dokladov, zastrašovaniu, vydieraniu až k mučeniu ukrajinských pracovníkov, ak tí prejavia nesúhlas s danými podmienkami. Táto situácia sa týka hlavne manuálne pracujúcich na stavbách a v továrňach. Ukrajinci si pre svoj pobyt vyberajú Prahu a väčšie mestá pre lepšie možnosti uplatnenia sa a pocit anonymity. Ukrajinci sa vyznačujú slabou znalosťou jazykov, nízkym záujmom o združovanie sa a spoločenský život. Majorita z nich vidí svoj pobyt v Českej republike ako dočasný s cieľom zarobiť a vrátiť sa späť na Ukrajinu. Ukrajina patrí celkovo vo svete na popredné miesto v prijímaní remitencií, inak to nie je ani pri posielaní peňazí z Českej republiky do Ukrajiny.

Imigranti z Vietnamu

Migrácia Vietnamcov do Českej republiky sa datuje už od roku 1956, odkedy na základe vtedajších bilaterálnych dohôd prichádzali tisíce vietnamských občanov do Československa ako učni a pracovníci.⁵ Po zmene režimu mnohí z nich využili možnosť požiadať o živnostenský list a začať podnikat', a tak ostať v Českej republike. Už v tomto

⁴ VIDLÁK, M.: Tisíce cizinců padly v Česku do otroctví, úřady otrokáře kryjí, In: Lidové noviny [online], lidovky.cz [citované 2009-09-14]. Dostupné na: http://www.lidovky.cz/tisice-cizincu-padly-v-cesku-do-otroctvi-urady-otrokare-kryji-p6h-/ln_domov.asp?c=A090806_071745_ln_domov_ter.

⁵ BROUČEK, R.: Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR, Etnologický ústav AV, Praha, 2003, s. 30-37.

období sa ich komunita orientovala na stánkový predaj rôzneho tovaru. Ten sa postupne zmenil na klasický predaj v obchodoch so zamestnávaním českých občanov. Ich pozitívnym prínosom je tak zamestnávanie českých občanov, negatívom ich podnikateľskej činnosti však ostávajú daňové a colné úniky. Vietnamská komunita sa izoluje od majority obyvateľstva, neprejavuje snahy o integráciu. Najpočetnejšie skupiny Vietnamcov žijú v Prahe, v Brne, Ostrave, Chebe a pri nemeckých hraniciach. Vietnamci predbiehajú v podnikaní na základe živnostenských listov aj samotných českých občanov. Hlavnými pull faktormi ich migrácie sú zlepšenie životných podmienok, možnosť lepšieho vzdelávania pre deti a uplatnenie na trhu práce. Obvyklý spôsob ich imigrácie sa začína najskôr príchodom manžela, ktorého po nájdení si práce nasleduje jeho manželka s rodinou.⁶

Imigranti z Číny

Hlavným motívom imigrácie čínskych obyvateľov do Českej republiky sú skôr ekonomické než politické dôvody. I keď pre mnohých predstavuje Česká republika iba tranzitnú krajinu, istá časť sa nakoniec rozhodne v krajine zostať, tá sa potom venuje klasickému stánkovému predaju či prevádzkovaniu čínskych reštaurácií alebo bufetov rýchleho občerstvenia. Podobne ako aj ostatné komunity, aj čínska preferuje pre svoj pobyt väčšie mestá. V skupine čínskych imigrantov sa objavujú rozdiely oproti ostatným komunitám cudzincov. K čínskym imigrantom patrí i veľká skupina dobre zabezpečených podnikateľov využívajúcich príležitosti v Českej republike. Pri tom však dochádza k porušovaniu autorských práv pri predaji CD a DVD nosičov a textilu. Ostatní čínski imigranti patria skôr k chudobnejšej vrstve, ktorá po prichádza s nedostatočnými finančnými prostriedkami, vo svojej komunite pracujú, zadlžujú sa a stávajú sa na nej závislými.⁷

Imigranti z Mongolska

Občania Mongolska sa necítia byť Aziatmi, väčšina Mongolov inklinuje skôr ku európskej kultúre, takže nemajú problém s prispôbením sa. Iná situácia nastáva, ak emigruje človek, ktorý sa dovtedy živil tradičnou mongolskou prácou, pasením oviec, jeho integrácia je potom oveľa náročnejšia. Mongoli si vyberajú Českú republiku ako jednu z krajín Európskej únie, ako krajinu s lacnejším a dostupnejším vzdelávaním ako v ich krajine pôvodu, kde je vzdelanie príliš drahé a nekvalitné. Potomkovia prisťahovalcov sa rýchlo etablujú na českých

⁶ Špecifika vietnamskej komunity v ČR, In: Internetový politologický časopis e-polis [online], [s.a.] e-polis.cz [citované 2009-09-10]. Dostupné na: < <http://www.e-polis.cz/nezarazene-clanky/343-specifika-zivota-vietnamske-komunity-v-cr.html>>.

⁷ Číňané v ČR, In: cizinci.cz [online], [s.a.] cizinci.cz [citované 2009-09-10]. Dostupné na: < http://www.cizinci.cz/files/clanky/125/cinane_v_CR.pdf>.

školách, horšie je to so staršou generáciou, ktorá sa nevenuje ani učeniu sa českého jazyka. Občania Mongolska opúšťajú túto krajinu najmä pre zlú ekonomickú situáciu, keď polovica z nich žije v chudobe. Imigranti z Mongolska sú typický pre svoje rodinné väzby, keď veľký počet členov rodiny žije spolu v jednej domácnosti a považuje sa u nich za povinnosť deliť sa s nimi aj o majetok. Najväčšie skupiny občanov Mongolska sa koncentrujú v Prahe a priemyselných zónach Stredočeského kraja.⁸

Postoj českej verejnosti a kompetentných orgánov k cudzincom

V marci 2008 uskutočnilo Centrum pre výskum verejnej mienky pri Sociologickom ústave AV ČR prieskum verejnej mienky⁹ o postoji českej verejnosti k cudzincom. Zároveň výsledky porovnal s predošlými dvoma prieskumami z rokov 2003 a 2007. Z nich vyplynulo, že je možné sledovať postupnú zmenu rezervovaných názorov obyvateľov Českej republiky na cudzincov. V otázke dlhodobého pobytu cudzincov v Českej republike 8 % respondentov zastáva názor, že cudzincom by nemal byť umožnený pobyt na ich území. 80 % súhlasí s ich pobytom za určitých podmienok a 9-tim % ich pobyt neprekáža vôbec. Kým prvá a tretia skupina je v porovnaní s predošlými prieskumami menšia, názor, že imigranti môžu ostať v krajine za splnenia určitých podmienok, zastáva rastúci počet respondentov, keď sa ich počet zvýšil zo 73 %, resp. 74 % na súčasných 80 %. Podobný trend sa prejavil aj pri otázke o prijímaní utečencov. 72 % z nich sa vyjadrilo, že Česká republika má prijímať len niektorých utečencov, pričom žiadnych utečencov by neprijímalo 16 % obyvateľstva. V otázke o prispôsobovaní sa cudzincov životným zvyklostiam v Českej republike sa objavuje medzi respondentmi najširšia zhoda, keď až 95 % usudzuje, že by sa cudzinci mali v nejakej miere prispôbiť domácim zvyklostiam (68 % - čo najviac prispôbiť, 27 % - čiastočne sa prispôbiť). V ďalšej otázke, či cudzinci predstavujú problém v Českej republike, je možné spozorovať pokles negatívneho názoru na cudzincov (zo 73 na 58 %) a nárast skupiny zástancov tvrdenia, že cudzinci nepredstavujú problém (zo 14 na 30 %). 45 % respondentov v ankete uviedlo, že osobne pozná nejakého cudzinca. 18 % Čechov pozná ako cudzinca vo svojom okolí občana Slovenskej republiky, nasledujú Ukrajinci, Vietnamci,

⁸ JUNG, J.: Fotoreportáž: Mongolové v Čechách a Program dobrovoľných návratu, In: Migrace online [online], migrace online [citované 2009-09-12]. Dostupné na: <<http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2193961>>

⁹ Postoje české veřejnosti k cizincům, In: Centrum pro výskum veřejného mínění, [online], [s.a.] [citované 2009-09-10]. Dostupné na: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100779s_ov80429.pdf.

ktorých osobne pozná 16 %, početnejšie skupiny známe pre respondentov ešte dopĺňajú Rusi, Poliaci a Nemci.

Prístup k cudzincom zo strany českej vlády

Prístup k cudzincom je riešený v uznesení vlády Českej republiky č.55 z roku 2003, doplnené v roku 2005.¹⁰ Obsahuje 15 zásad, ktoré predstavujú základ pre budovanie imigračnej politiky Českej republiky. V prvej zásade sa Česká republika priznáva k medzinárodným záväzkom plynúcich z členstva v Európskej únii a presadzuje hlavnú úlohu štátu v riadení migrácie. Druhá zásada pojednáva o koordinovanom postupe štátnych orgánov, územnej samosprávy a ostatných organizácií zaoberajúcich sa migráciou. V tretej zásade sa Česká republika hlási k medzinárodnej spolupráci ako aj k aktivitám na národnej úrovni, ktorými chce odstraňovať nelegálnu migráciu a iné formy nelegálnych aktivít. Taktiež vláda Českej republiky presadzuje názor na prínos imigrácie pre spoločnosť a zaväzuje sa obmedzovať možné prekážky kladené legálnej migrácii. V doplnených zásadách sa vláda zaväzuje k podpore vytvárania reálneho a pravdivého mediálneho obrazu komunít imigrantov a taktiež k podpore vzniku mimovládnych či cirkevných organizácií na pomoc imigrantom. K hlavným cieľom Konceptie integrácie cudzincov na území Českej republiky patrí hlavne snaha priblížiť postavenie legálnych cudzincov k právnomu postaveniu občanov Českej republiky, zabezpečiť ich prístup k základným ľudským právam a slobodám, vrátane politických, hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv. Ďalej sa v koncepcii zaväzuje uplatňovať princíp rovnakého prístupu a príležitostí pre cudzincov. V Konceptii integrácie cudzincov sa česká vláda hlási aj k usmerneniu priebehu procesu integrácie dlhodobo a legálne pobývajúcich cudzincov aj prostredníctvom ovplyvnenia vzťahu občanov k cudzincom a zabezpečením cieľovej intervencii štátu v tejto oblasti. Ďalším cieľom je podporiť boj proti nelegálnej migrácii a ostatným nelegálnym aktivitám a znižovať bezpečnostné riziká spojené s imigráciou a integráciou a ich dôsledkami. Zodpovedné orgány chcú tiež vytvoriť základné, organizačné, koordinačné, administratívne a ekonomické podmienky pre dlhodobú realizáciu vyššie uvedených Zásad konceptie integrácie cudzincov na území Českej republiky v praktickej a výskumnej rovine.¹¹

¹⁰ MINISTERSTVO VNITRA: Konceptia integrácie cudzincov In: Ministerstvo vnitra [online], [s.a.] [citované 2009-09-10]. Dostupné na: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/154/281204.pdf>.

¹¹ Integrace cizinců na území České republiky: výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1260/2001, Akademie věd České republiky, 2003, ISBN 80-8667-503-3.

Aktívne riadenie migračných pohybov do Českej republiky

Pre získanie pracovníkov pre kvalifikované pozície sa začal v Českej republike projekt „Aktívny výber kvalifikovaných zahraničných pracovníkov“¹², určený pre uchádzačov z nečlenských krajín Európskej únie. Jeho princíp spočíva v skrátenej konaní udelenia trvalého pobytu na 30 mesiacov pre pracovníka s rodinou. Už úspešní uchádzači sa zamestnali v oblastiach informačných technológií, v manažérskych či technických profesiách. Medzi kritéria, ktoré sa zohľadňujú vo výberovej procedúre, patria vek, typ pracovného pomeru v Českej republike, predchádzajúce pracovné skúsenosti, vzdelanie, ovládanie jazykov a rodinné väzby. Kritéria sú nastavené tak, aby uchádzač aj s rodinou nebol odkázaný na sociálne dávky, ale úspešne sa zaradil na trhu práce. Okrem toho sa program vzťahuje len na pracovné miesta, ktoré sa nedarí obsadiť v danom regióne miestnou silou, čím teda neohrozuje pracovné príležitosti obyvateľov Českej republiky. Na základe vyplnenej prihlášky potom počítač vyhodnotí bodové ohodnotenie, čím do procesu nezasahuje faktor. Podobný program poskytujú aj vo Veľkej Británii alebo v Nemecku, Česká republika tak neobmedzovaním skupiny profesií, ktorých sa program týka, patrí medzi priekopníkov v aktívnom prístupe k migrácii.

Vláda Českej republiky schválila vo februári 2009 program dobrovoľných návratov.¹³ Pri uvedení programu Ministerstvo vnútra zverejnilo štúdiu, v ktorej v dôsledku hospodárskej krízy očakáva prepustenie až 12 tisíc cudzincov. V štúdiu ministerstvo zverejňuje odhady ďalšieho osudu prepustených imigrantov. 10-tim-15-tim % cudzincom hrozí, že sa dostanú do siete podsvetia, 70-80 % sa bude snažiť obísť zákony, zvyšní cudzinci sa presťahujú do iných krajín Európskej únie. Projekt bol založený na odchode cudzincov do domovskej krajiny, pri ktorom mu príslušné orgány zabezpečia dopravu a prispedia sumou 500 eur pre dospelého občana a 250 eur pre dieťa do 15 rokov a núdzové ubytovanie. Vláda na projekt vyčlenila sumu 55 miliónov českých korún určených pre prvých 2000 imigrantov z nečlenských krajín Európskej únie. Uchádzač musel byť cudzincom, ktorý sa legálne zdržiaval na území Českej republiky, nie je schopný si uhradiť cestovné náklady, má v platné bytové oprávnenie, resp. výjazdny príkaz a nebolo mu vydané rozhodnutie o správnom vyhostení z krajiny. Každý záujemca sa do projektu mohol prihlásiť len jedenkrát, pričom zapojenie sa mu v budúcnosti nezabráni v opätovnom príchode do Českej republiky. Projekt sa stretol aj s kritikou zo strany

¹² Projekt MPSV Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků In: cizinci [online], [s.a.] cizinci.cz [citované 2009-09-13]. Dostupné na: <http://www.cizinci.cz/clanek.php?lg=1&id=15>.

¹³ Dobrovolný návrat In: Dobrovolný návrat [online], [s.a.] dobrovolny.navrat.cz [citované 2009-09-10]. Dostupné na: <http://www.dobrovolnynavrat.cz/>.

cudzineckých komunit, ktoré mu vyčítali, že pri prípadnom odchode a zlepšení hospodárskej situácie im nie je zabezpečená možnosť vrátiť sa naspäť.

Na tento podnet reagoval minister pre ľudské práva Michal Kocáb s návrhom, aby boli cudzinci, ktorí sa zapoja do programu dobrovoľných návratov, uprednostnení pri ich opätovnom návrate späť do Českej republiky.¹⁴

V júli 2009 spustilo Ministerstvo vnútra druhú fázu projektu určenú ďalším 2000 žiadateľom, no už s nižším príspevkom – 300 eur pre dospelého a 150 eur pre dieťa do 15 rokov poskytnutých pri odlete. I keď sa poskytnuté príspevky v prvej fáze nakoniec všetky použili, priebeh projektu nespĺnil očakávania, keď v priebehu mesiacov prejavovali imigranti záujem len veľmi pomaly. Kritici projektu tvrdia, že je pre imigrantov málo motivujúci, keďže príspevok v rámci projektu nedosahuje ani zďaleka náklady na príchod do krajiny, ktoré v priemere dosahujú až 8 tisíc eur. Ministerstvo vnútra však poskytuje možnosť návratu aj nelegálne pobývajúcim imigrantom.¹⁵ Tým v programe dobrovoľných návratov uhrádza len náklady na dopravu. Nelegálny imigrant musí mať platný cestovný doklad a nemôže byť obvinený ani odsúdený za spáchanie trestného činu. Pri prihlásení a zistení počtu mesiacov nelegálneho pobytu v Českej republike bude cudzinec zaradený do skupiny A alebo B, ktorá mu určí následný zákaz pobytu na území Českej republiky. Do skupiny B patri uchádzači, ktorí sa prihlásia do projektu a sami si uhradia náklady na návrat domov. Pre ilustráciu – cudzinec, ktorý sa zdržiava v Českej republike do 6 mesiacov, bude mať v prípade ním uhradenej cesty domov zákaz pobytu v Českej republike 1 mesiac, ak nemá dostatok prostriedkov, zákaz do Českej republiky pre neho platí v dĺžke 3 mesiacov.

Kvôli dopadom hospodárskej krízy aj na zamestnanosť cudzincov zastavili zastupiteľské úrady Českej republiky prijímanie žiadostí o vízum, a to na Ukrajine, v Moldavsku, Vietname a Thajsku. Tento stav však navrhuje zmeniť ministerstvo vnútra, ktorý vo svojej analýze píše, že v čase dopytu po lacných sezónnych pracovníkoch z tretích krajín je to neudržateľné a kontraproduktívne. Ministerstvo vnútra sa ale svojím názorom dostáva do rozporu s Ministerstvom práce sociálnych vecí a rodiny, podľa ktorého sú šance imigrantov v Českej republike takmer nulové. Práve žiadostí o študentské víza na českých ambasádach vo svete pribúda veľmi rýchlo. I keď väčšina naozaj aj študuje, časť cudzincov do školy ani nenastúpi.

¹⁴ Anketa: Kde stát udělal v řízení migrace chybu a kde naopak zabodoval? In: Lidové noviny [online], [s.a.] lidovky.cz [citované 2009-09-10].

Dostupné na: http://www.lidovky.cz/kde-stat-udelal-v-rizeni-migrace-chybu-a-kde-naopak-zabodoval-plo/ln_noviny.asp?c=A090528_000155_ln_noviny_sko&klic=231760&mes=090528_0.

¹⁵ Český program návratu cudzincov sa rozširuje aj o nelegálne pobyt In: SME [online], [s.a.] sme.sk [citované 2009-09-10]. Dostupné na: <<http://www.sme.sk/c/5017972/cesky-program-navratov-cudzincov-sa-rozsiruje-aj-o-nelegalne-pobyty.html>>.

Práve tu sa odкрýva problém nedostatočnej spolupráce škôl a orgánov verejnej správy venujúcich sa problémom migrantov. Najviac študentských víz bolo udelených žiadateľom z Ruska, nasledujú USA, Ukrajina a Vietnam. Najväčšie riziko zneužitia študentských víz podľa štatistík hrozí u žiadateľov v Afriky, Blízkeho východu alebo bývalých krajín Sovietskeho zväzu. Na obchodovaní so vzdelaním cudzincov sa podieľajú hlavne neakreditované súkromné školy.¹⁶ Okrem zneužívaných študentských víz sa musí Česká republika pripraviť na nový fenomén. Čoraz väčší počet tureckých občanov využíva Prahu na emigráciu do Nemecka. Princíp funguje na zabezpečení víz a letenky do krajín ako Rusko či Ukrajina, avšak s medzipristátím v Prahe. Tu potom požiadajú o azyl a v prípade, že do 120 dní sa o nich nerozhodne, sú presunutí do pobytového tábora, odkiaľ už majú ľahkú možnosť odísť do Nemecka. V Schengenskom priestore je im už ľahšie presunúť sa do svojej cieľovej krajiny – Nemecka. České ministerstvo vnútra podozrieva z účasti na tejto novodobej turistike turecké cestovné kancelárie, ako aj moskovské či kyjevské konzuláty. Práve preto sa v Českej republike začalo uvažovať so zavedením letiskových víz pre občanov Turecka. No pre možné narušenie česko-tureckých vzťahov k tomu nakoniec neprišlo.¹⁷

Záver

Česká republika je v otázke migrácie oveľa ďalej než Slovensko. Vo výskume migrácie, prístupe kompetentných orgánov, širokej sieti mimovládnych organizácií zaoberajúcich sa migráciou či prepracovanými internetovými stránkami venovanými pomoci imigrantom v krajine, čo sa prejavilo aj v súčasnej situácii, keď tisíce imigrantov prišli o prácu. Česká vláda sa preto rozhodla využiť projekt Medzinárodnej organizácie pre migráciu s názvom Dobrovoľný návrat. I keď začiatok projektu bol rozporuplný, cieľ sa nakoniec podarilo dosiahnuť a momentálne prebieha jeho druhá časť. Česká republika nám môže byť vo svojej migračnej politike vzorom a zároveň dobrým príkladom, ako sa vyvarovať istých chýb pri integrácii cudzincov v krajine.

¹⁶ SYNÁČOVÁ, J.: Soukromé školy kryjí falešné studenty z ciziny In: Týden [online], lidovky.cz [citované 2009-09-11]. Dostupné na: http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/cizinci-v-cesku/soukrome-skoly-kryji-falesne-studenty-z-ciziny_60788.html.

¹⁷ SYNÁČOVÁ, J.: Do Prahy míří stovky Turku, Česko je bezradné In: Týden [online], lidovky.cz [citované 2009-09-11]. Dostupné na: http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/cizinci-v-cesku/do-prahy-miri-stovky-turku-cesko-je-bezradne_46224.html.

Použitá literatúra

BROUČEK, R.: *Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR*, Etnologický ústav AV, Praha, 2003, s. 30-37

Integrace cizinců na území České republiky: výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1260/2001, Akademie věd České republiky, 2003, ISBN 80-8667-503-3

OECD: *International Migration Outlook: Sopemi – 2007 Edition*, OECD Publishing, 2007, ISBN92-64032851, s. 32

JUNG, J.: *Fotoreportáž: Mongolové v Čechách a Program dobrovolných návratu*, In: Migrace online [online], migrace online [citované 2009-09-12]. Dostupné na: <<http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2193961>>

SYNÁČOVÁ, J.: *Do Prahy míří stovky Turku, Česko je bezradné* In: Týden [online], lidovky.cz [citované 2009-09-11]. Dostupné na: <http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/cizinci-v-cesku/do-prahy-miri-stovky-turku-cesko-je-bezradne_46224.html>

SYNÁČOVÁ, J.: *Soukromé školy kryjí falešné studenty z ciziny* In: Týden [online], lidovky.cz [citované 2009-09-11]. Dostupné na: <http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/cizinci-v-cesku/soukrome-skoly-kryji-falesne-studenty-z-ciziny_60788.html>

VIDLÁK, M.: *Tisíce cizinců padly v Česku do otroctví, úřady otrokáře kryjí*, In: Lidové noviny [online], lidovky.cz [citované 2009-09-14]. Dostupné na: <http://www.lidovky.cz/tisice-cizincu-padly-v-cesku-do-otroctvi-urady-otrokare-kryji-p6h-/ln_domov.asp?c=A090806_071745_ln_domov_ter>

Anketa: Kde stát udělal v řízení migrace chybu a kde naopak zabodoval? In: Lidové noviny [online], [s.a.] lidovky.cz [citované 2009-09-10]. Dostupné na: <http://www.lidovky.cz/kde-stat-udelal-v-rizeni-migrace-chybu-a-kde-naopak-zabodoval-plo-/ln_noviny.asp?c=A090528_000155_ln_noviny_sko&klic=231760&mes=090528_0>

Český program návratu cudzincov sa rozširuje aj o nelegálne pobyty In: SME [online], [s.a.] sme.sk [citované 2009-09-10]. Dostupné na: <<http://www.sme.sk/c/5017972/cesky-program-navratov-cudzincov-sa-rozsiruje-aj-o-nelegalne-pobyty.html>>

Český statistický úrad: Počet cizinců v ČR In: Český statistický úrad [online], [s.a.] czso.cz [citované 2009-09-09]. Dostupné na: <http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_pocet_cizincu>

Číňané v ČR, In: cizinci.cz [online], [s.a.] cizinci.cz [citované 2009-09-10]. Dostupné na: <http://www.cizinci.cz/files/clanky/125/cinane_v_CR.pdf>

MINISTERSTVO VNITRA: *Koncepcia integrácie cudzincov* In: Ministerstvo vnitra [online], [s.a.] [citované 2009-09-10]. Dostupné na: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/154/281204.pdf>>

Postoje české veřejnosti k cizincům, In: Centrum pro výzkum veřejného mínění, [online], [s.a.] [citované 2009-09-10]. Dostupné na: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100779s_ov80429.pdf>

Projekt MPSV Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků In: cizinci [online], [s.a.] cizinci.cz [citované 2009-09-13].

Dostupné na: <<http://www.cizinci.cz/clanek.php?lg=1&id=15>>

Dobrovolný návrat In: Dobrovolný návrat [online], [s.a.] dobrovolný návrat.cz [citované 2009-09-10]. Dostupné na: <<http://www.dobrovolnynavrat.cz/>>

Specifika vietnamské komunity v ČR, In: Internetový politologický časopis e-polis [online], [s.a.] e-polis.cz [citované 2009-09-10]. Dostupné na: < <http://www.e-polis.cz/nezarazene-clanky/343-specifika-zivota-vietnamske-komunity-v-cr.html>>

Študentov láka štúdium v Čechách. Pre lepšiu kvalitu In: Aktuálne.sk [online], [s.a.] aktualne.sk [citované 2009-09-10]. Dostupné na: <http://aktualne.centrum.sk/domov/zdravie-skolstvo-spolocnost/clanek.phtml?id=1178885>>

Spor o sústavu vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros a jeho vplyv na medzinárodné využitie rieky Dunaj.

Ing. Katarína Cséfalvayová

Abstrakt

Autorka sa v článku venuje genéze sporu o sústavu vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros, jeho príčinám, priebehu a súčasnej situácii, a zároveň analyzuje dopady tohto sporu na medzinárodné využitie rieky Dunaj. Ide jednak o vplyv sporu na medzinárodnú lodnú dopravu po Dunaji a jednak o prekážky, ktoré spor predstavuje pre efektívne využitie energetického potenciálu rieky.

Kľúčové slová: riečna doprava, vodná energia, spor, zmluva, vodný stupeň.

Abstract

The article dissertates on the development of the international dispute on Gabčíkovo – Nagymaros dam system. The author discusses the main causes of the dispute, analyses the sequences leading to present situation as well as construes the consequences of the disputes and their impact on international exploitability of the Danube river. On one side the author deals with the impact of the dispute on international fluvial transport on Danube, on the other it expresses the inconveniences the dispute represents for an effective use of the river's energetic potential.

Key words: river navigation, water energy, dispute, contract

Úvod

Akékoľvek rieky, najmä však tie väčšie, ktoré pretekajú územím viacerých štátov a sú riekami medzinárodnými¹, sú pre človeka dôležité z viacerých hľadísk: okrem toho, že sú zdrojom pitnej i úžitkovej vody, poskytujú potenciál na výrobu energie, využívajú sa na rekreáciu či rybolov, tvoria aj súčasť globálnej dopravnej infraštruktúry.

Podľa nedávno zverejnených štúdií je možné s využitím rovnakého množstva pohonných hmôt previezť na rovnakú vzdialenosť 50 ton tovaru cestnou dopravou, 97 ton železničnou dopravou a až 127 ton riečnou dopravou.² Navyše podľa výpočtov odborníkov

¹ Pozn.: medzinárodnou riekou je rieka ktorá za takú bola vyhlásená medzinárodnou zmluvou.

² <http://www.vg.hu/index.php?apps=cikk&cikk=266365>.

preprava 1000 ton tovaru stojí 35 €/km cestnou dopravou, 15 €/km železničnou dopravou a len 10 €/km riečnou dopravou.³ A do tretice, ak by všetok tovar, ktorý je v súčasnosti prepravovaný cestnou dopravou, bol prepravovaný dopravou riečnou, bolo by dnes európske ovzdušie o 10% menej znečistené než v skutočnosti je.⁴

Z uvedeného vyplýva, že riečna doprava je jedným z najekonomickejších a zároveň najekologickejších spôsobov prepravy tovarov. Táto skutočnosť je zaujímavá v kontexte prebiehajúcej globálnej finančnej a ekonomickej krízy a zároveň v kontexte koncepcie trvalo udržateľného rozvoja, kedy je nesmierne dôležité na jednej strane znižovať náklady a na druhej hľadať ekologickejšie alternatívy existujúcich procesov, spôsobujúcich znečistenie ovzdušia, ako aj hľadať spôsoby na zníženie spotreby energie. Zdá sa, že lodná doprava ponúka všetky tri tieto aspekty – je menej nákladná, prepraví viac tovaru s nižšou spotrebou paliva a produkuje menej emisií škodlivých látok. Čo je však prekážkou toho, aby sa riečna doprava využívala vo väčšej miere?

Ide najmä o sťažené podmienky splavnosti riek ako sú nesplavné, resp. ťažko splavné a brodové úseky, úseky neutržiavané, zanesené, kde lode buď nemajú šancu prejsť alebo prejdú len tie s najmenším ponorom. Takýmto úsekom je aj stredný tok Dunaja, kde už dve desaťročia prebieha spor o sústavu vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros. Genéze tohto sporu, ako aj prekážkam, ktoré predstavuje pre efektívnejšie medzinárodné využitie rieky Dunaj, sa budeme venovať v nasledujúcich riadkoch.

Genéza sporu

Stredný úsek Dunaja dlhší čas zaostával za jeho ostatnými časťami čo sa týka využívania jeho energetického potenciálu, a taktiež bol najťažším profilom pre dunajskú plavbu. Hlavným dôvodom tejto situácie boli štátnoprávne zmeny, ku ktorým v povodí tohto úseku Dunaja dochádzalo až do skončenia 2. svetovej vojny, v dôsledku čoho sa nemohli utvoriť ani politické, ani ekonomické podmienky pre komplexnejšie riešenie nahromadených problémov, ktorými okrem ťažšej splavnosti boli aj rozsiahle povodne, ktoré často sužovali región.

Dnes tvorí úsek Dunaja od Rajky až po ústie Ipľa štátnu hranicu medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou, a na základe platných medzinárodných dohôd sa musí

³ Tamtiež.

⁴ Tamtiež.

každý zásah na hraničnom vodnom toku vzájomne odsúhlasovať, preto sa aj využitie práve tejto časti toku Dunaja stalo predmetom medzištátnych rokovaní.

Prvé rokovanie medzi vtedy ešte Československou socialistickou republikou a Maďarskou ľudovou republikou o využití spoločného úseku Dunaja sa uskutočnilo na úrovni vládnych delegácií v roku 1952. Nasledovali ďalšie rokovania, ktoré 16. septembra 1977 vyústili do podpisu medzištátnej Zmluvy medzi Československou socialistickou republikou a Maďarskou ľudovou republikou o výstavbe a prevádzke sústavy vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros. O rok neskôr bol vypracovaný spoločný zmluvný projekt, na základe ktorého bolo naplánované vybudovanie nasledovných objektov: zdrž Hrušov – Dunakiliti, hať Dunakiliti, prírodný kanál, stupeň Gabčíkovo, odpadový kanál, prehĺbenie koryta Dunaja pod Palkovičovom, regulačné opatrenia v starom koryte a v ramenách Dunaja, stupeň Nagymaros, prehĺbenie koryta Dunaja pod stupňom Nagymaros, ochranné opatrenia na území ČSSR, ochranné opatrenia na území MLR.⁵

V roku 1978 sa začala výstavba sústavy vodných diel podľa tohto projektu, avšak v roku 1989 maďarská strana najprv pozastavila práce a následne sa v roku 1992 pokúsila jednostranne vypovedať Zmluvu, a to na základe tvrdení ochrancov prírody a aktivistov strany Zelených, že výstavba sústavy vodných diel, tak ako je naprojektovaná, by napáchala nenapraviteľné škody na prírodnom prostredí.

Nakoľko v tom čase bolo Vodné dielo Gabčíkovo na slovenskom území na 90% hotové, Československo nemalo inú možnosť v snahe zachrániť investície a zabrániť rozsiahlym ekonomickým a environmentálnym škodám, ako vybudovať náhradné riešenie, nazývané Variant C, s menšou zdržou a prehradením Dunaja pri Čunove na Slovenskom území (čím sa vybudovanie vodného diela uskutočnilo výlučne na území SR) a uviesť Sústavu do prevádzky.

Avšak keďže Zmluva z roku 1977 bola jednostranne nevypovedateľná, uskutočnili sa medzi oboma zmluvnými stranami rokovania, na ktorých sa strany dohodli podať podnet na Medzinárodný súdny dvor v Haagu, ktorý mal rozhodnúť vo veci ich vzájomného sporu.

Na základe požiadavky oboch strán vynáša Haagsky tribunál dňa 25. septembra 1997 rozsudok, podľa ktorého⁶:

⁵ spracované podľa HAJÓSY, A. – Ökológiai érvék a Bős-Nagymarosi vízlépcsősrendszer ügyében folyó hágai perben, v *Élet és tudomány*, 25.7.1997.

⁶ Rozsudok Medzinárodného súdneho dvora č. 92 vo veci sporu o sústavu vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros, 25.9.1997.

- Maďarsko nebolo oprávnené v roku 1989 pozastaviť a neskôr opustiť jemu pridelené práce na vodnom diele, ako stanovovala zmluva podpísaná v roku 1977 Maďarskom a Československom a k nej patriace nástroje;
- Československo bolo oprávnené v novembri 1991 začať prípravu alternatívneho dočasného riešenia (nazývaného Variant C), ale nie uviesť ho do prevádzky v októbri 1992, ako jednostranné opatrenie;
- maďarská notifikácia skončenia zmluvy z roku 1977, vrátane pridružených nástrojov, zo dňa 19. mája 1992 ich právne neukončili (v dôsledku čoho sú stále platné a určujúce pre vzťahy medzi stranami);
- a Slovenská republika, ako následník Československa, sa stala zmluvnou stranou v Zmluve z roku 1977.

Medzinárodný súdny dvor v Haagu teda potvrdil vo svojom rozsudku platnosť Zmluvy z roku 1977 a konštatoval, že Zmluva konzekventne pokrýva vzájomné vzťahy medzi oboma stranami vo veci výstavby a prevádzky sústavy vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros ako *lex specialis*, a situácia, tak ako sa vyvinula od roku 1989, má byť uvedená do kontextu zachovaného zmluvného vzťahu tak, aby sa dosiahli ciele Zmluvy natoľko, ako je to len možné.

Tento rozsudok je záväzný pre obe zmluvné strany a nemožno sa proti nemu odvolať. Rozsudok si však každá zo strán vykladala rozdielne, a preto sa vytvorili vládne delegácie oboch strán, ktorých úlohou je nájsť spoločné a obojstranne akceptovateľné riešenie sporu.

Časti vodného diela v súčasnosti a ich význam

Vodné dielo sa dnes skladá z týchto častí:

- Vodné dielo Čunovo
- Hať Dunakility: Je celá vybudovaná na Maďarskom území. Jej úlohou je vzduť hladinu a tým zaistiť elektrárni požadovaný spád a prietok. Doplňujúcimi objektmi hate sú zimný prístav, prevádzkové objekty a príjazdová cesta do obce. Maďarsko ju odmietlo uviesť do prevádzky.
- Zdrž Hrušov: Jej úlohou je akumulovať vodu pre špičkovú prevádzku elektrárne Gabčíkovo. Má rozlohu 46 km² a zadržiava vodu v objeme približne 200 miliónov m³.

Je dlhá cca 16 kilometrov so šírkou 1 až 4 kilometre. Je postavená prevažne na Slovenskom území.

- Prívodný kanál: Zabezpečuje prívod vody zo zdrže Hrušov na vodnú elektrárňu. Tvorí tiež medzinárodnú plavebnú cestu a pomáha odvádzaniu vôd v prípade povodní. Je umiestnený nad terénom, preto musí byť zo všetkých strán tesnený. Je dlhý 17 kilometrov.
- Stupeň Gabčíkovo: Tvoria ho 2 hlavné objekty: vodná elektrárňu a plavebné komory. Bol postavený na využívanie utvoreného spádu na výrobu elektrickej energie, na prekonávanie rozdielu hladín v plavebných komorách a na odvádzanie prípadných povodňových vôd. Komory sú situované na ľavej strane rieky, elektrárňu vpravo mala vyrobiť pri špičkovej prevádzke priemerne 2650 GWh za rok. Ponad vodný stupeň vedie 10 metrov široký cestný most. Prevádzka vodnej elektrárne je plne automatizovaná. Každá z komôr má pôdorysné rozmery 34 x 275 metrov s minimálnou hĺbkou vody 4,5 metra a umožňuje lodiam prekonať výškový rozdiel v rozmedzí 16 – 23,3 metra. Preplavovanie je riadené z dozorne, ktorá je situovaná na tridsaťmetrovom pilieri.
- Odpadový kanál: Odvádza vody od vodnej elektrárne Gabčíkovo späť do pôvodného koryta Dunaja a okrem toho podobne ako prívodný kanál pomáha prevádzať časti povodňových prietokov. Kanál má miskovitý tvar a je dlhý 8,2 kilometra. Šírka dna je 185 metrov. Kanál vyúsťuje do Dunaja pri Palkovičove.
- Regulačné opatrenia v starom koryte a ramenách Dunaja.⁷

Vodné dielo Gabčíkovo

Gabčíkovská vodná elektrárňu, súčasťou ktorej je osem kaplánových turbín, má výkon 720 MW. Gabčíkovo pokrýva približne 8 percent celkovej spotreby elektrickej energie na Slovensku a tvorí viac než polovicu výkonu všetkých slovenských vodných elektrární. Menšia vodná elektrárňu Čunovo vyššie proti prúdu má výkon asi 24 MW. Navyše slúži ako ochrana proti povodňam, ktoré v minulosti napáchali na tomto území veľké škody. Ďalšou výhodou gabčíkovského vodného diela je stabilizácia vlastností dna a prúdu rieky, ako aj možnosť regulácie výšky hladiny Dunaja a tým umožnenie jeho celoročnej splavnosti na danom úseku. Rozsiahly monitoring priľahlého územia ukázal, že stabilizácia toku rieky taktiež znamenala zlepšenie environmentálnych parametrov – zvýšenie kvality pitnej vody a zastavenie poklesu

⁷ spracované podľa DUDA, P. – Sústava vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros, Ministerstvo lesného a vodného hospodárstva Slovenskej socialistickej republiky, Bratislava, 1981, str.27-39.

hladiny podzemnej vody, ktorý nastal ako dôsledok uzatvárania meandrov či prehlbovania riečného koryta. Nakoľko ramenná sústava potrebuje každoročne v určitom období zvýšené hladiny prietokov, bol pri obci Dobrohošť vybudovaný náпустný objekt do ramennej sústavy, ktorý umožňuje realizovať simulované záplavy v čase, kedy je to podľa odborníkov Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky optimálne.

Vodné dielo Nagymaros

Súčasťou vodných diel na Dunaji malo byť aj vodné dielo Nagymaros tvorené zdržou dlhou asi 95 kilometrov a stupňom Nagymaros. Stupeň mal byť situovaný v Maďarsku medzi obcami Vyšehrad a Nagymaros a jeho úlohou bolo využívať vzniknutý spád zdrže na výrobu elektrickej energie s umožnením preplávania lodiam. Vodné dielo Gabčíkovo bolo navrhované na regulačnú a špičkovú prevádzku vodnej elektrárne a vodné dielo Nagymaros ako vyrovnávacia elektrárňa, na zlepšenie podmienok plavby a vyrovnávanie špičkových odtokov z vodnej elektrárne Gabčíkovo. Prevádzka vodnej elektrárne Nagymaros sa teda predpokladala ako priebežná. Jej nevybudovaním je znemožnené vodnej elektrárni Gabčíkovo pracovať v špičkovej prevádzke. Tu treba podotknúť, že výroba špičkovej energie je približne 3-krát výnosnejšia ako výroba priebežnej elektrickej energie.

Uvedenie do prevádzky stupňa Nagymaros by však bolo výhodou nielen z energetického hľadiska, ale aj čo sa týka zlepšenia plavebných podmienok na Dunaji. Dunajská komisia totiž momentálne odporúča vytvoriť ponor pre plavidlá o hĺbke 24 dm, zatiaľ čo po vybudovaní sústavy vodných diel by bolo možné tento ponor zvýšiť až na 35 dm, čo by v praxi znamenalo možnosť plavby lodí s väčším ponorom (tzn. väčších, resp. ťažších lodí) na danom úseku rieky.

Záver

Z uvedených faktov vyplýva, že spor o sústavu vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros nie je len právnym problémom, ktorý vrhá tieň na bilaterálne vzťahy medzi Slovenskou a Maďarskou republikou, ale aj prekážkou plného využitia energetického potenciálu rieky Dunaj (t.j. produkciou efektívnej špičkovej energie) a zároveň brzdou v rozvoji medzinárodnej lodnej dopravy, keďže znemožňuje plavbu lodiam s ponorom väčším ako 24 decimetrov.

Otázne je, ako bude tento spor riešený v budúcnosti, keďže nateraz sa zdá, akoby obom stranám vyhovovalo zachovanie status quo. Maďarská strana totiž doteraz nebola

nútená dobudovať stupeň Nagymaros a kým sa tak nestane sa slovenská strana nemusí deliť o energiu vyrobenú v Gabčíkove so svojím južným susedom.

Isté však je, že Dunaj ostáva na svojom stredoeurópskom úseku naďalej ťažko splavný, čo komplikuje kabotáž nielen slovenským a maďarským lodiam, ale aj plavidlám všetkých ostatných štátov, ktoré dunajskú plavbu využívajú.

Použitá literatúra

COMBACAU, J., SUR, S. – *Droit international public*, Montchrestien, E.J.A., Paris, 1997.

DUDA, P. – *Sústava vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros*, Ministerstvo lesného a vodného hospodárstva Slovenskej socialistickej republiky, Bratislava, 1981.

ČARNOGURSKÝ, J. – *Spor o Gabčíkovo*, 2.12.2008, hnonline.

HAJÓSY, A. – *Ökológiai érvek a Bős-Nagymarosi vízlépcsősorrendszer ügyében folyó hágai perben*, v *Élet és tudomány*, 25.7.1997.

HAFTENDORN, H. - „*Water and international Conflict*“ v *Third World Quarterly*, ročník 21, č.1, január 2000.

LINDEMANN, S. – *Water regime formation in Europe*, Environmental Policy Research Centre, FFU-report, Berlin, 2006.

MOONSBURNER, R. – *Protection de l'environnement et fleuves internationaux: Le cas du Danube*, Séminaire de droit international de l'environnement de Prof. Laurence Boisson de Chazournes, 1999/2000.

VERČÍKOVÁ, S. – *Metodika pre spracovanie plánov využívania hraničných vôd*, Výskumný ústav vodného hospodárstva, Bratislava, 2000.

Denník Sme - Gabčíkovo: *Tridsať rokov stavby a sporov*, 12.9.2007.

Rozsudok Medzinárodného súdneho dvora č. 92 vo veci sporu o sústavu vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros, 25.9.1997.

Zmluva medzi Československou socialistickou republikou a Maďarskou ľudovou republikou o výstavbe a prevádzke Sústavy vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros, Budapešť, 16.9.1977.

[http://www.gabcikovo.gov.sk/doc/VDG\(2jaz\)/SR_material.htm](http://www.gabcikovo.gov.sk/doc/VDG(2jaz)/SR_material.htm).

<http://www.vg.hu/index.php?apps=cikk&cikk=266365>.

<http://www.danubecom-intern.org/FRANC/flag/flagsommaire.htm>.

Medzinárodné aspekty environmentálnej migrácie

Ing. Mikuláš Černota

Abstrakt

Premiestňovanie a presídľovanie obyvateľstva na Zemi sa tiahne celou históriou ľudského rodu. V súčasnosti nastupuje fenomén migrácie z dôvodu neobývateľnosti pred tým vyhovujúcich území, v ktorých má proces degradácie na svedomí ľudská činnosť alebo čoraz extrémnejšie výkyvy počasia. Počet klimatických migrantov alebo environmentálnych utečencov v súčasnosti prevyšuje počet ostatných kategórií utečencov, avšak žiadny medzinárodne záväzný document nerieši tento typ migrantov. Medzinárodná komunita sa nachádza pred formuláciou nového klimatického režimu na ďalšie obdobia, v rámci agendy ktorého môžu majú zúčastnené krajiny možnosť stanoviť právne záväzný nástroj pre globálne uznanie nového typu utečencov. Ako ďalší možný koncept predstavujeme adaptačné opatrenia ako prostriedok znižovania klimatického rizika a zvyšovania prevencie, pripravenosti a rehabilitácie dotknutých populácií a ich životného prostredia.

Kľúčové slová: Klimatická zmena, environmentálni utečenci

Abstract

Migration and displacement of inhabitants on the Earth is visible through the whole history of human race. Presently, there is a new emerging phenomenon of migration due to the reason of inhabitability of previously suitable areas in which the leading factor of degradation is either human activity or more and more often extremes of the climate. The number of climatic migrants or environmental refugees is currently exceeding the number of other such categories, but no internationally binding document provides solution on this type of migrants. International community is just before the formulation of the new climatic global regime for the next periods. Within its agenda, the countries have the possibility to agree on legally binding tool for global recognition of a new type of refugees. As an additional concept, we present the adaptation measures as a tool for reduction of climate risks and increase of prevention, preparedness and rehabilitation of the relevant populations and their environment.

Keywords: Climate change, environmental refugees

Úvod

Zmeny podnebia a vodného režimu spojené s premenou súčasných ekosystémov, nadmerná exploatácia prírodných zdrojov človekom a znečistenie prostredia ovplyvnia podľa viacerých štúdií obývateľnosť rozľahlých plôch na planéte, čo môže mať za následok masívne presuny obyvateľstva. Niektorí vedci označili humánnu migráciu za možno „najväčší vplyv“ klimatickej zmeny (Brown 2007). Ľudia oddávna hľadali úkryt a vhodnejšie podmienky z extrémnych situácií. Neexistuje jednoznačná definícia, čo znamená a obsahuje jav, keď človek hľadá útočisko z environmentálnych klimatických extrémov ako sú degradácia krajiny, sucho, rozširovanie púští, zvyšovanie morskej hladiny, extrémne výkyvy počasia ako cyklóny, záplavy alebo aj mamutie technické projekty ako napr. stavba vodnej nádrže a pod. (Morinière 2009). V odbornej literatúre sa takýto ľudia-migranti označujú ako „klimatickí utečenci“ (Fankhauser 1991;) alebo "environmentálni utečenci" (Myers 2002; Farbotko 2005). Konečné pomenovanie je stále v procese odbornej diskusie. Medzinárodná federácia červeného kríža odhaduje 25 miliónov „klimatických migrantov“ (International Federation of the Red Cross 2001). Pokým skeptici vyhlasujú, že „klimatický migranti“ neexistujú (Black 2001), vedúci autor Myers z Oxfordskej univerzity uvádza „konzervatívny“ odhad 150-200 miliónov utečencov počas nasledujúcich 50 rokov, hlavne z dôvodu klimatickej zmeny (Myers 2002). *Christian Aid* udáva 1 miliardu environmentálnych migrantov do roku 2050 (McNamara 2007). Konvencia Organizácie Spojených Národov z roku 1951 v Štatúte utečencov neobsahuje žiadnu referenciu na životné prostredie ako dôvod pre uznanie štatútu.

Len v roku 2008, prírodné katastrofy v Číne a Barme odštartovali pohyb 7 miliónov ľudí. V súčasnosti je 135 mil. ľudí ohrozovaných dezertifikáciou a ďalších 550 mil. chronickým nedostatkom vody (Gleick, 2000). Pokračujúca degradácia život. prostredia a kolaps životných podmienok môže ľahko posunúť tieto citlivé populácie do stratégie voľby dočasnej alebo trvalej migrácie. Keď dôjde k tomuto scenáru, environmentálna migrácia intenzívne ovplyvní medzinárodnú bezpečnosť a často si bude vyžadovať okamžitú politickú odpoveď, vrátane presídlenia, ktoré môže byť veľmi nákladné v sociálnej a ekonomickej oblasti, ako preukázali situácie z pobrežia Indického oceánu z roku 2004 a hurikánu Katrina z r. 2005. Súčasná situácia Maledív dokazuje opísané hrozby. Najvyšší bod na Maledívach má výšku 2,4 m nad morom a 80% ostrovov v tomto súostroví má výšku nie viac ako 1,5 m nm. Zvýšenie hladiny mora o jeden meter, by znamenalo kompletne zmiznutie národa. Vzhľadom na očakávané zvýšenie hladiny oceánu je premiestnenie populácie je považované za nevyhnutné. Na husto obývanom ostrove na severe Maledív už 60 % obyvateľov dobrovoľne

preukázalo vôľu byť evakuovaní v priebehu nasledujúcich 15 rokov. Tamojšia vláda nedávno oznámila, že začne s rozdeľovaním ročného zisku z turizmu krajiny na založenie investičného fondu s cieľom nákupu suchej krajiny pre zabezpečenie bezpečného miesta pre budúcnosť (Areikat 2009).

V roku 2008 sa problému venoval aj Európsky parlament v rámci aktivity Agora o klimatických zmenách pod prac. skupinou „Solidarita“ kde vo vyhlásení európska občianska spoločnosť „žiada európske orgány, aby vytvorili európsku stratégiu migrácie vyvolanej klímou a aby v rámci OSN nastolili diskusiu o postavení klimatických utečencov a o protokole k Rámcovému dohovoru OSN o zmene klímy týkajúceho sa migrácie z dôvodu klimatických zmien. Na zasadnutí Rady EÚ v marci 2008 Javier Solana predikoval *“objavia sa milióny environmentálnych migrantov, kde klimatická zmena bude jedna z hlavných faktorov tohto fenoménu”* (Komisia Vysokého reprezentanta 2008). Jeho vyjadrenie prepojilo problematiku migrácie s bezpečnosťou a naznačil Rade potrebu formulácie odporúčaní (Sgro 2009).

Súčasná otázka

Termíny a koncepty ako environmentálna migrácia, migrácia spôsobená klimatickými zmenami, ekologickí alebo environmentálni utečenci, klimatickí migranti a environmentálni migranti sa nachádzajú v ďalších obmenách v odbornej aj populárnej literatúre. Hlavný dôvod chýbajúcej jednotnej definície v súvislosti s migráciou spôsobenou degradáciou alebo zmenou život. prostredia je spojený s problémom izolácie environmentálnych faktorov od ostatných faktorov migrácie. Toto delenie je závažné, pretože politiky suverénnych štátov prijímajú veľmi málo migrantov. Len tí, ktorí dostali štatút utečenca získali úžitky vstupu a prístup k službám a zdrojom nedostupným pre ďalšie kategórie migrantov. Ďalšia prekážka spočíva v nejasnom rozdieli medzi násilnou a dobrovoľnou migráciou. Je environmentálna migrácia jednoznačne formou násilného presunu? Môže sa vyskytovať aj vo forme dobrovoľnej zmeny prostredia? Je dostatočné dokázať vzťah medzi prostredím a migráciou alebo by mal byť tento vzťah zavŕšený v istom stupni ťažkostí alebo obmedzení ľudských práv predtým ako môže byť vytvorená istá forma medzinárodnej ochrany? (Gemene et Dunn 2008). Tieto otázky majú vplyv na typológiu environmentálnej migrácie a v súčasnosti je potrebná ich detailnejšia analýza metódami sociálnych aj prírodných vied.

Metodológia výskumu environmentálnej migrácie

Komplexnosť otázok o tom ako, a do akej miery klimatická variabilita môže ovplyvňovať migračné chovanie vyžaduje dôkladné porozumenie prírodných javov, tak aj rozhodovacieho procesu dotknutých ľudí.

Dostupnosť dát dobrej vedeckej kvality o migračných tokoch a socio-ekonomických podmienkach dotknutých populácií tvorí hlavnú časť úspešnej kvantifikácie a modelovania vzájomných prepojení migrácie a životného prostredia. Informácie o tom, či je migrácia vnímaná ako adaptívne správanie ako aj priame (napr. strata úrody) alebo nepriame vplyvy (napr. medzinárodná pomoc pri katastrofách) environmentálnej zmeny a jej variabilita musia byť zahrnuté do analýzy (Kniveton 2009).

Po mnoho rokov sa prostredníctvom populačnej geografie dokazovala úloha environmentálnych faktorov pri vysvetľovaní histórie populácií a nástupu vzniku miest. Pre ľudský rod bol prechod cez Beringovu úžinu z Ameriky pred 13.000 rokmi možný pre nízku hladinu oceánu počas doby ľadovej alebo stredoveké klimatické optimum, ktoré trvalo od 8. od 13. storočia nášho letopočtu ukazuje, že stimulovalo populáciu Polynézie pre vývin morskej navigácie relatívne ľahko vďaka pravidelným vetrom a jasnej oblohe (Perch-Nielsen 2004 in Piquet 2009). Paradoxne, sa ukazuje, že dezertifikácia regiónu Sahary a Arabského polostrova hrala významnú úlohu pri zahusťovaní populácie na brehoch Nílu a týmto prispela ku zrodu starovekej Egyptskej civilizácie (Hammer 2004). Pred 50-timi rokmi bola preukázaná silná spojitosť medzi pluviometriou (meraním množstva dažďových zrážok) a hustotou populácie napr. na amerických Veľkých prériách (Great Plains). (Robinson, Lindbergh, and Brinkman 1961 in Piquet 2009).

Známe sú prípady masových populačných pohybov, hlavne v Afrike (región Sahel, Etiópia), ale aj v Južnej Amerike (Argentína, Brazília), na Strednom Východe (Sýria, Irán), Strednej a Južnej Ázii. Hammer prezentuje dôsledný preklad násilnej migrácie z dôvodu sucha a záplav počas rokov 1973 – 1999 v regióne Sahel s maximálnym počtom 1 milión presídlených osôb počas sucha v Nigéri v roku 1985 (Hammer 2004). Na druhej strane viaceré štúdie dokazujú, že vzhľadom na vysoký počet ovplyvňujúcich faktorov, žiadne klimatické alebo environmentálne hrozby nemusia nevyhnutne spôsobiť migráciu. Sternova správa uvádza, že „presné číslo tých, ktorí budú naozaj presídlení alebo prinútení migrovať bude závisieť na úrovni investícií, plánovania a zdrojoch“ pred tým ako stanovuje náklady na mitigáciu, čiže zmierňovanie vplyvu meniacej sa klímy na niekoľko miliárd dolárov (Piquet 2008).

Možnosti riešenia

Je nutné vyvinúť mechanizmus, ktorý bude koordinovať activity v životnom prostredí, rozvoji, migrácii, ochrany utečencov a humanitárnej pomoci a asistencii. Tieto mechanizmy by mohli pomôcť tak prostrediu ako aj utečnecom, zameriavaním sa na 5 programových oblastí: prevencia, pripravenosť, mitigácia-zmierňovanie, rehabilitácia a presídlenie. Vo svete existuje mnoho národných, regionálnych a medzinárodných systémov, ktoré zahŕňajú humanitárne a ostatné aspekty prírodných rizík. V téme globálnej environmentálnej zmeny existuje široká škála pravidiel, noriem, dohovorov a organizácií, ale len malá časť z nich explicitne zahŕňa vzťahy ekosystému a humánnej mobility (Warner 2009).

Akademická komunita súčasnosti navrhuje potrebu riešiť problém klimatických migrantov pod osobitým, nezávislým, právnym a politickým režimom zastrešeným Protokolom o uznávaní, ochrane a presídlení klimatických migrantov v rámci Konvencie OSN o zmene klímy UNFCCC (Areakit 2009). Keďže adaptácia ku klimatickej zmene je jedna z priorit v rámci procesu UNFCCC, bude implementácia environmentálnej migrácie v rámci pripravovaných záväzkov o klimatickej zmene predmetom ďalšieho výskumu s dôrazom na stretnutie signatárskych strán v Kodani v decembri 2009 a na možnosti tvorby Protokolu o klimatických migrantoch. Dôležitosť tohto momentu je vyzdvihnutá radom medzinárodných humanitárnych a migračných organizácií, ktoré výzvou sekretariátu UNFCCC potvrdili jednotnú pozíciu a vôľu prijatia právne záväzného nástroja. Je taktiež nutné poznamenať, že medzinárodná formulácia politík a rozvojová asistencia reprezentujú len malú časť celkového mechanizmu rozvoja, aj keď môžu zohrať kritickú úlohu pri podpore miestnych aktérov pri iniciovaní tvorby kapacít pre adaptáciu. V nadchádzajúcich rokoch bude rozhodujúca tvorba adaptačných kapacít a plánov, ktoré bude možné implementovať, keď budú dostupné plánované finančné mechanizmy v rámci klimatického režimu po roku 2012 (IFRC 2009).

Koncept adaptácie poskytuje rámec aplikovateľný vo viacerých úrovniach implementácie riešenia klimatických zmien v medzinárodnej politike:

- a. Uplatňovanie adaptačných stratégií umožňuje zvýšenie odolnosti dotknutých populácií a zníženie migračného tlaku
- b. Adaptačné mechanizmy sú taktiež potrebné v lokalite cieľového regiónu, ktorý čelí potenciálnemu prísunu environmentálnych migrantov
- c. Environmentálna migrácia môže byť využitá sama ako adaptačná stratégia pre boj s klimatickými zmenami a tiež na znižovanie ich vplyvu

Pri návrhoch riešenia je potrebné brať do úvahy ukazovatele vzniku a geografického vplyvu environmentálnej migrácie:

1. Adaptačné opatrenia môžu prostredníctvom znižovania vplyvu klimatickej zmeny redukovať potrebu migrácie ako aj riziko vzniku konfliktu
2. Vplyvy klimatickej zmeny budú najsilnejšie v rozvojových krajinách, takže by politické nástroje a prístupy adaptácie mali byť prioritne zamerané na ich potreby
3. Veľká časť násilnej migrácie a konfliktov sa predpokladá ešte v rámci územia materských štátov – interná migrácia.

V súčasných podmienkach môžeme uvažovať o dvoch možnostiach riešenia témy environmentálnej migrácie:

- zvýšenie medzinárodnej spolupráce s cieľom spoločného znášania bremena asistencie a prevencie v krajinách konfrontovaných katastrofami
- otvorenie emigračných kanálov a trás s uznaním environmentálnych limitujúcich faktorov v podpornom medzinárodnom nástroji ochrany ako napr. schémy dočasnej ochrany. Táto druhá možnosť sa javí ako viac lepšia pre urgentné prípady, ale prináša so sebou viaceré problémy, hlavne v otázke zodpovednosti za presídlenie osôb zo zóny katastrofy do zóny prijatia (Piquet 2008).

Environmentálna migrácia taktiež naznačuje otázku zodpovednosti a práva v spojení s klimatickou zmenou. Najviac zasiahnuté regióny majú tiež najmenšiu kapacitu pre zvládnutie klimatických zmien a zároveň najmenšiu zodpovednosť zo vzniku týchto zmien (Gemenne 2008). Hlavný vplyv je viditeľný v mnohých chudobných štátoch, kde vlády a individuálne osoby majú k dispozícii malé množstvo zdrojov pre efektívnu odpoveď environmentálnej zmene alebo degradácii a z nej vyplývajúcej migrácie (King 2006). Mechanizmy, ktoré budú rozpoznávať zodpovednosť za vývoj životného prostredia umožnia tvorbu kompenzačných nástrojov. Environmentálna migrácia ovplyvní proces rozvoja, ale zatiaľ nie je žiadnym spôsobom implementovaná do rozvojových politík alebo spravovania prírodných zdrojov. Predmetom ďalšieho výskumu by mali byť možnosti integrácie environmentálnych politík, rozvojových programov a nástrojov prevencie katastrof v situáciách konfliktu a násilného premiestnenia populácií.

Použitá literatúra

- AREKAIT, S. (2009): *Environmental change, degradation and migration and its connections and impacts on sustainable development* In: 2nd Expert workshop on Climate Change, Environment and Migration, United Nations University and Munich Re Foundation, Munich, st. 11-15.
- BOANO, C., R. ZETTER, MORRIS, T. (2007). *"Environmentally displaced people: Understanding the linkages between environmental change, livelihoods and forced migration"*. Oxford: Refugee Studies Centre of Oxford University.
- BROWN, O. (2008) *'Migration and Climate Change'*. IOM Migration Research Series. Geneva: International Organisation for Migration.
- EL-HINNAWI, E. (1985): *Environmental Refugees*. Nairobi. UNEP. New York.
- FARBOTKO, C. (2005): Tuvalu and Climate Change Constructions of Environmental Displacement. In: *Sydney Morning Herald*. Geogr. Ann., 87 B(4): p. 279-293.
- HAMMER, T. (2004): Desertification and Migration in J.D.Unruh, M.S. Krol and N. Kliot eds *Environmental Change and Its Implications for Population Migration*, Kluwer, Dodrecht.
- KING, T. (2006): *Environmental Displacement: Coordinating Efforts to Find Solutions* In: *Georgetown International Environmental Law Review*, Georgetown University, Washington DC.
- MAGNINY, V. (1999): *Environmental refugees legal hypothesis regarding an ecological threat*. PhD Thesis. University of Paris I.
- McNAMARA, K.E. (2007): Conceptualizing discourses on environmental refugees at the United Nations. In: *Population and Environment* vol. 29, no.1, pp. 12-24.
- MORINIÉRE, L.C.E. (2009) Tracing the footprint of „Environmental migrants“ though 50 years of literature In: *Linking Environmental Change, Migration and Social Vulnerability*, Source N. 12/2009, Oliver-Smith and Shen eds. UNU Institute for Environment and Human Security, Bonn.
- MYERS, N. (2002): Environmental refugees: a growing phenomenon of the 21st century. In: *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*. Series B-Biological Sciences. vol. 357, no. 1420, pp. 609-613.
- PIQUET, E.. (2008) Climate change and forced migration In: *New Issues in Refugee Research*, Research Paper No. 153, The UN Refugee Agency, Policy and Development and Evaluation Service, Geneva.
- RENAUD, F., BOGARDI, J.J., DUNN, O., WARNER, K. (2007) "Control, Adapt or Flee. How to Face Environmental Migration?" In *United Nations University Institute for Environment and Human Security (Ed.), InterSecTions 5*. Bonn: UNU-EHS.
- OCHA (1999): *The Guiding Principles of Internal Displacement*. OCHA: New York.
- SGRO, A. (2009): Views on, and Possible Solutions to, the Environmental Refugees Issue Within the European Union, In: *Linking Environmental Change, Migration and Social Vulnerability*, United Nations University-Environment and Human Security, Bonn.

SUHRKE, A. (1993) Pressure Points: Environmental Degradation, Migration and Conflict, Workshop on Environmental Change, Population Displacement, and Acute Conflict.

Problémy spojené s implementáciou environmentálnej daňovej reformy

Lucia Mojžišová

Abstrakt

V článku sa autorka venuje problémom, ktoré bránia environmentálnej daňovej reforme, aby bola implementovaná v plnej miere, ak vôbec. Presadenie a implementácia environmentálnej daňovej reformy v praxi naráža na viaceré problémy, a to: problém konkurencieschopnosti, problém distribúcie príjmov a problém akceptácie verejnosťou.

Kľúčové slová: environmentálna daňová reforma, problém, konkurencieschopnosť, distribúcia príjmov, akceptácia verejnosťou

Abstract

In the article the author deals with the problems, that prevent environmental tax reform to be fully implemented in praxis. The enforcement and implementation of the environmental tax reform are connected with different problems: problem of competitiveness, problem of revenues distribution and problem of public acceptance.

Key words: Environmental tax reform, problem, competitiveness, revenues distribution, public acceptance.

Úvod

Environmentálna daňová reforma /EDR/ je reforma národného daňového systému, kde dochádza k presunu daňového zaťaženia z tradičných daní, ako napríklad daní z príjmov, smerom k environmentálne škodiacim aktivitám, ako je používanie zdrojov alebo znečistenie. Daňové zaťaženie by malo padať viac na „zlé“ ako na „dobré“, takže spotrebiteľom a výrobcami sú dávané vhodné signály a daňové zaťaženie je v rámci hospodárstva lepšie rozmiestnené z perspektívy trvalo udržateľného rozvoja.¹

Ekonomické odôvodnenie je, že blahobyť sa vytvára znižovaním daní na prácu a kapitál a zvyšovaním daní na externalitu a tak napomáha vyhýbať sa tzv. „blahobyť znižujúcim“ aktivitám. Typický prípad je zvýšenie dane na energie a súčasné zníženie daní z príjmov alebo sociálnych odvodov.

Používajú sa tiež termíny „ekologická daňová reforma“ alebo „zelená daňová reforma“. Environmentálne dane a s nimi aj environmentálna daňová reforma patria medzi

¹European Environmental Agency: Market-based instruments for environmental policy in Europe, Denmark, 2005.

relatívne nové nástroje environmentálnej politiky, tzv. trhovo-orientované nástroje. Vysvetleniu a klasifikáciu jednotlivých nástrojov environmentálnej politiky sa venuje autorka v článku s názvom: Nástroje environmentálnej politiky EÚ.² Podrobne sa vysvetleniu fenoménu environmentálnej daňovej reformy, jej hlavných princípov a charakteristike venuje autorka v článku Environmentálna daňová reforma.³

Vlády vo Fínsku /1990/, potom vo Švédsku /1991/ a v Dánsku /1993/ boli prvé, ktoré prijali koncept a stratégiu EDR a zaviedli nové dane alebo upravili existujúce /energetické/ dane v rámci tohto konceptu.

Severský príklad bol nasledovaný vývojom v ostatných európskych krajinách ako v Holandsku /1996, 2001/, Nemecku /1999/ a v Spojenom kráľovstve /1996, 2001, 2002/. Priebehu implementácie environmentálnej daňovej reformy vo vybraných štátoch Európskej únie, jej jednotlivým krokom, dopadom, úspechom a odlišnostiam konkrétne v Nemecku, Dánsku, Veľkej Británii, Francúzsku a Írsku sa venuje autorka podrobne v článku: Prípadové štúdie zavedenia environmentálnych daní a environmentálnej daňovej reformy vo vybraných krajinách EÚ⁴

V nasledujúcom texte sa venujem práve problému, ktoré bránia environmentálnej daňovej reforme, aby bola implementovaná v plnej miere, ak vôbec. V dôsledku týchto problémov je potenciál environmentálnej daňovej reformy ako nástroja na znižovanie degradácie životného prostredia, efektívne a udržateľné využívanie vzácnych prírodných zdrojov alebo na znižovanie emisií skleníkových plynov v boji proti klimatickej zmene dodnes nedocenený a nevyužitý. Práve pochopenie týchto problémov a ich riešenie je veľmi dôležité pre jej presadenie, úspešnú implementáciu a akceptáciu zo strany politickej elity a širokej verejnosti.

Presadenie a implementácia environmentálnej daňovej reformy v praxi naráža na viaceré problémy, ktoré by sme mohli zoskupiť do troch širokých skupín a to:

- problém konkurencieschopnosti
- problém distribúcie príjmov

² Nástroje environmentálnej politiky EÚ / Lucia Gálová. In: Medzinárodné vzťahy : vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. - Bratislava : Ekonóm. ISSN 336-1562. - Roč. 6, č. 1 (2008), s. 123-132.

³Environmentálna daňová reforma / Lucia Gálová. In: Medzinárodné vzťahy 2007 [elektronický zdroj] : energetická politika EÚ a boj proti klimatickým zmenám : zborník príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie : Zámok Smolenice, 29.-30. november 2007 / zostavovateľ zborníka: Milan Budjač - Tatiana Bezáková. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2008. - ISBN 978-80-225-2576-3. - S. 185-193.

⁴Prípadové štúdie zavedenia environmentálnych daní a environmentálnej daňovej reformy vo vybraných krajinách EÚ. In Medzinárodné vzťahy : vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. - Bratislava : Ekonóm. ISSN 1336-1562, 2008, roč. 6, č. 2, s. 168-178. Dostupné na internete.

- problém akceptácie verejnosťou

Jednotlivé problémy sú predmetom nasledujúceho textu.

Problém konkurencieschopnosti

Kľúčovou otázkou, s ktorou sú konfrontované krajiny, ktoré implementovali EDR, je možná strata medzinárodnej konkurencieschopnosti niektorých hospodárskych sektorov. Koncept „konkurencieschopnosti“ má niekoľko odlišných úrovní. Napríklad, treba rozlišovať medzi konkurencieschopnosťou individuálnych podnikov a sektorov a celkovým hospodárstvom krajiny. Konkurencieschopnosť individuálnych podnikov, sektorov a celkového hospodárstva krajiny bude mať na každej úrovni iný význam. Podnik alebo sektor je konkurencieschopný ak je schopný konkurovať na medzinárodných trhoch s uspokojivou mierou zisku. Pre krajinu ako celok, koncept konkurencieschopnosti je komplexnejší. Jedna definícia konkurencieschopnosti, z Medzinárodného inštitútu pre rozvoj manažmentu /IIMD/, je „schopnosť krajiny vytvoriť pridanú hodnotu a tak zvýšiť národný blahobyť riadením zdrojov a procesov, atraktivity a agresivity, globálnosti a blízkosti a integrovaním týchto vzťahov do ekonomického a sociálneho modelu.“ Pri hodnotení určitej politiky, dopady na hospodárstvo ako celok sú vo všeobecnosti dôležitejšie ako dopady na určité individuálne sektory.

Environmentálne dane zvyšujú hraničné náklady produkcie pre znečisťujúce firmy. Ak sa firmy nerozhodnú premiestniť svoju výrobu do krajín bez takýchto daní, potom najviac znečisťujúce podniky stratia trhové podiely v prospech menej znečisťujúcich podnikov. Alternatívne firmy by sa mohli rozhodnúť premiestniť svoju výrobu. Výnimky a zrážky z environmentálnych daní sú poskytované s cieľom zabrániť týmto snahám. Je pravdepodobné, že obavy o konkurencieschopnosť budú väčšie, ak znečisťujúci priemysel vo veľkej miere obchoduje. Keďže väčšina environmentálnych daní sa týka energie a dopravy, dopad takéhoto zdanenia bude do veľkej miery odlišný medzi rôznymi sektormi podľa ich energetickej intenzity. Energeticky intenzívne odvetvia by niesli najväčšiu záťaž zvýšeného energetickeho zdanenia, zatiaľ čo ak sú príjmy recyklované prostredníctvom zníženia daní z práce, konkurencieschopnosť výrob náročných na prácu sa zlepší. Realokácia čistého zdanenia vytvára konflikty záujmov a opozíciu zo strany tých, ktorí sú negatívne ovplyvnení vyššími daňami. Dopad na ekonomiku ako celok bude z časti určovaný relatívnou váhou energeticky intenzívneho priemyslu v hospodárstve a cenovou elasticitou exportu tohto

sektora. Koopmans⁵ napríklad odhaduje, že väčšina energeticky intenzívneho exportu Holandska by bola ťažko postihnutá energetickými daňami a straty výroby v tomto sektore by pravdepodobne presiahli produkčné zisky v pracovne intenzívnom sektore, prinajmenšom v krátkom horizonte. Avšak, Ekins a Speck⁶ ukázali, že v Spojenom kráľovstve, kde exporty energeticky intenzívnej produkcie sú relatívne nízke, konkurencieschopnosť hospodárstva ako celku sa pravdepodobne zlepšuje pri príjmovovo neutrálnom zdanení energie. Výnimky a úľavy z environmentálnych daní sú iba jeden spôsob na riešenie problému konkurencieschopnosti, pričom tieto opatrenia môžu mať kľúčový dopad na environmentálnu efektívnosť. Existujú aj iné spôsoby, ktoré tiež znižujú negatívny dopad na priemyselnú konkurencieschopnosť, ale vo väčšej miere zachovávajú environmentálnu efektívnosť dane, ako napríklad dočasné úľavy, „border tax adjustment- BTA“ alebo medzinárodná koordinácia environmentálneho zdanenia.

Existuje niekoľko druhov BTA, ale najjednoduchší a najbežnejší je tzv. destinačný systém, v ktorom obchodované produkty sú predmetom daní importujúcej /destinačnej/ krajiny a sú uvoľnené z daní exportujúcej krajiny /krajiny pôvodu/.⁷

Problém distribúcie príjmov

Je čiastočne dokázané, že niektoré environmentálne dane sú príjmovovo regresívne. To znamená, že chudobnejšie domácnosti platia neprímeraný podiel svojich príjmov na tieto dane v porovnaní s bohatšími domácnosťami. Avšak, absolútny dopad zmeny v environmentálnom zdanení /napr. dopad novej energetickej dane, s príjmami využitými na zníženie sociálnych príspevkov/ na disponibilný príjem domácností, by bol čistým dopadom viacerých rozličných faktorov:

- Zvýšením záťaže vyplývajúcej z daňového zvýšenia
- Kompenzačného efektu vyplývajúceho z nižších príspevkov na sociálne zabezpečenie
- Odozvy na rozličné daňové výnimky
- Spôsobených vplyvov akýchkoľvek zmien v zamestnanosti
- Distribúciou environmentálnych benefitov vyplývajúcich z dane

⁵KOOPMANS: Effects of National, OECD-wide and World-wide Energy Taxes on Environment and on competitiveness, In: BARKER, T. /ed./: *International Competitiveness and Environmental Policies*, Edward Elgar, 1998. ISBN 1-85898-778-4.

⁶EKINS, P. - SPECK, S.: The Impacts of Environmental Policy on Competitiveness: Theory and Evidence. In: BARKER, T. /ed./: *International Competitiveness and Environmental Policies*, Edward Elgar, 1998. ISBN 1-85898-778-4.

⁷Redefining progress: Role of Border Tax Adjustment in Environmental Taxation, Amsterdam, 1998.

Treba poznamenať, že zatiaľ čo regresívny dopad na príjmy môže ovplyvniť chudobnejšie domácnosti, zlepšenia životného prostredia, na druhej strane, môžu byť rozdelené progresívne /napr. ku zlepšeniu kvality ovzdušia dochádza vo väčšej miere v chudobnejších a znečistenejších predmestiach/.

Stupeň príjmovej regresivity je vo veľa prípadoch slabý.⁸ Empirické výsledky ukazujú, že energetické zdaňovanie je príjmovovo regresívne v Dánsku, Írsku a Spojenom kráľovstve, zatiaľ čo v Španielsku a Taliansku sa ukazuje ako príjmovovo progresívne. Barker a Köhler⁹ skúmali distribučný príjmový dopad rozličných energetických daní, použijúc údaje z 11 krajín EÚ. Zistili, že distribučný dopad energetických daní sa líši podľa využitia energie. Napríklad, zdanenie dopravných palív je slabo progresívne, zatiaľ čo zdanenie domácej energie má mierne regresívny dopad.

Predpokladá sa, že z nemeckej EDR by mala získať väčšina domácností, pričom domácnosti s deťmi budú benefitovať najviac.¹⁰

Snaha o vyrovnanie distribučných efektov environmentálnych daní môže byť opodstatnená z dvoch dôvodov¹¹:

Prvý je pragmatický dôvod pre vyrovňovanie distribučných efektov, ak potenciálne najviac ovplyvnené skupiny sú dostatočne vplyvné a dobre organizované pri zabránení implementácie opatrenia.

Druhý dôvod je založený na zásadách rovnosti a sociálnej spravodlivosti, v prípade ak sú ovplyvnené najchudobnejšie a najviac ohrozené skupiny.

Existujú dve alternatívne stratégie, ktoré môžu byť použité na vyrovňovanie neželaných distribučných efektov: reštrikcia a kompenzácia.

Reštrikcia sa vzťahuje na zníženie dopadov programu ex ante tak, že k potenciálnym dopadom nedôjde. Príkladom takéhoto reštriktívneho opatrenia môže byť určenie spotrebného dna, pod ktoré nie je uvalená daň v snahe ochrániť užívateľov s nízkym príjmom.

Kompenzácia sa vzťahuje na pomoc poskytovanú špecifickým skupinám ex post. Sú to korekčné opatrenia, ako jednorazové platby, vypočítané na základe priemerných daňových platieb na domácnosť. Daňový presun t.j. zníženie ostatných daní ako napr. daní z príjmu je

⁸BARDE, J. P.: Economic instruments for environmental protection: experience in OECD countries, In: *Applying Market-Based Instruments for Environmental Policies in China and OECD countries*, OECD, Paris, 1997, s. 31-58.

OECD: Environmental Taxes and Green Tax Reform, Paris, 1997.

⁹BARKER, T. – KÖHLER, J.: Equity and Ecotax Reform in the EU: Achieving a 10 percent Reduction in CO₂ Emissions Using Excise Duties, In: *Fiscal Studies*, roč. 19, 1998, č. 4, s.378-405. ISSN 0143-5671

¹⁰OECD: Environmentally related taxes in OECD countries: issues and strategies, Paris, 2001, ISBN: 9789264193659.

¹¹OECD: The Distributional Effects of Economic Instruments for Environmental Policy, Paris, 1994.

široko používaná forma kompenzácií. Reštriktívne opatrenia znižujú environmentálnu efektívnosť dane tým, že rušia určité stimuly na zmenu spotrebného a investičného správania.

Akceptácia verejnosťou

Výskum ukázal, že problém, ktorému čelí EDR vzhľadom na akceptáciu verejnosťou, nie je ani tak priamy nesúhlas s environmentálnym zdaňovaním ako koncepčné problémy s jej konštrukciou.

1. Ľudia neveria uisteniam, že príjmy budú využité spôsobom ako sľubuje vláda. Chcú aby využitie príjmov bolo transparentné. Spôsob, ktorý navrhujú na vyriešenie tohto problému je vytvorenie skupiny nezávislej od vlády, ktorá by dohliadala nad tým, aby príjmy neboli odklonené na iné účely.
2. Verejnosť má tiež problémy s pochopením zmyslu zvýšenia energetických daní pri súčasnom znížení daní z príjmu. Nevidia spojenie medzi týmito dvomi opatreniami a chápu to ako bezduché prúdenie peňazí. Keď im bol vysvetlený princíp dvojitej dividendy, neakceptovali ho. Namiesto toho preferovali, aby boli daňové príjmy využité na opatrenia, ktorým by rozumeli a ktoré by priamo súviseli so životným prostredím ako rozvoj alternatívnych zdrojov energie alebo zlepšenie energetickej efektívnosti. Tak napríklad vo Francúzsku, znižovanie pracovných nákladov a naviac financovanie 35 hodinového programu s príjmami z EDR, bolo vnímané ako “miešanie mrkvy so zemiakmi”¹²
3. Bola tiež vyjadrená “túžba” po opatreniach chápaných ako stimuly ako aj potrestania alebo pokuty na druhej strane. Ľudia chceli byť povzbudení, aby sa správali priateľsky k životnému prostrediu a dostať viditeľné benefity z týchto politík, skôr ako byť iba “potrestaní” za ich využitie energie. Boli preferované opatrenia, ktoré aktívne odmeňovali tých, ktorí znižovali spotrebu.

Akceptácia environmentálneho zdanenia bola vo všeobecnosti vyššia v škandinávskych krajinách a v Nemecku ako napr. v Spojenom kráľovstve, pravdepodobne v dôsledku ich vyššej vedomosti a záujmu o otázky súvisiace so životným prostredím.¹³

Riešenie týchto problémov sa vidí v zriaďovaní tzv. zelených daňových komisií. Zelené daňové komisie boli zriadené v severských krajinách, v Holandsku a Belgicku v 90.

¹²DEROUBAIX, J. - LÉVEQUE, F.: The rise and fall of French Ecological Tax Reform: social acceptability versus political feasibility in the energy tax implementation process, In: *Energy policy*, roč. 34, 2006, č. 8, s. 940-949. ISSN 0301-4215.

¹³Projekt Petras. Dostupné na internete [online]
http://www.soc.surrey.ac.uk/petras/private/six_month_report.html#ANNEXES.

rokoch 20.storočia. Členovia týchto komisií pokrývali širokú skupinu politikov, vedcov, predstaviteľov rozličných záujmových skupín ako združenia zamestnancov a zamestnávateľov, environmentálnych organizácií, výskumných ústavov a predstaviteľov rôznych ministerstiev: Ministerstva financií, Ministerstva životného prostredia a Ministerstva hospodárstva. Komisie boli požiadané, aby zanalyzovali a ohodnotili existujúce environmentne fiškálne opatrenia a navrhli nové environmentálne poplatky a dane, vrátane návrhov na využitie získaných príjmov.

Použitá literatúra

GÁLOVÁ, L.: *Nástroje environmentálnej politiky EÚ* / In: Medzinárodné vzťahy : vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. - Bratislava : Ekonóm. - ISSN 1336-1562. - Roč. 6, č. 1 (2008), s. 123-132.

GÁLOVÁ, L.: *Environmentálna daňová reforma* / In: Medzinárodné vzťahy 2007 [elektronický zdroj] : energetická politika EÚ a boj proti klimatickým zmenám : zborník príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie : Zámok Smolenice, 29.-30. november 2007 / zostavovateľ zborníka: Milan Budjač - Tatiana Bezáková. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2008. - ISBN 978-80-225-2576-3. - S. 185-193.

GÁLOVÁ, L.: *Prípadové štúdie zavedenia environmentálnych daní a environmentálnej daňovej reform vo vybraných krajinách EÚ*. In Medzinárodné vzťahy : vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. - Bratislava : Ekonóm. ISSN 1336-1562, 2008, roč. 6, č. 2, s. 168-178. Dostupné na internete.

KOOPMANS: *Effects of National, OECD-wide and World-wide Energy Taxes on Environment and on competitiveness*, In: BARKER, T. /ed./: *International Competitiveness and Environmental Policies*, Edward Elgar, 1998. ISBN 1-85898-778-4.

EKINS, P. - SPECK, S.: *The Impacts of Environmental Policy on Competitiveness: Theory and Evidence*. In: BARKER, T. /ed./: *International Competitiveness and Environmental Policies*, Edward Elgar, 1998. ISBN 1-85898-778-4.

Redefining progress: Role of Border Tax Adjustment in Environmental Taxation, Amsterdam, 1998.

BARDE, J. P.: *Economic instruments for environmental protection: experience in OECD countries*, In: *Applying Market-Based Instruments for Environmental Policies in China and OECD countries*, OECD, Paris, 1997, s. 31-58.

OECD: *Environmental Taxes and Green Tax Reform*, Paris, 1997.

BARKER, T. – KÖHLER, J.: *Equity and Ecotax Reform in the EU: Achieving a 10 percent Reduction in CO₂ Emissions Using Excise Duties*, In: *Fiscal Studies*, roč. 19, 1998, č. 4, s.378-405. ISSN 0143-5671.

OECD: *Environmentally related taxes in OECD countries: issues and strategies*, Paris, 2001, ISBN: 9789264193659.

OECD: The Distributional Effects of Economic Instruments for Environmental Policy, Paris, 1994.

DEROUBAIX, J. - LÉVEQUE, F.: The rise and fall of French Ecological Tax Reform: social acceptability versus political feasibility in the energy tax implementation process, In: *Energy policy*, roč. 34, 2006, č. 8, s. 940-949. ISSN 0301-4215.

Projekt Petras. Dostupné na internete [online].

http://www.soc.surrey.ac.uk/petras/private/six_month_report.html#ANNEXES.

O vývoji povstaleckých skupín v Kolumbii

Peter Reľkovský

Abstrakt

Problémy Kolumbie s revolučne motivovaným násilím na jej území siahajú viac ako 60 rokov do minulosti. V druhej polovici 20. storočia dochádzalo k postupnému formovaniu, zvyšovaniu akcieschopnosti, organizovanosti a početnosti členskej základne ľavicových guerrilových skupín. Najprominentnejšou z nich sa stala FARC (Fuerzas armadas revolucionarias de Colombia), ktorá čoskoro začala financovať svoju činnosť prostredníctvom výkupného a pestovania drog, spôsobujúc čoraz väčšie problémy kolumbijskej vláde pri zachovávaní bezpečnostnej situácie v krajine. Zlom nastal začiatkom 21. storočia po nástupe prezidenta Uribeho k moci, kedy sa vystupňoval boj proti FARC a jej vplyv na území Kolumbie sa značne obmedzil. Ľavicovým guerrilám sa však v tomto období podarilo preniesť svoj boj proti Uribeho vláde na medzinárodnú scénu a skomplikovať vzťahy Kolumbie s jej susedmi Ekvádorom a Venezuelou.

Kľúčové slová: Kolumbia, FARC, Venezuela, guerila, La Violencia, paramilitares.

Abstract

Colombia's problems with revolutionary violence on its territory go back more than 60 years. The second half of the 20th century saw a gradual formation, increased action radius, improved organizational structure and growing member base of leftist guerrilla groups. The most prominent one proved to be FARC (Fuerzas armadas revolucionarias de Colombia), which soon started financing its activities using ransom money and proceeds from drug cultivation, causing increasingly severe problems for the Colombian government to keep law and order in the country. A breaking point was President Uribe's ascend to power at the beginning of the 21st century, which saw an increased intensity of fighting against the FARC and a considerable waning of its influence in the territory of Colombia. The leftist guerrillas have, however, managed to move their struggle against Uribe's government to an international level and complicate the relationships between Colombia and its neighbors Ecuador and Venezuela.

Key words: Colombia, FARC, Venezuela, guerilla, La Violencia, paramilitary groups.

Počiatky vývoja povstaleckých skupín nie len v Kolumbii, ale aj v celom regióne Južnej Ameriky treba hľadať v atmosfére revolucionárstva nesúcej sa históriou krajiny od čias Simóna Bolívara – osloboditeľa a zjednocujúceho prvku novodobých dejín celého regiónu. Nikde však ozbrojenci nedosiahli takú mieru politickej, vojenskej a ekonomickej kontroly ako práve v Kolumbii, kde sa koncom 20. a začiatkom 21. storočia z veľkej časti stali definujúcim faktorom nie len vnútornej ale aj vonkajšej politiky štátu.

História kolumbijských povstaleckých skupín v 20. storočí

Hlavnou povstaleckou skupinou na území Kolumbie je dnes FARC-EP (Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – Ejército del Pueblo, čiže Revolučné ozbrojené sily Kolumbie - Ľudová armáda), ktorá je spolu s ELN (Ejército de Liberación Nacional = Armáda národného oslobodenia) považovaná, v závislosti od interpretácie jednotlivých štátov, za marxistickú partizánsku skupinu, teroristov, či povstalcov.¹

Jej korene siahajú do roku 1948, keď bol na predvolebnom zhromaždení zavraždený populárny kolumbijský politik Jorge Eliécer Gaitán. Tento čin spôsobil 10 rokov trvajúce obdobie revolučného násillia, nazývané tiež La Violencia, počas ktorého dochádzalo k vzájomným útokom príslušníkov oboch hlavných politických strán: Konzervatívnej a Liberálnej. Počas tohto obdobia padlo násilliu za obeť až 200,000 ľudí.

La Violencia bola ukončená vytvorením Národného frontu, v rámci ktorého vládli striedavo obe strany. Pre neskorší vývoj povstaleckých skupín je však obdobie La Violencia podstatné, nakoľko počas neho dochádzalo k spontánnemu vzniku a zániku partizánskych oddielov, ktorých prvotným účelom bola ochrana súkromného majetku (najmä vidieckej pôdy) pred ozbrojenými útokmi bojujúcich strán. Pod vplyvom Sovietskeho zväzu sa niektoré z týchto oddielov začali organizovať pod ideologickým vedením Kolumbijskej komunistickej strany. Tu treba hľadať aj začiatok ozbrojeného aktivizmu Pedra Antonia Marín Marín (známeho aj ako Manuel Marulanda Vélez) a Luisa Morantes (alias Jacoba Arenas), ktorí sa čoskoro stali vedúcimi postavami partizánskeho odboja. Po vytvorení národného frontu v roku 1958 a obnovení civilnej vlády v krajine bol vytvorený program amnestii s cieľom podporiť odzbrojenie polovojenských oddielov v krajine. Nie všetky oddiely však vláde dôverovali - preto sa v Kolumbii postupne v odľahlých regiónoch začali vytvárať komunistické samosprávne enklávy (najznámejšou bola República Marquetalia), ktorých rastúci vplyv bol následne potlačený vojenským zásahom. Namiesto likvidácie povstalcov

¹ Lynch, J.: Simón Bolívar: A Life, 33. Yale University Press, 2006.

však došlo k ich rozptylu a v roku 1964 k reorganizácii časti z nich pod názvom „Bloque Sur“ (Južný blok). V roku 1966 sa Bloque Sur oficiálne premenoval na FARC.²

Základňou FARC sa stali najmä redšie obývané oblasti Kolumbie na východe krajiny pokryté savanami a tropickým pralesom, kde príslušníci tejto organizácie začali vyvíjať aktivity namierené proti vplyvu kolumbijskej vlády. Spočiatku bolo hlavným zdrojom príjmov FARC a ďalších guerríl obsadzovanie existujúcich farmárskych usadlostí, čoho dôsledkom bol nárast vysídlenej populácie v krajine (tzv. desplazados). Ako reakcia na tieto aktivity ľavicových guerríl a vďaka neschopnosti centrálnej vlády udržať v oblasti poriadok sa začali zostávajúci majitelia pôdy onedlho organizovať a vytvárať ozbrojené oddiely domobrany. Tieto sa postupom času vyvíjali, osamostatňovali a začali byť známe pod názvom paramilitares. Paramilitares však čoskoro začali sledovať vlastné mocenské ciele, preto sa v krajine postupne rozpútala trojstranná občianska voja medzi FARC, paramilitares a armádou lojálnou centrálnej vláde.

Na financovanie svojej činnosti začali od začiatku 80. rokov minulého storočia obe povstalecké skupiny (t.j. FARC aj paramilitares) v čoraz väčšej miere používať pestovanie drog. Najprepracovanejší systém zaviedli ľavicové guerrily, ktoré podporovali pestovanie koky, maku a konope u drobných farmárov na územiach pod ich kontrolou a uvažovali na tieto plodiny vysoké dane. Kvôli neprístupnosti pralesného terénu, v ktorom k pestovaniu drog dochádzalo, ako aj kvôli rozdrobenosti ich pestovateľov bolo pre centrálnu vládu zložité proti danému fenoménu bojovať, čo prinieslo Kolumbii povesť jedného z hlavných svetových producentov drog – najmä kokaínu. Pokusy armády zamedziť produkcii koky prostredníctvom použitia defoliantov síce z krátkodobého hľadiska jej výrobu znížili, no ich dlhodobý efekt bol takmer nulový – pestovatelia koky sa totiž zo zasiahnutých oblastí presunuli na nové stanoviská.

V tomto období došlo tiež k vytvoreniu politického krídla FARC pod názvom Unión Patriótica, ktoré síce nikdy nezískalo významnú podporu, znamenalo však ďalší krok v pokračujúcich pokusoch o legitimizáciu povstalcov. Na popud veliteľov FARC – Marulandu a Arenasa – sa tiež v roku 1982 konala Siedma guerrilová konferencia FARC-EP, ktorej cieľom bolo zmeniť charakter organizácie z guerrilových oddielov na povstaleckú armádu. S týmto cieľom boli zavedené nové uniformy, hodnosti, zmeny v systéme zásobovania a prijaté boli tiež úpravy stratégie FARC. Konferencia znamenala bod obratu v histórii FARC a jej priamym dôsledkom bolo zvýšenie počtu bojovníkov z približne 2,000

² Arenas, J.: Diario de la resistencia de Marquetalia, Ediciones Abejón Mono.

na takmer 15,000. Vláda síce pokračovala v boji proti guerrilám a v rokovaniach o zložení zbraní, no tieto boli vo všeobecnosti neúspešné, najmä kvôli neustálemu porušovaniu prímeria zo strany FARC.³ Za zmienku pri tom stojí napríklad útok FARC na budovu najvyššieho súdu v Bogote v roku 1985, ktorý si vyžiadal okolo 120 obetí na životoch.

V 90. rokoch minulého storočia sa naplno prejavila neschopnosť kolumbijských úradov vysporiadať sa s pôsobením povstalcov na svojom území. Koncom dekády FARC kontrolovala prakticky všetky významnejšie pozemné dopravné trasy a prechádzajúce vozidlá na nich pravidelne podrobovala kontrolám. V prípade, ak pri nich objavila príslušníkov vyšších spoločenských vrstiev (obyvateľstvo v Kolumbii je na základe štvrti, v ktorej má trvalé bydlisko – a tým pádom príjmu – rozdelené do šiestich oficiálnych ekonomických tried), vojska, polície, či pravicových strán, podnikala ich únosy a žiadala za ich prepustenie výkupné. Presuny po zemi boli preto v tomto období vysoko riskantné a cestovanie bolo možné prakticky výlučne prostredníctvom leteckej dopravy.

Na druhej strane, pravicoví paramilitares (Autodefensas Unidas de Colombia) sa okrem boja proti guerrilám angažovali najmä pri programoch tzv. sociálnej očisty. Pod týmto názvom sa skrývalo systematické vyvražďovanie chudobnejších vrstiev obyvateľstva pod zámienkou ich účasti na kriminálnych aktivitách (krádeže, lúpeže), užívania drog, ako aj kvôli skutočnosti, že chudobné vrstvy obyvateľstva boli a zostávajú hlavnou skupinou podporujúcou ľavicových povstalcov.

V rokoch 1999-2002 prebiehali medzi FARC a vládou prezidenta Andrésa Pastranu mierové rokovania. Počas nich bola pre povstalcov vytvorená demilitarizovaná zóna (Caquetania) s rozlohou rovnajúcou sa približne rozlohe Slovenska. Po troch rokoch však rokovania z dôvodu porušovania prímeria zo strany militantov stroskotali. Konkrétne išlo o niekoľko útokov na kolumbijské mestá, únos lietadla, zapojenie agentov IRA do výroby nových bômb, či využívanie Caquetanie na pestovanie a výrobu drog, zbrojenie a nábor nových maloletých členov (podľa filozofie FARC je každá osoba nad 11 rokov bojaskopná – 20 až 30 % bojovníkov FARC preto tvoria deti do 18 rokov, ktoré často utekajú z domu pred ťažkými ekonomickými podmienkami, sexuálnym násilím či stratou životnej perspektívy).⁴

³ Dudley, S.: *Walking Ghosts: Murder and Guerrilla Politics in Colombia*. 256 pages. Routledge, January, 2004. ISBN 0-415-93303-X. str. 47-56, 59-60.

⁴ Forero J.: *Venezuelans Grow Bitter Over Abductions*. The Washington Post, 13-Feb-2009 - <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/02/12/AR2008021202762.html>.

V tomto období získavali FARC najmenej 500 mil. USD ročne z obchodovania s drogami, čím sa po pripočítaní príjmov z únosov (až 3000 osôb ročne), výkupného a vydierania zaradili k jedným z najbohatších povstaleckých skupín na svete.⁵

Vývoj povstaleckých skupín v Kolumbii počas prvej dekády 21. storočia

V roku 2002 nastala na kolumbijskej politickej scéne zmena. Neefektívnych prezidentov Sampera (1994-1998) a Pastranu (1998-2002) nahradil Álvaro Uribe, dynamický politik, ktorého otec zahynul v roku 1983 po nevydarenom pokuse o únos v rukách FARC.⁶

Po nástupe prezidenta Uribeho došlo k prudkému zlepšeniu situácie a FARC boli vytlačení do niekoľkých pomerne dobre ohraničených a takmer neobývaných oblastí, pričom zvyšok krajiny zostáva chránený pred ich aktivitami. Aj preto Uribeho politika „tvrdej ruky a otvoreného srdca“ zostáva v Kolumbii veľmi populárna a samotný prezident dosahuje podporu až 81% (číslo môže byť skreslené, keďže objektívne nezachytáva najchudobnejšie časti obyvateľstva, ktoré môžu skôr sympatizovať s FARC proti pravicovému prezidentovi).

Jedným z hlavných faktorov boja proti FARC a obchodu s drogami sa stal tzv. „Plan Colombia“ prezidenta Uribeho a vlády USA, v rámci ktorého Kolumbia dostáva zbrane a finančnú podporu na boj proti teroristom a obchodu s narkotikami (Podľa prieskumu amerického Ministerstva spravodlivosti kontroluje FARC stále viac než 50 percent svetovej výroby a dodávok kokaínu. Kritici tohto programu však uvádzajú, že vďaka tzv. balónovému efektu sa v skutočnosti objem produkováných narkotík a ich dovozu do USA neznižuje, iba sa presúva z Kolumbie do iných latinskoamerických krajín)⁷. Druhotným efektom pre USA je posilňovanie ich pozície v krajine a premena Kolumbie na ich najbližšieho spojenca na kontinente. Keďže susedia pravicovej Kolumbie sa netaja svojimi ľavicovými sklonmi, pripomína tento proces v istých rysoch postavenia Izraela, ktorý je ako spojenec USA tiež obklopený antagonistickými režimami.

Finančné a materiálne prostriedky získané prostredníctvom Plan Colombia dosiahli za prvých 10 rokov jeho fungovania (1999 - 2009) niečo vyše 4,5 mld. USD, z toho približne 85% zdrojov bolo použitých na posilnenie bojovej prítomnosti centrálnej vlády a 15% na zlepšovanie sociálnej situácie chudobných vrstiev obyvateľstva.⁸ Aj vďaka tomu došlo

⁵ Colombia's Most Powerful Rebels. BBC News. 19-Sep-2003 - <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1746777.stm>.

⁶ World Drug Report 2007. United Nations' Office on Drugs and Crime - http://www.unodc.org/pdf/research/wdr07/WDR_2007_2.3_coc_usa.pdf.

⁷ Stopping it, How Government Try--And Fail--to Stem the Flow of Drugs. The Economist. 26-Jul-2001, http://www.economist.com/surveys/displaystory.cfm?story_id=E1_SDRVPG.

⁸ Haugaard,L., Isacson,A. , Olson,J.: Erasing the Lines. LAWGEF, CIP and WOLA, Washington 2005. - <http://www.ciponline.org/facts/0512eras.pdf>.

v krajine za posledných 7 rokov k citeľnému zlepšeniu situácie, opäť je možná pozemná doprava prakticky do všetkých častí krajiny a výrazne klesol počet únosov za účelom vydierania. FARC sa už tiež nemôže celkom spoľahnúť na podporu miestneho chudobného obyvateľstva, nakoľko sa časť z neho od organizácie kvôli jej násilným metódam odvrátila.⁹

Na dôvažok bola FARC oslabená aj niekoľkými úmrtiami jej najvyšších veliteľov – po zakladateľovi Jacobovi Arenasovi, ktorý umrel v roku 1990, a Manuelovi Marulandovi, ktorý vo veku 78 rokov skonal v roku 2008 na infarkt, išlo najmä o Raula Reyesa, ktorý bol zabitý počas kolumbijskej teroristickej operácie v tom istom roku. FARC si však stále udržiava politickú akcieschopnosť, pričom pomerne úspešne agituje na univerzitách, najmä u chudobnejšej, ľavicovo orientovanej časti študentstva. Výsledkom bývajú mnohokrát násilné štrajky nezriedka spojené so zastavením chodu verejných vysokých škôl na obdobie niekoľkých týždňov.

Ľavicovým povstalcom sa tiež v období posledných 6 rokov darí vnášať napätie do zahraničnopolitických vzťahov Kolumbie a to najmä vo vzťahu k jej najbližším susedom, Ekvádoru a Venezuele.

K prvému vážnejšiemu incidentu, pri ktorom kolumbijské povstalecké skupiny spôsobili eskaláciu napätia medzi Kolumbiou a Venezuelou, došlo v roku 2003, keď Venezuelská vláda (sympatizujúca s FARC najmä z ideologických dôvodov – ľavicová orientácia a revolučný charakter ako FARC, tak aj vlád Huga Cháveza a Rafaela Correu) bombardovala pozície paramilitares na území Kolumbie.¹⁰

V tom istom roku vyšlo najavo, že guerrilové oddiely FARC sa často ukrývajú na ekvádorskej a venezuelskej strane spoločnej hranice, aby tak unikli kolumbijským ozbrojeným silám. Táto skutočnosť posilnila podozrenia kolumbijskej vlády, že Ekvádor a Venezuela v skutočnosti ľavicové guerrily podporujú.

Závažným incidentom, ktorý sa odohral v roku 2004, bol útok kolumbijských ozbrojených polovojenských jednotiek na prihraničné venezuelské mesto La Victoria, pri ktorom zahynulo sedem osôb (šesť vojakov a technik venezuelskej štátnej ropnej spoločnosti Petróleos de Venezuela). Prezident Uribe z incidentu obvinil FARC, zatiaľ čo prezident Chávez tvrdil, že za útokom stáli kolumbijskí paramilitares.¹¹

⁹ United States Charges 50 Leaders Of Narco-Terrorist FARC In Colombia With Supplying More Than Half Of The World's Cocaine. US DEA, 22-Mar-2006 - <http://www.dea.gov/pubs/pressrel/pr032206a.html>.

¹⁰ Taylor, R.: Colombia-Venezuela: Border Tensions Rise. World Press Review, Vol. 50, No. 6, 01-Jun-2003 - <http://www.worldpress.org/Americas/1092.cfm>.

¹¹ Chirinos, C.: BBC Mundo, Caracas, BBC Mundo – http://news.bbc.co.uk/1/hi/spanish/latin_america/newsid_3673000/3673934.stm.

Začiatkom roku 2005 došlo k najhoršej diplomatickej kríze medzi Kolumbiou a jej susedom, Venezuelou, ktorá pristúpila k zmrazeniu vzťahov s Kolumbiou po tom, ako kolumbijská vláda v polovici decembra 2004 v pohraničnom meste Cúcuta zatkla funkcionára FARC, Rodriga Grandu. Granda bol zadržaný po tom, ako bol v hlavnom meste Caracas, kde sa zúčastňoval Druhého kongresu bolívarovskej revolúcie, na základe odmeny vypísanej kolumbijskou vládou unesený bližšie neidentifikovanými venezuelskými občanmi a prepravený na kolumbijskú stranu hranice.¹²

Zatiaľ čo Kolumbia po tomto incidente kritizovala Venezuelu za jej príliš laxný postoj k ľavicovým guerrilovým organizáciám, USA (spojenec Kolumbie) Venezuelu priamo obvinil z ich podpory. Následkom týchto vyhlásení boli zo strany Venezuely prerušené medzivládne obchodné dohody, čo spôsobilo ekonomické problémy najmä v kolumbijskom pohraničí, pričom oficiálnym dôvodom tohto kroku bolo narušenie venezuelskej suverenity zo strany Kolumbie. Zaujímavou sa javí skutočnosť, že postoj prezidenta Cháveza si v rámci Venezuely získal širokú podporu verejnosti, najmä po prezidentových silných slovných atakoch na účet USA, prezidenta Busha a ministerky zahraničia Riceovej. Kríza však nemala dlhé trvanie a už v polovici februára 2005 došlo k normalizácii vzťahov medzi oboma krajinami.¹³

Výsledkom postupného oslabenia vplyvu FARC ako aj podobného ideologického smerovania kolumbijskej vlády a paramilitares (AUC) boli série rokovaní, ktoré v roku 2006 vyústili do demobilizácie pravícových ozbrojencov. To malo za následok možnosť Uribeho vlády sústrediť svoje sily výlučne na boj proti ľavicovým guerrilám.

V tom istom roku však prepukol v krajine škandál, keď sa objavili dokumenty obviňujúce členov súčasných politických elít zo spolupráce s paramilitares a narkobarónmi. Keďže z povahy svojho boja proti chudobnej časti obyvateľstva a guerrilám boli vládnúcim elitám, pochádzajúcim výlučne z najvyšších spoločenských tried, paramilitares ideologicky omnoho bližší ako ľavicové guerrily, bolo pre nich jednoduchšie preniknúť do najvyšších politických kruhov (aj keď treba povedať, že aj FARC majú v kolumbijskom kongrese svojich zástupcov, pričom najaktívnejšou a najznámejšou je senátorka Piedad Córdoba). Vyšetrowanie spojenia vlády a paramilitares neustále prebieha, no doteraz je z neho podozrivých 62 členov kongresu, vrátane jeho predsedníčky Nancy Patricie Gutiérrez, bývalého predsedu kongresu,

¹² Sánchez, María E.: Venezuela/Colombia: relación congelada, in BBC Mundo – http://news.bbc.co.uk/1/hi/spanish/latin_america/newsid_4200000/4200631.stm.

¹³ Venezuela suspende relaciones comerciales con Colombia y retira embajador, 15-01-2005 – <http://www.voltairenet.org/article123564.html>.

prezidentovho bratranca Maria Uribeho a bývalého predsedu najvyššieho súdu Escobara Araúja; 33 z nich, vrátane Uribeho, očakáva verdikt vo väzbe.¹⁴

V roku 2007 sa kolumbijské guerrily stali zámienkou ďalšej závažnej diplomatickej potýčky medzi Kolumbiou a Venezuelou. Po neúspešných rokovaníach medzi Uribem a FARC ponúkol venezuelský prezident Chávez svojmu kolumbijskému partnerovi pomoc pri vyjednávaní s povstalcami ohľadom prepustenia niekoľkých významných rukojemníkov, ktorých guerrily držali od roku 2000. Išlo najmä o Claru Rojas, asistentku Íngrid Betancourtovej, prezidentskej kandidátky, ktorá bola spolu s ňou unesená počas prezidentskej kampane. Už predtým vyšlo najavo, že Clare Rojas sa počas zajatia narodil syn Emanuel. Možnosť oslobodiť dvoch prominentných zajatcov (medzi nimi dieťa) a zlepšiť si tak medzinárodný kredit regionálneho lídra bola s vysokou pravdepodobnosťou najvyšším motívom pre venezuelského prezidenta, aby k ich oslobodeniu dopomohol. Po tom, ako vyšlo najavo, že syn Clary Rojas medzi časom unikol zo zajatia, sa pozícia venezuelského prezidenta pri negociáciách zhoršila. Uribe však jeho účasť na rokovaníach o prepustení zajatcov toleroval až do momentu, kedy sa Chávez v novembri 2007 pokúsil bez jeho vedomia začať rokovania s generálom kolumbijskej armády Mariom Montoyom. V tomto momente Uribe Cháveza z rokovaní vylúčil a obvinil z narušovania suverenity Kolumbie.¹⁵

V januári 2008 prezident Chávez verejne odmietol začlenenie FARC medzi teroristické skupiny zo strany USA a Európskej únie a vyzval na ich uznanie za povstalcov, čím by na nich začali platiť pravidlá ženevskej konvencie. Zároveň obvinil USA zo zámerov na zvýšenie počtu príslušníkov svojich ozbrojených síl na kolumbijských vojenských základniach a z následnej destabilizácie regiónu.¹⁶

V marci 2008 sa obe krajiny počas tzv. Andskej diplomatickej krízy 2008 dostali pomerne blízko k ozbrojenému konfliktu. Kolumbijskej armáde sa totiž podarilo zaútočiť na tábor FARC a zabiť pritom okrem 24 bojovníkov aj jedného z ich popredných veliteľov, Raula Reyesa. Odpoveďou na akciu bol ostrý protest zo strany ekvádorskej vlády, nakoľko vysvitlo, že tábor sa nachádzal približne 2km na ekvádorskej strane spoločnej hranice. Táto skutočnosť posilnila domnienky, že ekvádorská ľavicovo orientovaná vláda prezidenta Correu v spolupráci s Venezuelou pomáhala FARC a poskytovala im bezpečný úkryt.

¹⁴ Vieira, C.: COLOMBIA: Arrests of Lawmakers with Paramilitary Ties Rock Government – <http://www.ipsnews.net/news.asp?idnews=35525>.

¹⁵ Sturcke, J.: Colombia-Venezuela relations head towards deep freeze, in: The Guardian, Guardian News and Media Limited 2009, 26-Nov-2007.

¹⁶ Hanson, S.: FARC, ELN: Colombia's Left-Wing Guerrillas, US Council on Foreign Relations - <http://www.cfr.org/publication/9272/>.

Reakciou na porušenie suverenity Ekvádora zo strany Kolumbie bol presun tankových divízií Ekvádora aj Venezuely na ich hranice s Kolumbiou, zmrazenie diplomatických stykov (povolanie ekvádorského veľvyslanca v Bogote na konzultácie a vyhostenie kolumbijských veľvyslancov z Quita a Caracasu), ako aj obmedzenie premávky na dvoch hlavných hraničných prechodoch medzi Venezuelou a Kolumbiou. K odsúdeniu narušenia ekvádorských hraníc pristúpili takmer všetky latinskoamerické krajiny (s napospol ľavicovými vládami). Situácia sa naďalej eskalovala po tom, ako sa zistilo, že medzi dokumentmi ukrytými v Reyesovom počítači sa nachádzajú inkriminujúce dôkazy spájajúce Venezuelu a Ekvádor s poskytovaním materiálnej podpory pre FARC a pripravovaným Chávezovým darom pre túto organizáciu vo výške 250 miliónov USD.¹⁷ Vláda Venezuely označila dokumenty za podvrh a vyhlásila, že vyššie uvedené prostriedky boli poskytnuté FARC v rámci vyjednávaní o prepustení bližšie nešpecifikovaných rukojemníkov.

Ako odpoveď sa Kolumbia Ekvádoru ospravedlnila za narušenie jeho suverenity a odmietla na svoje hranice s oboma štátmi poslať svoje ozbrojené sily, no zároveň si prizvala odborníkov z organizácie Interpol, ktorí počítače preskúmali a nenašli na nich žiadne známky manipulácie. Venezuela následne vyhlásila, že za celým incidentom stáli USA, ktoré si želajú diskreditáciu venezuelskej vlády.¹⁸ 4. marca Uribe oznámil, že Kolumbia podá na pôde Medzinárodného trestného tribunálu žalobu na Huga Cháveza za podporu a financovanie terorizmu, na čo Venezuela reagovala úplným uzatvorením hraníc s Kolumbiou. Situácia sa upokojila 7 marca na summite Skupiny Rio, kedy došlo k zmiereniu všetkých troch lídrov.

V roku 2008 bol zo strany Kolumbijskej vlády pri akcii zameranej na oslobodenie prezidentskej kandidátky Íngrid Betancourtovej, unesenej zo strany FARC v roku 2000, zneužitý symbol červeného kríža. Za tento počin si Kolumbia vyslúžila kritiku zo strany medzinárodného spoločenstva. Prezident Uribe sa následne verejne ospravedlnil Medzinárodnému výboru červeného kríža.¹⁹

Ľavicové guerrily sa stali predmetom medzinárodných sporov opäť v júni 2009, kedy kolumbijská vláda obvinila Caracas zo zásobovania FARC protitankovými zbraňami. Výsledkom obvinení bolo krátke zmrazenie diplomatických vzťahov zo strany venezuelskej vlády. O dva mesiace neskôr priniesli zahraničné médiá informácie o nových dôkazoch

¹⁷ Padgett, T.: The US Dilemma over Chavez. TIME, 16-May-2008 – <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1807217,00.html>.

¹⁸ FARC Secrets Threaten Colombia-Venezuela Relations. Euronews, 16-May-2008 – <http://www.euronews.net/2008/05/16/farc-secrets-threaten-colombia-venezuela-relations/>.

¹⁹ Betancourt rescuers 'used Red Cross and broke Geneva Convention'. Daily Telegraph, 17-Jul-2008 – <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/southamerica/colombia/2419453/Betancourt-rescuers-used-Red-Cross-and-broke-Geneva-Convention.html>.

materiálnej pomoci pre FARC zo strany vlády Huga Cháveza. Na základe dokumentov nájdených v zaistených počítačoch hodnostárov FARC boli totiž preukázané kontakty vzbúrencov s vysoko postavenými osobami vo venezuelskej armáde a tajnej službe, ako aj zásobovanie rebelov vyššie uvedenými protitankovými zbraňami. Tie mali tvoriť súčasť švédskej zásielky zbraní pre Venezuelu z roku 1988, ktoré sa potom dostali do rúk FARC a boli nájdené pri razii kolumbijskej armády. Venezuela tieto dôkazy do dnešného dňa nevyvrátila.²⁰

Berúc do úvahy tieto skutočnosti je možné konštatovať, že po období úspešného rozvoja povstalcov došlo v roku 2002 k zlomu v boji kolumbijskej vlády proti nim a k ich postupnému oslabovaniu. Na ilustráciu poslúži fakt, že v súčasnosti dosahuje počet bojovníkov FARC približne 9.000 osôb, ukazujúc na podstatne zníženú operačnú schopnosť skupiny v porovnaní s 15.000 osobami v 80. rokoch 20. storočia.²¹ Na druhej strane sa však FARC podarilo preniesť jej boj s kolumbijskou vládou na medzinárodnú úroveň, zhoršiť politickú pozíciu Kolumbie v regióne a prispieť k vysokej volatilitate jej vzťahov so susednou Venezuelou a Ekvádorom.

Použitá literatúra

ARENAS, J.: *Diario de la resistencia de Marquetalia*, Ediciones Abejón Mono.

Betancourt rescuers 'used Red Cross and broke Geneva Convention'. Daily Telegraph, 17-Jul-2008. –

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/southamerica/colombia/2419453/Betancourt-rescuers-used-Red-Cross-and-broke-Geneva-Convention.html>.

Colombia's Most Powerful Rebels. BBC News. 19-Sep-2003 – <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1746777.stm>.

DUDLEY, S.: *Walking Ghosts: Murder and Guerrilla Politics in Colombia*. 256 pages. Routledge, January, 2004. ISBN 0-415-93303-X. str. 47-56, 59-60.

FARC Secrets Threaten Colombia-Venezuela Relations. Euronews, 16-May-2008 - <http://www.euronews.net/2008/05/16/farc-secrets-threaten-colombia-venezuela-relations>.

Forero J.: Venezuelans Grow Bitter Over Abductions. The Washington Post, 13-Feb-2009 - <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/02/12/AR2008021202762.html>.

HANSON, S.: FARC, ELN: Colombia's Left-Wing Guerrillas, US Council on Foreign Relations - <http://www.cfr.org/publication/9272/>.

HAUGAARD, L., ISACSON, A., Olson, J.: *Erasing the Lines*. LAWGEF, CIP and WOLA, Washington 2005. - <http://www.ciponline.org/facts/0512eras.pdf>.

²⁰ Se agita relación entre Venezuela y Colombia - <http://www.elheraldo.hn/content/view/full/215188>

²¹ Stavridis, J.: US Southern Command 2008 Posture Statement. US Southern Command - <http://www.southcom.mil/AppsSC/files/0UI0I1204838891.pdf>.

- CHIRINOS, C.: BBC Mundo, Caracas, BBC Mundo –
http://news.bbc.co.uk/hi/spanish/latin_america/newsid_3673000/3673934.stm.
- LYNCH, J.: Simón Bolívar: A Life, 33. Yale University Press, 2006.
- PADGETT, T.: The US Dilemma over Chavez. TIME, 16-May-2008 –
<http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1807217,00.html>.
- SÁNCHEZ, MARÍA E.: Venezuela/Colombia: relación congelada, in BBC Mundo -
http://news.bbc.co.uk/hi/spanish/latin_america/newsid_4200000/4200631.stm.
- Se agita relación entre Venezuela y Colombia –
<http://www.elheraldo.hn/content/view/full/215188>
- STAVRIDIS, J.: US Southern Command 2008 Posture Statement. US Southern Command -
<http://www.southcom.mil/AppsSC/files/0UI0I1204838891.pdf>.
- Stopping it, How Government Try--And Fail--to Stem the Flow of Drugs. The Economist. 26-Jul-2001, http://www.economist.com/surveys/displaystory.cfm?story_id=E1_SDRVPG.
- STURCKE, J.: Colombia-Venezuela relations head towards deep freeze, in: The Guardian, Guardian News and Media Limited 2009, 26-Nov-2007.
- TAYLOR, R.: Colombia-Venezuela: Border Tensions Rise. World Press Review, Vol. 50, No. 6, 01-Jun-2003 - <http://www.worldpress.org/Americas/1092.cfm>.
- United States Charges 50 Leaders Of Narco-Terrorist FARC In Colombia With Supplying More Than Half Of The World's Cocaine. US DEA, 22-Mar-2006 -
<http://www.dea.gov/pubs/pressrel/pr032206a.html>.
- Venezuela suspende relaciones comerciales con Colombia y retira embajador, 15-01-2005 -
<http://www.voltairenet.org/article123564.html>.
- VIEIRA, C.: COLOMBIA: Arrests of Lawmakers with Paramilitary Ties Rock Government -
<http://www.ipsnews.net/news.asp?idnews=35525>.
- World Drug Report 2007. United Nations' Office on Drugs and Crime -
http://www.unodc.org/pdf/research/wdr07/WDR_2007_2.3_coc_usa.pdf.

Hospodársky vývoj Nikaraguy po roku 1990

Ing. Veronika Novosadová

Abstrakt

Práca analyzuje hospodársky vývoj v Nikaraguu po roku 1990, kedy sa demokracia opäť vracia do rúk vlády. Približuje zahraničné ekonomické vzťahy a integračné aktivity krajiny. Vláda postupne zaviedla reformy, ktoré podporili liberalizáciu Nikaragujskej ekonomiky.

Kľúčové slová: Sandinista, reformy, zóny voľného obchodu, rozvojové krajiny, integrácia

Abstract

The paper analyses the economic development in Nicaragua in the 90s, the period when democracy come back to government. Government started the process of liberalization, established reforms and national economy started opening to the world market. The paper analyses foreign economic relations of Nicaragua, and activities in the field of economic integration.

Key words: Sandinista, reforms, free trade areas, developing countries, integration

Úvod

V polovici 20.storočia, v čase vlády diktátora Anastasia Somozu Garcia (1936- 1979), patrila Nikaragua medzi najbohatšie krajiny Strednej a Latinskej Ameriky. Po prevrate v roku 1979 sa k moci dostali Sandinisti. Sandinistická revolúcia priniesla so sebou konfiškáciu súkromného vlastníctva (agrárna reforma z roku 1981 vyvlastnila pozemky roľníkov), znárodnenie podnikov a bánk, boli zavedené družstvá, cenzúra, kupóny na základné potraviny a materiál, cenová kontrola, fixný menový kurz (1980-84) a povinná vojenská služba. Obrovské vládne a vojenské výdavky mali negatívny vplyv na hospodársky vývoj krajiny. Krajina trpela v 80. rokoch občianskou vojnou, obchodným embargom uvaleným zo strany USA a obrovskou hyperinfláciou. Dnešná pozícia Nikaraguy, ako druhej najchudobnejšej krajiny na americkom kontinente, hneď po Haiti, je výsledkom aktivít sandinistickej vlády počas 80.rokov 20. storočia, s ktorými sa krajina dodnes snaží vyrovať.

Hospodársky vývoj

Ekonomický vývoj a liberalizácia obchodu po roku 1990

Nastolenie mieru, demokratizujúce procesy spoločnosti a štrukturálne zmeny smerované na nastolenie makroekonomickej rovnováhy, zníženie zásahov štátu do ekonomiky a postupné otváranie krajiny svetovému hospodárstvu, boli významnými zmenami, ktoré sa na začiatku 90. rokov udiali v celom regióne Strednej Ameriky a pokračovali celú dekádu. Reformy mali vplyv na zamestnanosť obyvateľov. Zvýšila sa migrácia obyvateľstva, ktoré smerovala predovšetkým do Spojených štátov amerických.

Obdobie po roku 1990, sa v Nikarague spája s koncom vlády Sandinistov a s koncom hospodárskeho úpadku. Po prvých slobodných voľbách, v roku 1990, sa dostala k moci líderka opozície Violeta Chamorro¹. Po 12 rokoch ekonomického úpadku hospodárstva počas Sandinistického režimu, Nikaragua začala s potrebnými reformami trhu. Medzi najdôležitejšie ciele Chamorrovej vlády patrilo oficiálne vyhlásenie mierového stavu, demobilizácia armády, redukcia hyperinflácie a zavedenie súkromného vlastníctva pôdy, ktoré bolo v rámci sandinistickej agrárnej reformy potlačené. Plán orientovaný na stabilizáciu a hospodárske oživenie podporovali Medzinárodný menový fond, Svetová banka a Investičná rozvojová banka. Do krajiny začala prúdiť zahraničná pomoc a investície. Hospodársky rast Nikaraguy bol v prvých rokoch od zavedenia reforiem mierny. Hospodárstvo bolo závislé na exportoch z odevných a textilných závodov vyrábajúcich tovary pre zahraničný trh (z tzv. maquiladoras) a na remitenciách emigrantov.

Vlády nastolené počas 90.rokov pokračovali v dôležitých ekonomických reformách zavedených na začiatku 90.rokov, ktoré boli zamerané na liberalizáciu ekonomiky a demokratizáciu spoločnosti.

V roku 1994 začala ekonomika expandovať. Nikaragua zredukovala hyperinfláciu v krátkom čase na jednocifernú hodnotu, z 13 500% (1990) na 9,6% (1994). Zahraničný dlh znížila na polovicu, zo 60% (1992) na 30,3% (1997). Nikaragujské hospodárstvo bolo v 90.rokoch oživené. Chudoba a extrémna chudoba klesli, rovnako klesla nerovnosť v príjmoch a miera negramotnosti obyvateľstva. Nikaragua privatizovala 351 štátnych podnikov. Hrubý domáci produkt rástol v období rokov priemerným ročným tempom 4,35% a HDP p.c. ročne rástlo 1,4% (1994-1997).

¹ V roku 1990 boli Sandinisti v Nikarague donútení prijať slobodné voľby. Nikaragujskí si zvolili vo voľbách po prvýkrát v histórii prvú ženu do prezidentskej funkcie, Violetu Barrios de Chamorro, vdovu po zavraždenom Pedrovi Chamorrovi bojujúcom proti Somozovmu diktátorskému režimu. V tom čase bola Violeta Chamorro vedúcou osobnosťou opozície UNO (Unidad Nicaragüense Opositora). Zdedila hospodárstvo, ktoré bolo totálne v ruinách.

Zvolenie Arnolda Alemána za prezidenta (1996), znamenalo pre Nikaraguu pokračovanie stabilného hospodárskeho rastu a pokračovanie v nastolených sociálnych a ekonomických reformách. Prezident čelil chudobe presahujúcej 70%, vyše 50% podzamestnanosti, jednej z najvyšších mier zadlženia na svete a jednej z najvyšších mier rastu obyvateľstva v západnej hemisfére (2,8% v roku 1999). V roku 1997 deficit vládneho rozpočtu dosiahol úroveň 9,7% hrubého domáceho produktu, čo oproti roku 1990 znamenal výrazný pokrok (20,3%). Alemán podpísal s Medzinárodným menovým fondom *Štrukturálny plán vyrovnania* (1998), ktorého cieľom bolo znížiť fiškálny deficit, pokračovať v liberalizácii a udržať monetárnu stabilitu.

V roku 1998 zasiahol Strednú Ameriku jeden z najničivejších hurikánov 20. storočia, hurikán Mitch. Pre Nikaraguu mal katastrofálne následky. Krajina zaznamenala v tom roku pokles HDP a inflácia vyletela prudko hore (na 18,5%). Vďaka zahraničnej finančnej pomoci v hodnote 2,5 mld. USD, HDP vzrástlo v priebehu jedného roka na 7,4%.

Po teroristických útokoch na New Yorkské dvojčiky (2001) nastal vo svetovej ekonomike celkový útlm, ktorý neobišiel ani Nikaraguu. Svetový trh kávy bol presýtený a nízky dopyt v USA po odevoch a spracovateľských výrobkoch z Nikaraguy znížili ekonomický rast na 2%. Pozitívny trend v hospodárskom raste krajiny bol poznačený doznievajúcou bankovou krízou (2000-2001) a obvinením a následným odsúdením prezidenta Alemána za korupciu a zneužívanie štátnych fondov na osobné účely (2002). Počas jeho vlády zmizlo 100 miliónov USD.

Alemána vystriedal v prezidentskom úrade Enrique Bolaños (2002-2007). V roku 2004 bol Nikarague, vďaka HIPC iniciatíve (Heavily Indebted Poor Countries Initiative), odpustený dlh vo výške 4,5 mld. USD. V apríli 2006 vstúpila do platnosti dohoda o Stredoamerickej zone voľného obchodu s Dominikánskou republikou, tzv. DR-CAFTA. Daniel Ortega, bývalý vodca FSLN (Frente Sandinista de Liberación Nacional), vyhral posledné prezidentské voľby (2006). Jeho úrad kladie dôraz na zníženie chudoby v krajine, upevnenie vzťahov Nikaraguy s USA a súčasné rozvíjanie blízkych vzťahov s Venezuelou, Kubou, Bolíviou, Ekvádorom a Iránom. Zároveň kladie dôraz na upevnenie postavenia DR-CAFTA v regióne a podporuje členstvo v rámci organizácie medzinárodnej spolupráce ALBA (Bolívarska alternatíva pre Ameriky), z ktorej plynie i široká ekonomická pomoc v oblasti energetiky, zdravotníctva a sociálnych programov.

V súčasnosti nikaragujská ekonomika zažíva nepriaznivé obdobie spôsobené globálnou recesiou a tiež politikou prezidenta Ortegu.

Zahraničný obchod Nikaraguy

Zahraničný obchod

Nikaragujská vláda v posledných rokoch liberalizovala zahraničnoobchodnú politiku. Znížila clá a postupne odstránila väčšinu netarifných prekážok. Patrí medzi krajiny, ktoré sú závislé predovšetkým od importu poľnohospodárskych a spotrebných tovarov, surovín, ropných produktov, a zároveň od exportu produkcie z primárneho sektora, čo má negatívny vplyv na hospodárstvo v podobe väčšej citlivosti ekonomiky na externé šoky. Až v posledných rokoch začína narastať význam exportu produktov s vyššou pridanou hodnotou.

Priame zahraničné investície v Nikaraguu

Do revolúcie (1979) sa Nikaraguu úspešne darilo stimulovať súkromné zahraničné investície, no v 80. rokoch 20. storočia bolo ekonomické a politické prostredie pre zahraničné investície deprimujúce. Od roku polovice 80. rokov boli PZI z USA úplne zastavené. Počas 90. rokov PZI smerovali do priemyslu. V druhej polovici 90. rokov sa prílev PZI znásobil, z 97 miliónov USD (1996) na 300 miliónov USD (1999).

Po roku 2001 zasiahlo Nikaraguu celosvetové spomalenie hospodárstva, čo sa preukázalo aj v zníženom príleve priamych zahraničných investícií do krajiny (131 miliónov USD).

Najväčším obchodným partnerom Nikaraguy sú od začiatku 90. rokov opäť Spojené štáty americké. Do USA smeruje až 42% Nikaragujského exportu a z USA prúdi 32% importovaných produktov do Nikaraguy. Najväčšie investície prúdia do energetiky, komunikácií, výroby, rybolovu a chovu garnátov. Nikaraguu má veľmi dobré vyhliadky pre investovanie v sektore cestovného ruchu, stavebníctva, služieb, ťažby a poľnohospodárstva.

Nikaraguu a ekonomická integrácia

V roku 1991, vláda Nikaraguy prijala Zákon o stimuloch pre zóny voľného obchodu (ďalej ZVO), ktoré boli zamerané na podporu špeciálneho režimu exportných výrobných zón. Zákony poskytujúce prevažne daňové stimuly v rámci ZVO boli novelizované, aby poskytl ešte väčšie fiškálne výhody obchodným spoločnostiam, ktoré operujú v režime ZVO. Prvá slobodná priemyselná zóna voľného obchodu bola v Nikaraguu vytvorená v roku 1992 v Las Mercedes, v blízkosti letiska pri hlavnom meste Managua.

Nikaraguu predstavuje pre zahraničné firmy veľmi príťažlivé obchodné prostredie z viacerých dôvodov. Disponuje lacnou pracovnou silou, poskytuje výhodné obchodné

podmienky pre zahraničných investorov a disponuje strategickou polohou. Má prístup k Atlantickému i Tichému oceánu, čo umožňuje rýchle prepojenie Severnej Ameriky s Južnou. Jej blízkosť k USA, vytvára z krajiny ideálne miesto pre zahraničných výrobcov. Čo sa týka prístupu zahraničných firiem na trh Nikaraguy, krajina podpísala početné obchodné dohody a dohody o voľnom obchode s kľúčovými trhmi (USA, Mexiko a Európa).

Po schválení zákona o ZVO, v Nikarague prudko vzrástla výroba odevov a textílií. Práve textilný priemysel sa stal jedným z najdynamickejšie sa rozvíjajúcich v Nikaragujskom hospodárstve. Krajina ponúka v rámci textilného a odevného priemyslu komplementárne služby, ako vyšívanie, priemyselné pranie, farbenie látok a pod. Od roku 1992 sa zvýšil počet spoločností operujúcich v ZVO z piatich na vyše šesťdesiat. Nárast exportov z odevného a textilného sektoru zaznamenal za obdobie 1998- 2006 takmer 460%-ný nárast. Uznávané odevné značky, ako Levi's, Liz Claiborne, GAP, Nike, Hanes a ďalšie, odhalili výhody, ktoré im Nikaragua ponúka. Vďaka nim získavajú na svojej konkurencieschopnosti v dnešnom presýtenom trhu odevov a textílií.

Obchodné dohody Nikaraguy a ekonomická integrácia

Krajiny Strednej Ameriky patrili v nedávnej minulosti k najslabšie integrovaným štátom Latinskej Ameriky. Dôvodom bola ich značná hospodárska a politická nestabilita. Na summite Amerík v roku 1994, sa Nikaragua pridala k šiestim Stredoamerickým krajinám, kde podpísala Alianciu pre udržateľný rozvoj, známu ako Conjunta Centroamericana - USA (CONCAUSA), ktorej cieľom je presadzovanie udržateľného ekonomického rozvoja v regióne.

V súčasnosti sú v Nikarague v platnosti *multilaterálne dohody*, medzi ktoré patrí členstvo Nikaraguy vo WTO a členstvo v colnej únii CACM (Central American Common Market - Stredoamerický spoločný trh). Ďalej sú v platnosti *dohody o voľnom obchode*- Stredoamerická dohoda o voľnom obchode s Dominikánskou republikou, tzv. DR-CAFTA; Dohoda o voľnom obchode medzi Nikaraguou a Dominikánskou republikou; Dohoda o voľnom obchode medzi vládami Nikaragujskej republiky a Spojenými mexickými štátmi; a nakoniec *čiastočne preferenčné obchodné dohody*- Dohoda o voľnom obchode a preferenčnej výmene medzi Republikou Nikaraguy a Panamou; Dohoda o voľnom obchode s Venezuelou a Dohoda o voľnom obchode s Kolumbiou.

Stredoamerická zóna voľného obchodu s Dominikánskou republikou

V januári 2002, americký prezident G. W. Bush oznámil, že vytvorenie Stredoamerickej zóny voľného obchodu je najvyššou prioritou pre jeho administratívu. Po podpísaní dohody medzi členskými štátmi CAFTA (Nikaragua, Guatemala, Honduras, Salvador, Kostarika a USA) a Dominikánskou republikou 2. augusta 2004 je CAFTA známa pod novým názvom DR-CAFTA (The Dominican Republic- Central American Free Trade Agreement with the United States of America). V októbri 2005 Nikaragua ratifikovala Stredoamerickú dohodu o voľnom obchode a dohoda vstúpila do platnosti v apríli 2006, čím sa USA priblížili k vytvoreniu celoamerickej zóny voľného obchodu (FTAA) okrem Kuby.

Dohoda DR-CAFTA má Nikarague poskytovať príležitosti na prítiahnutie zahraničných investícií, vytvorenie nových pracovných miest a prehlbenie ekonomického rozvoja. Ďalšími cieľmi dohody je eliminovanie ciel na väčšinu exportov do USA do roku 2013, pomoc pri integrácii ekonomík Strednej Ameriky do jedného obchodného bloku, zintenzívnenie tokov produktov, zaistenie dokonalejšej ochrany duševného vlastníctva, odstránenie prekážok v obchode so službami, zlepšenie pracovných podmienok, a zároveň zlepšenie environmentálne podmienky. DR-CAFTA rovnako podporuje aj významné reformy domáceho právneho a podnikateľského prostredia, ktoré zabezpečia väčšiu transparentnosť pre legislatívny proces a vládne úkony.

Obrázok 1: Členské štáty CAFTA

Zdroj: HENRY, E., BARRETT, T.: *House narrowly approves CAFTA: Trade accord's passage a win for Bush* [online], 28.07.2005. Dostupné na <<http://www.cnn.com/2005/POLITICS/07/28/house.cafta/>>.

Po pripojení Dominikánskej republiky ku CAFTA-e, sa oblasť stredoamerickej zóny voľného obchodu stala po Mexiku druhým najväčším exportným trhom v Latinskej Amerike pre USA. Stredoamerické krajiny a Dominikánska republika môžu dnes uvaliť vysoké tarify na produkty dovážané z USA. Priemerná povolená tarifa na poľnohospodárske produkty je

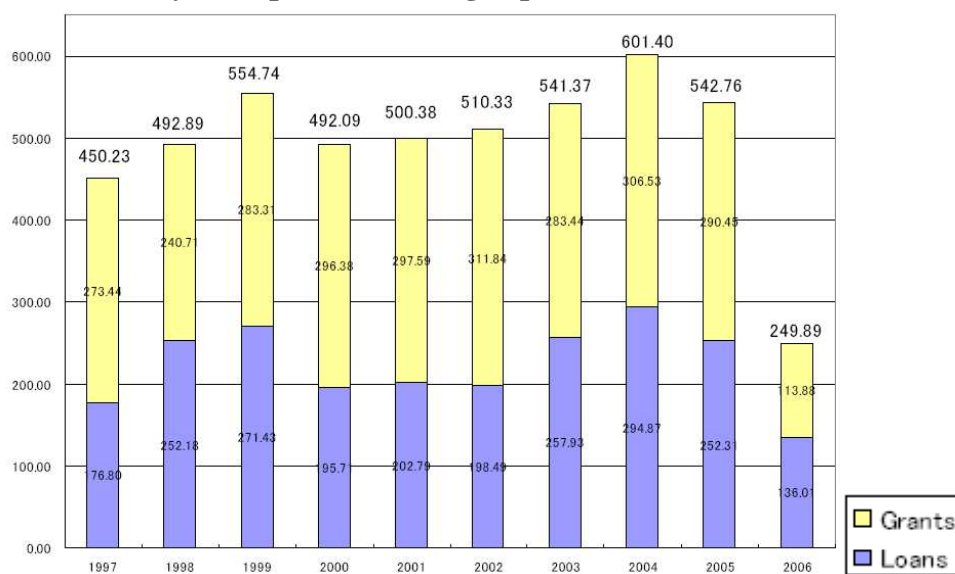
35% v Hondurase, 40% v Dominikánskej republike, 41% v Guatemale, 42% v Kostarike a 60% v Nikaragae.

Tarifý na 80% exportov z USA do členských krajín boli eliminované okamžite a zvyšok vývozných taríf sa postupne prestáva využívať. Rozsiahla časť tovarov produkovaných v členských štátoch má povolený bezcolný prístup na trhy USA.

Bilaterálne dohody

Nikaragua podpísala Dohodu o voľnom obchode s Mexikom a Dominikánskou republikou, vďaka ktorej majú určité kľúčové produkty bezcolný vstup na jednotlivé trhy, týchto troch krajín. Nikaragua a Taiwan podpísali dohodu o voľnom obchode v roku 2006. Dohoda mala prispieť k vytvoreniu priaznivých obchodných podmienok pre obe strany, a zároveň posilniť diplomatické vzťahy. Ďalšie bilaterálne dohody podpísala Nikaragua s Kostarikou a Panamou.

Graf 1: Poskytnutá pomoc Nikaragae prostredníctvom ODA (v miliónoch USD)

Zdroj: Štatistické údaje Japonského zastupiteľstva v Nikaragae, [online], 2007. Dostupné na <<http://www.ni.emb-japan.go.jp/katsudou/report-4.pdf>>

EÚ venuje regiónu Strednej Ameriky špeciálnu pozornosť a snaží sa podporiť jej rozvoj aj prostredníctvom ODA (Official Development Assistance). Niekoľko rokov sa rokuje o liberalizácii obchodu s poľnohospodárskymi produktmi. Množstvo aktivít v rámci celého regiónu Amerík vyvíja aj Organizácia Amerických Štátov.

Záver

V súčasnosti sa Nikaragua vyznačuje otvorenou ekonomikou, pomalým ekonomickým rastom, deficitným štátnym rozpočtom, vysokým zahraničným dlhom a výraznou chudobou. Patrí medzi rozvojové krajiny, ktoré sú závislé od zahraničnej pomoci, a ktoré sa snažia o makroekonomickú stabilitu.

Nikaragua pracuje na odstraňovaní následkov minulých režimov. Vďaka vládnym reformám zo začiatku 90.rokov, keď bol uvedený stabilizačný program, sa krajine podarilo znížiť hyperinfláciu na 9,6% (1994). Nikaragua prekonala v 90.rokoch niekoľko sociálno-ekonomickú krízu spôsobenú hurikánom Mitch (1998), bankovú krízu (2000- 2001) a nakoniec krízu politickú (2002), keď bol prezident Alemán obvinený a následne odsúdený za korupciu.

Dnes je Nikaragua členom integračných zoskupení a stáva sa strategickým miestom pre zahraničné investície. Vďaka zahraničným investíciám, podporovaných vládou, ktorá poskytuje investorom rôzne daňové úľavy a stimuly, sa rozvíjajú predovšetkým sekundárny a terciárny sektor. Ťaží zo svojej geografickej polohy. Jej blízkosť k USA predstavuje pre ňu výraznú výhodu oproti lacnej výrobe v Ázii. Zároveň krajina disponuje lacnou pracovnou silou. Ak Nikaragua využije všetky svoje výhody, existuje predpoklad, že sa jej postavenie v regióne upevní, no je viac ako pravdepodobné, že to nebude skôr ako o pár desaťročí.

Použitá literatúra

KREN, L.: *Vantage point: The China of the Americas*, Machine design, publikované 03. február 2005, s. 77.

DAHL, D.: *Hands on, Global entrepreneur: Going South*, Inc. Magazine, Október 2005, s. 56.

The Economist Intelligence Unit, FINDE Honduras, ProNicaragua, PROESA, INVESTINGUATEMALA, PROEXPORT, CINDE & CNZF, rok 2004. Includes fringe benefits, but excludes production premiums, 2005 [online]. Dostupné na <http://www.pronicaragua.org/index.php?option=com_content&task=view&id=85&Itemid=272>.

HENRY, E., BARRETT, T.: House narrowly approves CAFTA: Trade accord's passage a win for Bush [online], 28.07.2005.

Dostupné na <<http://www.cnn.com/2005/POLITICS/07/28/house.cafta/>>.

WATKINS, K. et al.: Správa o ľudskom rozvoji 2006 (Human Development Report 2006) Rozvojového programu OSN (UNDP) [online].

Dostupné na <<http://hdr.undp.org/hdr2006/pdfs/report/HDR06-complete.pdf>>.

SPALDING, ROSE J.: Post-CAFTA Trading: The Politics of Trade Capacity Building in Nicaragua. Paper prepared for the XXVIII International Congress of the Latin American

Studies Association, Rio de Janeiro, Brazil, 11-14 jún 2009, [online]. Dostupné na <<http://lasa.international.pitt.edu/members/congress-papers/lasa2009/files/SpaldingRose.pdf>>.

Internetové zdroje

- < <http://www.bcn.gob.ni/> >
- < <http://www.eclac.org> >
- < <http://www.laprensa.com.ni> >
- < <http://www.cne.gob.ni/> >
- < <http://www.economist.com> >
- < <http://www.imf.org> >
- < <http://www.unctad.org/> >
- < <http://www.worldbank.org> >
- < <http://www.ni.emb-japan.go.jp/> >
- < <http://www.fdi.net/> >
- < <http://www.mhsr.sk> >

PROTIREČIVOSŤ HUMANITÁRNYCH INTERVENCIÍ V TEÓRII A PRAXI

Ing. Michaela Štefančíková

Abstrakt

Problematika humanitárnych intervencií chápaných v užšom význame ako nasadenie silových prostriedkov za účelom dosiahnutia humánneho cieľa je kontroverzným prvkom tak v reálnej ako i v teoretickej rovine. Teória medzinárodných vzťahov venuje pozornosť otázkam práv komunity a jednotlivcov, rovnako ako i motivácii správania sa štátov vo vzájomnej interakcii. Uskutočnené humanitárne intervencie podávajú zmiešaný odkaz poukazujúci na nedostatky efektivity použitia násilia v medzinárodných vzťahoch pri realizácii morálnych zámerov.

Kľúčové slová: Humanitárna intervencia, morálka, národný záujem, motivácia.

Abstract

Humanitarian intervention defined in its narrow sense represents the use of force to reduce human suffering. It is a controversial topic as in the theory of international relations as in real terms. The theory focuses on issues regarding laws of community/state versus laws of individuals and on state motivation to action, too. Humanitarian interventions draw our attention to lack of effectiveness of the use of force in international affairs when following a moral aim.

Key words: Humanitarian intervention, Moral, National interest, Motivation.

Úvod

Humanitárne intervencie dominovali medzinárodným vzťahom konca dvadsiateho storočia. Pojem už sám osebe vnútorne si odporujúci, vyvoláva veľa eticko-morálnych otázok po línii správnosti, nesprávnosti použitia násilia z morálnych dôvodov. Konflikt stredovekej koncepcie štátnej suverenity a novodobej koncepcie ochrany ľudských práv nastoľuje problematiku humanitárnych intervencií, ktoré chcú chrániť všetkých proti vôli tých, ktorí nad nimi majú zvrchovanú moc.

Kontroverznosť

Pojem humanitárna intervencia môže zastrešovať širokú škálu akcií rôznej povahy aplikovaných v medzinárodných vzťahoch. V širšom význame ide o akúkoľvek činnosť

zameranú na riešenie humanitárnych kríz. V užšom význame je humanitárna intervencia vnímaná ako násilný zásah štátu, resp. skupiny štátov do oblasti spadajúcej pod jurisdikciu iného štátu, v záujme ochrany obyvateľstva daného štátu, keď tento nechce, nemôže konať, resp. sám je páchatelom a v každom z prípadov s vonkajším zásahom nesúhlasí.¹ Humanitárna intervencia je konfliktom medzinárodne rešpektovanej zásady štátnej suverenity a princípu nezasahovania do vnútroštátnych záležitostí, na ktorých boli postavené medzinárodné vzťahy od konca tridsaťročnej vojny a zásady rešpektovania ľudských práv. Ľudské práva nadobudli medzinárodný rozmer, čo vedie k akcentovaniu pozície jednotlivca v medzinárodnom spoločenstve, a súčasne to, čo bývalo výlučne záležitosťou vnútroštátnej jurisdikcie, sa parciálne dotýka i prenáša na medzinárodné spoločenstvo, čo je vyvolané budovaním pocitu, že sa ho/nás všetkých osud jednotlivcov týka. Význam ľudských práv v relácii k humanitárnej intervencii narastá i v dôsledku prevažujúcej vnútroštátnej povahy ozbrojených konfliktov súčasnosti a enormnému nárastu podielu civilistov na celkových obetiach. Kým na začiatku 20-teho storočia tvorili civilisti jednu z desiatich obetí konfliktu, na jeho konci ich počet vzrástol na deväť z desiatich obetí.² Americký sociológ Daniel Bell poukazuje na skutočnosť, „ že národ je teraz nielen príliš malý na to, aby mohol riešiť veľké problémy, ale tiež príliš veľký, aby vyriešil tie malé.“³ Ak je teda konflikt vnútroštátny a obeťou sú civilisti, páchatelom sa stáva samotný štát, resp. istý vnútroštátny hráč, voči ktorému štátna moc nechce, resp. nie je schopná efektívne zakročiť a tým zmierniť utrpenie vlastného obyvateľstva. Humanitárna intervencia môže byť teda i použitím násilných prostriedkov za účelom zmiernenia, resp. eliminácie utrpenia obyvateľov štátu, čím súčasne narúša právo absolútnej zvrchovanosti daného štátu na jeho území.

Poukážeme na problematiku násilných zásahov na osnove humanity ako na istú formu vojny. Z Clausewitzovej tézy identifikujúcej vojnu ako akt násillia s cieľom poraziť oponenta a primäť ho k splneniu útočnikovej vôle, môžeme odvodiť vojenskú povahu humanitárnej intervencie.⁴ Thakur uvádza, že už nemáme vojny. Máme len humanitárne intervencie založené na predpoklade prednosti morálky.⁵ Po skončení studenej vojny ustupuje tendencia vylúčiť vojnu ako prostriedok riešenia problémov súčasného sveta a nahrádza ju snaha dať určitej forme vojny za určitých špecifických okolností legitímnu podobu. Umožnené to bolo predovšetkým zmenou rovnováhy síl na medzinárodnej scéne favorizujúcou západné

¹ MUNN, J.: *Intervention and Collective Justice in the Post-Westphalian System*, s. 190.

² citované v: <http://www.iciss.ca/pdf/Commission-Report.pdf>.

³ citované v: DUDÁŠ, T.: *Svetová ekonomika – sektorový aspekt*, s. 278.

⁴ CLAUSEWITZ, K.: *On War*, Londýn: Penguin 1982, s. 103. (preklad autorky).

⁵ THAKUR, R.: *The United Nations, Peace and Security*, s. 265.

mocnosti a najmä USA do takej miery, že môžu realizovať svoje intervencionistické ambície bez podstatnejších rizík a taktiež značným vedecko-technickým pokrokom dosiahnutým v oblasti zbrojenia. Ďalekosiahla prevaha Spojených štátov v tejto oblasti vytvorila určitú predstavu, že je možné držať vojnu pod kontrolou a v istom limitovanom rozmedzí. Avšak vojnu – v našom prípade humanitárnu intervenciu je oveľa jednoduchšie začať ako ukončiť. Obyčajne trvá dlhšie, ako sa pôvodne predpokladalo a jej samotná povaha ju predurčuje k eskalácii. Často má deštruktívnejší charakter, než ten čo bol verejnosti prezentovaný pred jej začatím a skutočné zámery, ktoré k nej vedú, sú často zatlačené do úzadia naliehavosťou situácie a potrebou víťaziť. Čím dlhší je konflikt, tým vyšší je stupeň i geografická šírka v ňom aktívneho násilia. Zoznam legitímnych cieľov sa rozširuje, zbrane a taktika považované na začiatku konfliktu za nemorálne až ilegálne, sa stávajú každodennou praxou. Postupné stupňovanie násilia do stále vyšších extrémov je logickým zákonom vojny, ktorej účastníci robia všetko preto, aby získali prevahu nad protivníkom, predišli prehre a ospravedlnili minulé náklady a straty. Tieto časom rastú, zvyšujú tým to, čo je v stávke a dohánajú bojujúce strany k stále väčším extrémom. Každá nezačatá vojna je v podaní politických lídrov krátka a bezbolestná. Agresor málokedy (ak vôbec niekedy) rozpúta vojnu s predstavou krvavého a dlhotrvajúceho konfliktu plného bolesti a utrpenia. Paul Robinson ďalej tvrdí, že vojny vedené demokraciami sú najťažšie kontrolovateľné, zdĺhavé a najnáchylnejšie eskalovať.⁶ Už samotný vstup tretieho aktéra do dvojstranného konfliktu je eskaláciou. K vyhrocovaniu situácie taktiež prispievajú humanitárne ciele zásahu, v záujme ktorých by teoreticky mali byť nasadené akékoľvek prostriedky. Príťažujúcim faktorom je problematika morálky. Ak bojujeme za morálny cieľ s absolútnym presvedčením o našej pravde, potom akceptovanie čohokoľvek iného by znamenalo zradiť naše morálne presvedčenie, čo de facto vylučuje i možnosť kompromisov, bez ktorých je dosiahnutie akejkoľvek formy konsenzu takmer nemožné. Konflikt nebýva ukončený víťazom, ale naopak porazeným. Mier nastáva rozhodnutím jednej z bojujúcich strán vzdať sa a zložiť zbrane. Z toho vyplýva, že koniec humanitárnej intervencie závisí na protivníkovi. Uzavretie prímeria s oponentom na základe vzájomného rešpektu a bez straty cti v reláciách humanitárnych intervencií nie je možné, keďže nepriateľ je poväčšine démonizovaným zlom, ktorého odstránenie je primárnym účelom dosiahnutia humánnych cieľov. To vedie nepriateľa k presvedčeniu, že akokoľvek nepríjemný vojenský vzťah s intervenujúcou mocnosťou/mocnosťami je preňho lepší než hocaké prímerie, ako napr. v prípade Hussajna

⁶ Tamže, s. 95-113.

v Iraku, či Miloševića v čele Juhoslávie. Vzhľadom k tomu, že obyčajne ide o sebecky orientovaných despotov, utrpenie ostatných v dôsledku daného stavu ho poväčšine nezaujíma. To mnohokrát dospeje do vedenia tzv. asymetrickej vojny. V praxi to znamená, že nepriateľ sa snaží vyrovnať západnej konvenčnej vojenskej sile nasadením odlišného druhu sily. Nepriateľ sa vždy pokúša zasiahnuť slabé miesto protivníka. Takým miestom je ohrozenie humánných hodnôt propagovaných západným svetom, v mene ktorých je intervencia podnikaná. V Kosove masový exodus albánskeho obyvateľstva spôsobený systematickou činnosťou srbských vojsk útočil na morálne opodstatnenie humanitárnej intervencie s vedomím, že NATO nenasadí pozemné vojsko, čím by ohrozilo životy vlastných vojakov. Rátať s tým, že protivník rozmýšľa ako ja, je krátkozraké a nebezpečné. Nikdy nie je isté, kde a akým spôsobom udrie, resp. predpokladať kam až je schopný zájsť. Vojna je akčno-reakčný vzťah a predstava jej ovládnutia je naivná. Honba za dolapením despotu, resp. dosiahnutie víťazstva za každú cenu sa potom v praxi často stáva dôležitejším ako humanitárny cieľ, na osnove ktorého boj začal. Preto Paul Robinson tvrdí, že humanitárne vojny nie sú možné, lebo sú humánne iba dovtedy, kým nezačnú.⁷

Problematikou realizácie násilných zásahov z humánnych dôvodov sa v teórii medzinárodných vzťahov zaoberajú komunitaristi a kozmopolitaniisti. V zjednodušenej podobe ich prístup odzrkadľuje odpoveď na otázku, či zasiahnuť v prípade potreby dodržiavania ľudských práv obyvateľov cudzieho štátu. Komunitaristi by odpovedali nie, pričom kozmopolitaniisti by im odporovali jednoznačným áno. Komunitaristi sú totiž presvedčení, že jednotlivci majú práva na základe príslušnosti k určitej komunite a tieto sú vyústením určitých dejinných procesov, ktoré dali podnet a priestor ich vzniku a následnej aplikácii. Práva jednotlivcom prislúchajú, pretože sú členmi komunity/občanmi štátu. Komunitaristi zdôrazňujú práva komunity ako celku vyplývajúce z konkrétnych historických a kultúrnych špecifik, do ktorých medzinárodné spoločenstvo nemá právo zasahovať. Násilnú intervenciu z morálnych dôvodov zavrhuje. Komunitaristická etická kalkulácia preferujúca zásadu nezasahovania nad humanitárnu intervenciu je prejavom uprednostňovania svetového poriadku pred spravodlivosťou.⁸ Na druhej strane kozmopolitaniisti tvrdia, že jednotlivci majú práva z titulu príslušnosti k ľudskému pokoleniu. Kozmopolitaniisti vnímajú svet/kozmos ako bezhraničný priestor, v ktorom nikto nemá právo porušovať práva ľudských bytostí. Preto ak sa tak stane, medzinárodné spoločenstvo má právo zasiahnuť v záujme daných ľudí. V kozmopolitanistickej interpretácii medzinárodných vzťahov má priority

⁷ ROBINSON, P.: Humanitarian Intervention and the Logic of War., s. 95-113.

⁸ MUNN, J.: Intervention and Collective Justice in the Post-Westphalian System. s.189.

spravodlivosť vyplývajúca z existencie jedinej morálnej podstaty sveta. Tvrdí, že všetci patríme do jednej globálnej morálnej komunity a zdieľame určité základné hodnoty a normy, z ktorých nám plynú povinnosti voči sebe navzájom v rámci celého sveta.

Morálka verzus štátny záujem

Teoretický prúd realistov vníma problematiku humanitárnych intervencií predovšetkým v relácii uplatňovania morálky v medzinárodných vzťahoch. Realizmus zdôrazňuje autonómnú morálku štátov. Tvrdí, že morálne normy síce je možné zahrnúť do zahraničnej politiky, avšak najmä v realite nedostatočnej bezpečnosti súčasného sveta národný záujem prevyšuje pravidlá morálky. Ďalším prvkom je kultúrna relativita a zložitosť nájdenia (resp. ochoty hľadania) spoločných stanovísk, na ktorých báze by bolo možné vytvoriť globálny všeobecne akceptovaný morálny rámec. Realisti sú ochotní pripustiť, že štát humanitárnou intervenciou sleduje dosiahnutie humánneho cieľa, ale súčasne vyjadrujú presvedčenie, že sa tak udialo len na základe predchádzajúcej kalkulácie a reálneho zhodnotenia výhod, ktoré interventovi zo zásahu plynú. Podľa realistov sú štáty racionálni egoisti, ktorí konajú na báze dosiahnutia vlastných materiálnych záujmov. Preto sú presvedčení, že ak štáty konajú na prvý pohľad z nesebeckých dôvodov, pri hlbšom skúmaní predsa len odhalíme skutočný egoistický zámer.⁹ Tvrdia, že akékoľvek náklady na humanitárnu intervenciu majú pre intervenenta prohibatívny charakter, pokiaľ nie sú vyvážené výnosmi, ktoré mu z nej vyplývajú. Vysoký záujem vedie k nasadeniu rozsiahlych zdrojov a vytvoreniu dobrej stratégie, nízky záujem vyvoláva opak. Tradícia potvrdila, že národný záujem je oveľa silnejšou motiváciou ako hodnoty a ideály.¹⁰ Morálku považujú za zámienku, za ktorou je ukrytý buď špecifický národný záujem alebo ide o presadenie vlastných hodnôt v iných častiach sveta.¹¹ Teda ak z realistického hľadiska pripustíme, že správanie štátu v oblasti zahraničnej politiky je aspoň sčasti poháňané myšlienkou, to je akoby sme povedali, že štáty túžia po projekcii vlastného ducha na svetovom javisku.¹² Realisti poukazujú na zištnosť konania a správania sa štátov v medzinárodných vzťahoch a spochybňujú morálny podtón humanitárnych zásahov. Vytvárajú priestor pre kritiku uskutočnených humanitárnych intervencií založených na báze humanity.

⁹ BROWN, C.: Humanitarian Intervention and International Political Theory, s. 153-170.

¹⁰ MUNN, J.: Intervention and Collective Justice in the Post-Westphalian System. s.189.

¹¹ DOWER, N.: Violent Humanitarianism-An Oxymoron?, s. 78-89.

¹² BROWN, C.: Humanitarian Intervention and International Political Theory, s. 153-170.

Stanley Hoffmann je presvedčený, že podobne ako je ekonomická pomoc podmienená (často kritizovaná) kombináciou etických i sebeckých záujmov, tak je i humanitárna intervencia formou pomoci motivovaná tak morálnymi ako i sebeckými faktormi. Motivácia je komplexný jav vyplývajúci z viacerých vzájomne na seba pôsobiacich elementov. Zámer napraviť zlo automaticky nevylučuje existenciu iných záujmov vedúcich k realizácii humanitárnych intervencií. V 90-tych rokoch dokumentujeme najzávažnejšie a najrozsiahléjšie prípady porušovania ľudských práv v Afrike. Tieto prebehli viac menej bez efektívneho zásahu zvonku. Ramesh Thakur hovorí, že obyvatelia Afriky sa zmierili s tým, že niektoré životy jednoducho v medzinárodnom spoločenstve zavážia viac ako tie druhé.¹³ Zločiny proti ľudskosti páchané na Balkáne vyvolali oveľa vyšší záujem medzinárodného spoločenstva a viedli k humanitárnej intervencii. Ani koncom 90-tych rokov v Kosove nič nenasvedčovalo tomu, žeby situácia mala byť horšia ako dlhotrvajúce konflikty v Sierra Leone, Východnom Timore, Sudáne ap., spomínajúc iba pár z mnohých kandidátov na humanitárnu intervenciu medzinárodného spoločenstva. Náklady na vojnu v Kosove vyčerpali fondy určené na pomoc v núdzi obyvateľom mnohých častí Afriky i Ázie. Medzinárodné spoločenstvo minulo 1,5 USD na utečenca na deň v kosovskom konflikte, no len 0,11 USD bolo poskytnutých na utečenca v Rwande a Sierra Leone.¹⁴ Spoločnou črtou väčšiny z nich oproti Kosovu, je ich geografická poloha mimo Európy, teda poloha mimo priamej záujmovej sféry NATO. Nepopierateľne lokalita konfliktu a jeho geografická blízkosť/vzdialenosť sú dôležitým faktorom v rozhodovacom procese potenciálneho intervenanta, najmä pokiaľ sa jedná o susedný štát. Veľmoci potrebujú prostredie podporujúce svetový poriadok a stabilitu. Šírenie epidémií, regionálne nepokoje, masové toky utečencov, či rastúce napätie medzi susednými štátmi tieto veličiny evidentne zhoršujú. Napríklad utečenci z krajín bývalej Juhoslávie putujú do vyspelých európskych krajín ako Francúzsko, Nemecko, či Británia, ale väčšina utečencov zo Sudánu končí v susednej Ugande alebo v Etiópii. Otázkou ostáva, či z morálneho hľadiska je možné akceptovať geo-strategické dôvody v rámci koncepcie humanitárnych intervencií. Jedni sa ohradzujú tým, že ak v dedine vypukne požiar, vždy najprv (po tom čo samozrejme uhasím svoj dom) pomáham hasiť susedovi a až potom sa rozbehnem niekde inde. Druhí tvrdia, že intenzita zla by mala byť dôležitejšia ako miesto, na ktorom je realizované. Tony Blair ako stúpenec Realpolitik poukazuje na nutnosť štátneho egoizmu a ako jeden z bodov, ktoré si štát pred podniknutím humanitárnej intervencie musí

¹³ THAKUR, R.: The United Nations, Peace and Security, s. 265.

¹⁴ Tamže, s. 215.

zodpovedať, definuje odpoveď na otázku, či má v intervencii zahrnutý štátny záujem.¹⁵ Bill Clinton sa v čase pôsobenia v úrade prezidenta USA pokúsil predefinovať národný záujem krajiny a orientovať ho do polohy morálnych ideálov. Svoju teóriu založil na téze, že americké hodnoty a záujmy sa vzájomne posilňujú. Henry Kissinger tento jav poníma ako novú doktrínu humanitárneho intervencionizmu, ktorá vychádza z toho, že humánne presvedčenie je natoľko integrálnou časťou americkej/západnej kultúry, že k jeho obrane kdekolvek na svete je nutné použiť finančné zdroje a v extrémnom prípade aj nasadiť ľudské životy.¹⁶ Na druhej strane vlády rozvojových štátov sa k doktríne humanitárnych intervencií stavajú negatívne. Chápu ju ako nástroj, ktorým vyspelé demokracie presadzujú svoju neokolonialistickú nadvládu.¹⁷ Noam Chomsky taktiež podrobuje humanitárne intervencie ostrej kritike. Porovnáva zásah NATO v Kosove a nečinnosť aliancie v prípade porušovania ľudských práv Kurdov na území Turecka. Chomsky to nazýva „novým vojenským humanizmom“, ktorým USA maskujú svoju postupujúcu politickú a ekonomickú hegemoniu a využívajú násilie na jej udržanie. Znovu nájdený entuziazmus USA v oblasti doktríny humanitárnych intervencií vníma ako náhradu za ideológiu studenej vojny, ktorá účelu udržania hospodárskej hegemonie USA v období Clintonovej vlády už nemohla ďalej slúžiť.¹⁸ Ďalej tvrdí, že pokiaľ existuje reálna šanca, že zásah spôsobí škody a bolesť, nemalo by sa zasiahnuť. V reálnom svete je ale predstava „bezbolestnej“ vojenskej intervencie, aj keď s humánnym účelom, menej ako pravdepodobná. Teda pokiaľ si medzinárodné spoločenstvo chce zachovať „čisté“ ruky, jediný spôsob ako to dosiahnuť, je nerobiť nič. Odporcovia tejto tézy považujú cenu zachovania „čistých“ rúk za príliš vysokú a tvrdia, že princíp intervenovať by mal byť univerzálny a nekompromisný. Lenže je možné napraviť všetko zlo na svete? ... Očividne, nie. Rozsah nepravostí páchaných na ľuďoch v každom momente ďaleko presahuje možnosti, ale hlavne ochotu štátov schopných zasiahnuť v ich prospech. A aj keby mali vôľu intervenovať, riziko nimi vyvolanej nestability a rozvratu v medzinárodnom prostredí by bolo enormné. Ak teda pripustíme, že všetko sa napraviť nedá, ako si potom vybrať, ktoré zlo napraviť a ktoré nie? Chris Brown rozdeľuje problémové/zlé štáty - potenciálne objekty humanitárnych intervencií na tri skupiny. Vymedzuje štáty, kde sú ťažkosti relatívne malé a prípadná humanitárna intervencia by pravdepodobne spôsobila viac škody ako úžitku. Druhú skupinu tvoria štáty, ktorých problémy sú takých rozmerov, že prípadná intervencia by

¹⁵ HOFMANN, S.: Intervention: should it go on, can it go on?. In: Ethics and Foreign Intervention, s. 25.

¹⁶ KISSINGER, H.: Potřebuje Amerika zahraniční politiku?, Centa: Brno, 2002. s. 206-209.

¹⁷ Tamže: s.215.

¹⁸ WHEELER, N.J.: Humanitarian Intervention in International Society, New York: Oxford University Press, 2000, s.288.

bola neefektívna, buď kvôli samotnej veľkosti problému, alebo kvôli povahe štátu, ktorý ho spôsobuje, pokiaľ by daný štát svojou pozíciou v medzinárodných vzťahoch bol schopný vyvolať na báze vonkajšieho zásahu do jeho vnútorných záležitostí vojnu v celom jej rozsahu, čo by hrozilo napríklad v prípade zásahu do konfliktu ČĽR s Tibetom, resp. RF s Čečenskom. Poslednou skupinou sú problémové štáty, kde externý zásah možný je a existuje aj reálny predpoklad, že povedie k zlepšeniu súčasnej situácie v danej krajine.¹⁹

Prax

Pri analýze humanitárnych intervencií je potrebné poukázať i na ich priebeh a spôsob realizácie. Jamie Munn determinuje humanitárne intervencie ako neistý biznis, pretože intervenenti nechcú nič obetovať, keďže nemajú v stávke svoj vlastný záujem. Americké vojenské zásahy sa vyznačovali absolútnou snahou eliminovať akékoľvek riziko obetí z radov nasadeného amerického personálu. Jednotky boli nasadené len tam a za takých podmienok, ktoré (ako verili) zaručovali relatívnu bezrizikovosť operácie. Všetky spomínané humanitárne intervencie boli prvotne považované za bezrizikové. Ďalšou výraznou črtou humanitárnych vojenských zásahov bolo úsilie získať na svoju stranu silu verejnej mienky. Vplyv verejnosti na americkú politiku sa odrazil predovšetkým počas zásahu v Somálsku, kedy boli americké jednotky zo Somálska stiahnuté, hneď ako utrpeli straty. Neskôr to malo za následok nečinnosť v prípade genocídy prebiehajúcej v Rwande v roku 1994, kedy Clinton veril, že verejná mienka nebola ešte pripravená zaplatiť cenu za a znášať náklady na ukončenie genocídy.²⁰ V Rwande počas 100 dní od apríla 1994 vláda Hutu zavraždila okolo 800 000 Tutsiov, v Kosove počas zásahu spojeneckých síl NATO v roku 1999 juhoslovanská armáda počas 78 denného bombardovania zabila asi 10 až 12 000 kosovských Albáncov. Od začiatku zásahu v Kosove panovala medzi veliteľmi NATO zhoda o neprípustnosti pozemného zásahu, ktorý by automaticky priniesol riziko strát na amerických životoch. Naviac bombardovanie prebiehalo z výšok 4,6 km a vyššie, aby boli lietadlá udržané mimo dosahu protivzdušnej obrany Juhoslovanskej zväzovej republiky (ďalej len JZR). Spôsobilo to nepresnosti v zasahovaných cieľoch, čo malo za následok obeti z radov civilistov a ničenie srbskej infraštruktúry. Bola zničená väčšina srbského elektrického vedenia, hlavné mosty a železničné spojenie v Kosove a Juhoslávii a bola zasiahnutá i budova Čínskeho veľvyslanectva v Belehrade.²¹ Avšak Intervenčná doktrína je podľa Kissingera udržateľná iba

¹⁹BROWN, C.: Selective Humanitarianism: In Defense of Inconsistency, s. 31-53.

²⁰IGNATIEFF, M.: Virtuální válka, Praha: Themis, 2001, s. 146.

²¹SCHULZINGER, R.D.: U.S. Diplomacy since 1900, s. 358-372.

vtedy, ak je verejnosť presvedčená, že sledované záujmy ospravedlňujú vynaložené náklady. Tento chýbajúci resp. volatilný element je charakteristickou črtou humanitárnych intervencií 90-tych rokov od Somálska až po Kosovo. Všetky boli prvotne považované a verejnosti prezentované ako bezrizikové. Plnenie vznešených cieľov prostredníctvom amerických vojenských zásahov nebolo spájané s možnosťou ohrozenia/obetovania čo i len jediného amerického života.

Hlavný problém amerického prístupu k problematike humanitárnych intervencií Kissinger vidí v tom, že ich vydávajú za univerzálny recept použiteľný na všetky situácie bez toho, aby boli posadené do širších historických, či kultúrnych súvislostí. Zlyhávajú v pochopení kultúr, v rámci ktorých zasahujú. Príkladom je zásah v Somálsku a nedostatočná znalosť lokálnych pomerov. Americké vojská boli zasadené do prostredia bojujúcich kmeňov, ktorých minulosť bola navyše komplikovaná koloniálnou nadvládou nie jednej, ale dvoch európskych mocností. Absolútna absencia spoločnej minulosti robila cieľ nastolenia jednotnej centrálnej somálskej vlády takmer neuskutočniteľným, resp. oveľa ťažšie dosiahnuteľným, čo zo sebou automaticky prinášalo zvyšovanie nákladov a rizík spojených s operáciou. V súvislosti s americkým zásahom v Somálsku neboli zohľadnené ani kultúrne špecifiká domorodého obyvateľstva, ktoré je takmer výlučne islamského vierovyznania. Ako také považuje päť na nohe za najšpinavšiu časť tela. Preto prelety tzv. „čiernych jastrabov“ nad hlavami Somálčanov, ktorí boli nútení pozeráť sa na päty amerických vojakov visiace z vojenských vrtuľníkov, boli považované za maximálnu urážku. V prípade intervencií v Bosne a Kosove sa Clintonova vláda nepoučila z histórie tradične konfliktného regiónu a nechala sa vtiahnuť do víru balkánskych vášní. Kissinger vyjadruje presvedčenie, že bosnianska história sa americkej vôbec nepodobá a pripomína skôr Európu v čase náboženských konfliktov 30-ročnej vojny. V regióne stále pretrvávajú negatívne nálady orientované proti moslimskému obyvateľstvu zanechané dlhodobou minulosťou strávenou v područí Osmanskej ríše.²² Navyše v Kosove externý zásah prispel k urýchleniu etnickej čistky Albáncov, z ktorých približne 90% bolo prinútených opustiť svoje domovy. Neskôr víťazstvo koalície umožňujúce bezpečný návrat utečencov, nedokázalo zabrániť odvety akciám Albáncov v podobe etnickej čistky kosovských Srbov. A čo po vojne? Má multietnická Bosna a Kosovo skutočne budúcnosť? Nastupujú dlhodobé otázky rekonštrukcie. Kto ju bude financovať? Aký bude osud utečencov? Mnohí sú stále v utečeneckých táboroch (Rwanda) alebo sa nemôžu vrátiť (Východný Timor, Kosovskí Srbi). Môžu sa vonkajšie sily

²² KISSINGER, H.: Potrebuje Amerika zahraničnú politiku?, s. 206-209.

skutočne efektívne podieľať na procese tvorby štátu/národa, a to špeciálne v prípadoch, kde kontinuálny vývoj populácie v zmysle budovania určitej národnej identity chýba, ako napr. v prevažnej časti Afriky.²³

Záver

Problematika humanitárnych intervencií je zložitá a nejednoznačná. Zhrnúť ju do všeobecných záverov je enormne náročné. Narábanie s pojmami, ktoré oprávňujú použitie sily si vyžaduje vysoký stupeň opatrnosti a precízny prístup ku každému jednotlivému prípadu. Prax uskutočnených humanitárnych zásahov vyvolala príliš veľa otázok a diskusií a odhalila hrozbu spustenia lavíny novodobých „križiackych výprav“. Príprava, realizácia i po-vojnová/po-intervenčná obnova sú časťami jedného komplexného projektu, ktorý ak má byť úspešný, vyžaduje si precízny plán, alternatívy a obrovské množstvo práce a prostriedkov a predovšetkým si vyžaduje čas a systematický prístup niekedy i viacerých generácií. Práve preto je humanitárna intervencia neistým projektom, do ktorého sa podľa mnohých púšťajú idealisti bez reálneho úsudku odsúdení na neúspech alebo egoisti sledujúci vlastný zámer skrytý pod morálnou zámienkou zaútočiť.

Použitá literatúra:

BROWN, C.: Humanitarian Intervention and International Political Theory. In: Human Rights and Military Intervention, Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2002, s. 153-170. ISBN 0 7546 0867 0.

BROWN, C.: Selective Humanitarianism: In Defense of Inconsistency. In: Ethics and Foreign Intervention, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 31-53. ISBN 0 521 00904 9

CLAUSEWITZ, K.: On War, Londýn: Penguin 1982, s. 103.

DOWER, N.: Violent Humanitarianism-An Oxymoron?. In: Human Rights and Military Intervention, Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2002, s. 73-95. ISBN 0 7546 0867 0

DUDÁŠ, T.: Svetová ekonomika – sektorový aspekt. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2007. ISBN 978-80-225-2294-6.

HOFMANN, S.: Intervention: should it go on, can it go on?. In: Ethics and Foreign Intervention, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 21-31. ISBN 0 521 00904 9

IGNATIEFF, M.: Virtuální válka, Praha: Themis, 2001. ISBN 80-7312-001-1

KISSINGER, H.: Potřebuje Amerika zahraniční politiku?, Centa: Brno, 2002. ISBN 80-7257-736-0.

²³ HOFMANN, S.: Intervention: should it go on, can it go on?. In: Ethics and Foreign Intervention, s. 22-30

MUNN, J.: Intervention and Collective Justice in the Post-Westphalian System. In: Human Rights and Military Intervention, Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2002, s.185-211. ISBN 0 7546 0867 0.

ROBINSON, P.: Humanitarian Intervention and the Logic of War. In: Human Rights and Military Intervention, Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2002, s. 95-113. ISBN 0 7546 0867 0.

SCHULZINGER, R.D.: U.S. Diplomacy since 1900, New York: Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-510631-8.

THAKUR, R.: The United Nations, Peace and Security, Cambridge: Cambridge University Press, 2006. ISBN 0521855179.

WHEELER, N.J.: Saving Strangers Humanitarian Intervention in International Society, New York: Oxford University Press, 2000. ISBN 0-19-829621-5.

The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty. December 2001. . [cit. 18.1.2009] Dostupné na: <http://www.iciss.ca/pdf/Commission-Report.pdf>.

Informácie o autoroch**prof. dr hab. Henryk Ćwięk**

Akademia im. Jana Długosza
w Częstochowie

Doc. Mgr. Peter Juza, CSc.,

Stredoeurópska vysoká škola v Skalici

Ing. Martin Grančay

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita Bratislava
martin_grancay@yahoo.com

Dr. Marek Bodziany

Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych
we Wrocławiu

Ing. Margita Hulmanová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita Bratislava
margita.hulmanova@euba.sk

Ing. Nóra Szikorová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita Bratislava
nora.szikorova@euba.sk

Ing. Lubomír Billý

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita Bratislava
lubomir.billy@euba.sk

Ing. Katarína Cséfalvayová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita Bratislava
katarina.csefalvayova@gmail.com

Ing. Mikuláš Černota

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita Bratislava
mikulas.cernota@euba.sk

Ing. Lucia Mojžišová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita Bratislava
lucia.mojzisova@euba.sk

Ing. Peter Ret'kovský

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita Bratislava
peter.retkovsky@gmail.com

Ing. Veronika Novosadová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita Bratislava
veronika.novosadova@euba.sk

Ing. Michaela Štefančíková

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita Bratislava
michaelastefancikova@googlemail.com

Pokyny pre prispievateľov

Názov príspevku
(14b. Times New Roman - hrubé)
Meno a priezvisko autora
(12b. Times New Roman – hrubé, kurzíva)

Abstrakt (12b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman, kurzíva) (maximum 200 slov)

Kľúčové slová: maximum šesť pojmov

1 Úvod (14b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman)

2 Jadro článku

Text článku (12b. Times New Roman) zarovnaný na pravý aj ľavý okraj, **nadpisy častí textu** (14b. Times New Roman, hrubé), **podnadpisy** (12b. Times New Roman, hrubé)

Číslovanie podnadpisov: 2.1, 2.2,...

Riadkovanie: 1,5

Veľkosť strany: B5 (18,2cm x 25,7cm)

Okraje: štandardné 2,5cm pre všetky strany

Bez hlavičiek a číslovania strán.

Dĺžka príspevku: minimálne 8 strán bez referencií a abstraktu

Označenie tabuliek, obrázkov a grafov:

Tab. 1 Názov (10b. Times New Roman, hrubé, zarovnanie na stred)

Obr. 1 Názov

Graf 1 Názov

Zarovnanie obrázkov a tabuliek na stred.

3 Záver (14b. Times New Roman, hrubé)

Použitá literatúra

Podľa príslušnej normy. Riadkovanie jednoduché, zarovnanie na oba okraje (12b. Times New Roman)

Alfabetické zoradenie referencií.

Informácie o autorovi (12b. Times New Roman, Hrubé)

Text (12b. Times New Roman), jednoduché riadkovanie (Meno vrátane titulov, meno inštitúcie a jej adresa, kontaktné informácie, mail

ISSN 1337-0715